

90-4

L 69 IV

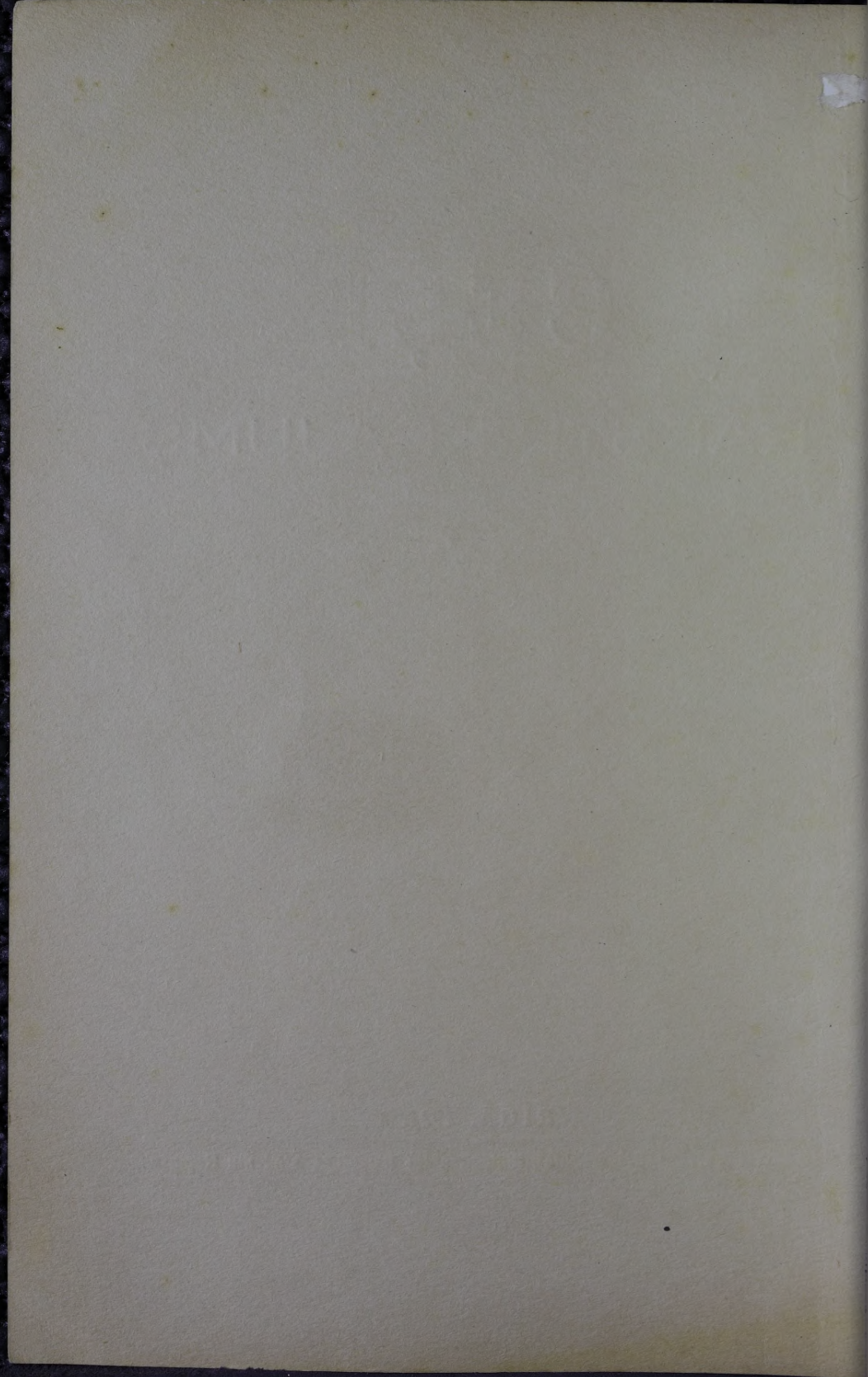
CEĻI

RAKSTU KRĀJUMS

IV

RĪGĀ, 1934.

Izdevusi Latvijas universitātes filoloģijas un filozofijas studentu Rāmave.

L 90-4
69

dubl
L
08

CEĻI

RAKSTU KRĀJUMS

IV

RĪGĀ, 1934.

Izdevusi Latvijas universitātes filoloģijas un filozofijas studentu Ramave.

L
B-
4

~~50.476~~

EATVIJAS VALSTI
BIBLIOTEKA

~~90.12.076~~

0306102981

Grāmatu spiestuves kooperatīvs
„GRĀMATRŪPNIĒKS“
Rīgā, Pils ielā Nr. 14

I

Kārlis Klūga.

Akrostichi.

I.

Rimt lai nenorimst ne mūžam traucot,
Alkdams skaidrības un gaismas, gars,
Mūžam uzvarām un cīņām saucot,
Atplaukstot kā ziedu pavasar's.
Vairāk arvien slāpt un sadegt liesmās,
Ekstazē līdz izšķildamies stars
Izdzirkst šē nu runās, rakstos, dziesmās!

II.

Esi Tu kā saules spožums mīļš,
Liksms kas izdzirksta šē sniegos —
Īss cik gaišums, bed ko vakars zvīļš,
Ziemas autos tīdams liegos!
Atplaukst dvēselē kā maija zieds
Brīnišķība lai nu jaukā —
Es jau raugos, mirdz kā zvaigžņu siets,
Tavā sijādams ko traukā.
Elpo nakts tik dziļa — acis miedz,
Izaust rīts līdz atkal laukā ...

III.

Klementine, brīnišķība jaukā,
Maigāk ziedi vēl kā puķe laukā,
Eksaltēts kurb naskais bišu spiets
Žogiem pār skrej sanēdams un dūkdams.
Ak, ja bite būtu, medu sūkdams,
Krāšņākā par visiem ziediem siets,
Ak, ja būtu — saldmes alkdams kairāk,
Izslāptu pēc Tevis arvien vairāk!

Irma Viksne.

Arkadijā.

Uz Arkadiju, kur koki jau zaļo,
Vilina mani smaržas viln's.
Klau! — zeme veļ dzīvības poras vaļā,
Gaiss ilgu un nemiera pilns.

Maija vabole ieskrien man pierē
Tur krēslā, kad staigāju es.
Tu — pavasar's! — Nevar nostāt mierā
Ne cilvēks, ne vabolītes!..

Sēž kungs un dāma uz sola un klusē.
Nē — nevajag vārdu, nē, nē...
Tad nolikst tie abi kā saldā dusā
Zaļplaukstošā paspārnē.

Es eju un neklausos, tomēr dzirdu
Šai smaržainā klusumā skūpstu
Un samtainu balsi, kas saka: „Tu, tu...
Tu maija vabole — tu...“

Ai Arkadija! — tur koki jau zaļo!
Un pāri līst smaržas viln's.
Klau! — zeme veļ dzīvības poras vaļā...
Gaiss — ilgu un nemiera pilns.

Irma Viksne.

Autobuss.

Lec dubļu šlakatas
kā melna krusa
zem autobusa,
kad jono tas.

Elsdams apstājas autobuss operas laukumā.
Izlec dāma no tā, kā roze pusplaukumā.
Kungs paliek smaidot uz kāpenēm autobusā,
ietverdams steidzīgo dāmu skatienā klusā...

Stāv autobuss
kluss
operas laukumā
glumā.

Irma Viksne.

Pērkona. naktī.

Spoža ziņens šautra šķel zilo tumsu,
pār ezeru nogāžas uguns šalts.
Dzird mežā un debesīs draudošu dumsu,
šķiet, kalngalos kaļot zib kalēja kalts.

Krīt cikcaku strīpa un trīc un trūkst,
sāk debeši vārities, raustīties, krākt.
Kā dūsmās un kaislē tie saplok un tūkst.
Plist ūdens caures, lietus straumēm sāk šļākt.

Skrien garām mākoņi, kopā drāžas,
jūk krustām un šķērsām, un dārd, un rūc.
Šķiet, visa debess šlakstot zemē gāžas
un raudot pieplok pie zemes krūts.

Tad ūdeņos iespiežas vakaru sārtums.
Sāk kvēlot viss jūms.
Un debess malā gaišs laukumiņš mirdz
kā sirds. —

Irma Viksne.

Vecās dzirnavas.

Snauž patrepē dzirnavas pelēkas, vecas,
milns kaktā piesliets un putekļiem klāts.
Sen malts nav — viss pelēku segu sedzas.
Meln akmenī caurums ēno kā vāts.

Nāk atmiņa un uzliesmo kā lāpa
par dienām senām, vecām dzirnavām,
kad maza meitene ar pūlēm kāpa
šais dzirnu dēļos kājām basajām.

Un citreiz māte pati piekususi, karsta
to iecer dzirnavās, kur milti birst;
pēc milna mazās rokas kāri tvarsta,
un mazās kājas siltos miltos grimst.

Uz akmens tagad roka glāstā stājas,
zem siltās plaukstas auksts tas gul;
pie tā reiz stāvējušas mazas bērna kājas,
pie tā ir palikusi daļa bērna sirds.

V. Kancāns.

Vasara.

Apklūst lakstīgalas.
Rudzi brūni metas.
Vēl tik atskan retas
Putnu čivu čalas.

Vasara jau staigā
Acīm kvēlām, miļām;
Pāri dienām zviļām
Maigums vakarzaigā.

Doma vijas lēna.
Briest jau dārzi, lauki.
Saulē vēl tik jauki, —
Bet jau rudens ēna...

V. Kancāns.

Augusta rītā.

Migla ielejas sedz,
rasa kā ūdens zālē.
Agrs klejotājs redz
vienīgi sevi šai tālē.

Dzesējas miesas kaistošas
dzestrajā veldzē,
domas un noskaņas gaistošas
pamostas klusām un smeldzē.

Soļu dimdoņa nāk
šurpu, kur govīs jau staigā;
dziesmu trīcošu sāk
gane birztalā maigā.

Migla kā plīvurs šķiet
irstošs, noskaņai skanot;
lūk, pār mežgaliem iet
saule jau, zeltstarus zvanot!

V. Kancāns.

Kādai mirušai . . .

Nav ziņu raidītāja,
Kaut gribētu Tev teikt,
Cik tukša mana māja,
Cik grūti darbus veikt.

Nav ziņu raidītāja
Uz tālo Aizsauli . . .
Nu skumja mana māja
Un visa pasaule . . .

Livija Bičole.

Dzejolītis bērnam.

Tu guli
tik smuki,
kā pincīt's gul
uz ķepiņām maigām — —
mur, mur, mur, mur . . .

Tu guli
tik smuki,
kā pilieniņš gul
uz niedrītes lapiņām zaigām — —
bul, bul, bul, bul . . .

Tu guli
tik smuki
kā cīrulīt's,
pat miedziņā dziesma tam
spārniņos trīc — —
lirlīc, lirlīc . . .

Livija Bičole.

Pirmais strazdiņš.

Pirmais strazdiņš, klau, pie loga,
balsi savu liksmi loka.
Saimnieks ceļ tam jaunu būri;
uzvelk strazdiņš šādu tūri:
„Spārņu svētki, līru, lū!..“

Livija Bičole.

Ziedoņa ziņas.

Šūpojas vējā dievpādzīņas —
lokanas, vijīgas pūpolu stības.
Cīruļi gaisā treļļo bez mitas...
Sirds mana: saules tās, ziedoņa ziņas!

Livija Bičole.

Māriņas ziņa.

Māriņa raiba
tekā pa rūti.
Jautāšu viņai, —
ap sirdi tik grūti...

„Māriņa, māriņa,
tu dieva gotiņa,
no kuŗas pusītes
atjās man tautas?“

Aililā, aililā,
māriņa aizlida!
— „No jūŗas pusītes
laiviņā.“

Livija Bičole.

Tavā tuvumā.

Tavā tuvumā esmu
kā jūnijnakts tumsā,
matiolu smarža
visapkārt kad mulsa.

Krīt zvaigznīte zila
no ķēnišķām rokām
leĵup starp ziediem
sadegt un dzist.

Tavā tuvumā jūtu
ceļamies, plokam
sevī to spēku,
kas neĵauj krist.

Kr. Ancītis.

*

Pabira sniedziņš,
Pasala smilts,
Pazuda zeltoto
Lapiņu cilts.

Klusa nu pasaule,
Balta kā krīts,
Ierāvies čokurā
Zvirbulīt's trīc.

Kad atsils zālīte,
Dzirdēsīm strazdu,
Dauzīsies sirsniņa
Atkal brizdu brizdu.

Kr. Ancītis.

Martā.

Saule atvelk lakatiņu,
Siltas staro spodrās acis.
Apjucis smīn kalnā ledus,
Rāda melnus zobus mutē.
Vējš šņāc iesnās, mitru svilpo,
Lien gar pakšiem izkāsēties.
Ziemeļi aiz kalna Āžu gravā
Ierāvies, viņš, nabags, klībs tur kūko,
Nez vai tālāk vairs par gravu aizies.
Bet kā militārs
Brūnā ūniformā
Zars pret vēju braši slaistās.
Un pa viņu kalna galu
Cilpo šurpu pavasaris,
Pats pusplikš, un ilgi pūšlā
Baso kāju nosalušos pirkstus.
Maziņš putniņš zvirbuļbalsi
Saukā, viesim kavējoties:
„Drīzāk nāc,
Jau sen man padilušas
Tupāmvieta dūnu bikses!“

M. Bitīte.

Bērzs rudenī.

Mans zaļais vasaras draugs,
Nū kails un vientuļš tu stāvi;
Kur palika reibstošais prieks,
Ko savās rokās tu skāvi?

Tu klusē un gurdi māj zariem.
Vai pazīsti mani tu vēl? —
Man zaļās dienas un saules
Tāpat kā tev ir žēl.

Vai atmini gaišos tu rītus,
Mēs mēdzām tos dziesmām sveikt?
Bet tagad tev zuduši vārdi,
Man arī nava ko teikt.

M. Bitīte.

Pirmā sniegā.

Kad ar baltiem, klusiem soļiem
Pirmais sniedzīņš laukos iet, —
Vai tad visas skumju durvis
Lēnām neaizdarās ciet?

Vai tad nedzied baltā debess,
Kalni, lejas, tumšais mežs?
Un vai priekā nesastopas
Sirds ar to, kas bija svešs?

Bet zem baltiem, klusiem soļiem
Gaiši bērna smiekli trīc, —
Tos no tāliem saules dārziem
Sniedzīņš pajēmis sev līdz.

M. Bitīte.

Pirmie pūpoli.

Pirmos pūpolos es glaužu seju —
Siltās saules pirmos apsveicējos.
Prieku piestarota klusi smeju,
Lauju bērnam izkaisīties vējos...

Viegla, viegla paliek dvēse mana,
Varu dziļi atkal elpu vilkt,
Saule kā ar zelta zvaniem zvana,
Diena varētu vēl divtik gara ilgt.

M. Bitīte.

Priekšnojautas.

Man liekas, — no tumšajā sila,
Kad vakars to auklē liegs,
Ar zibošu svecīti rokās
Nāk klusi dziedādams prieks...

Nāk tuvāk kā teika, kā brīnums,
Un svētās jausmās dus lauks;
Vai tiešām ir atgriezies brīdis,
Ko sapnis par savu reiz sauks?

Tad... tāli zilajās dzīlēs,
Kur vakara zvaigzne skumst,
Sāk dunoši zvani skanēt;
Mirdz svecīte, nodziest... viss tumst!

Vēl brīdi drebošās skaņas
Līst laukos kā sidraba šalts,
Un sila tumšzaļos torņos
Kā piekūsis vakarvējš šalc...

Edmunds Zirnītis.

Pie jūras.

Mirdz saules spožums kvēls pār jūru zaļi zaigo,
Un vilnis mirstot man pie kājām plakdams zied,
Un saules dūmakās kā trīcot tāles vied
Pa dienas vidus klusumu un stundu baigo.

Un viegli vēji pilni vēsmu sāji svaigo
Kā apskurbuši maldi kāpu priedēs dzied,
Un nogurušiem soļiem tālu redzams lied
Pa kādam zvejniekam gar kāpu skansti slaigo.

Tik kaijas spārniem mitri valgiem skrien kā bultas,
Man vaigus skarot, tāles piekliegt žēlām māk,
Tās nākdamas no ūdens maigi vēsās gultas.

Man domas bezgalīgas kā šī jūra nāk
Un mirdzošas kā viļņu krēpes putās kultās
Arvienu brīvāk, plašāk, dziļāk, spēcīgāk.

Edmunds Zirnītis.

Vakarā.

Aizmirstos, aplūstot kļāigām,
Klusumā šovakar;
Dieviņš nu rokām tik maigām,
Glāstīdams mani, skar.

Istābu tumsā nu pilda,
Debēsis logā blāv.
Dvēseles dziļumus silda
Tas, kas man tuvu stāv.

Mājās gūt mieru sirds jaudā,
Aizmirsties sapņos var;
Grimstu un grimstu kā snaudā —
Klusumā šovakar.

Frīda Šmite.

Es lūzdu.

Savas sirdsbēdas tev sūzdu,
Zvaigžņu un pasauļu Dievs.
Mieru jel sūti, es lūzdu,
Skaidrību dvēselē vies.

Rokas kad klēpī slīgst gurdi,
Plaksti tumšu met ēnu,
Tevi lai jūtu tad, dzirdi,
Tuvu sev mierīgu, lēnu.

Frīda Šmite.

Narcises.

Narcises baltas un saldas
Vēsmā dreb viegli tik viegli,
Smaržaini mākoņi maldās
Zaros kā gaistoši smieklī.

Pēdējais stars sūta skūpstu
Sārtu kā rubīna spozmu.
Dvēselē savā nu jūtu
Dievišķu svētlāimes plūsmu.

Vakarā.

Pa ganu ceļu kluso,
Kad krēsla maigi trīs,
Es eju, mežs kur smaršo,
Kas jaunās lapās viz.

No viņas meža malas,
Klau! dzeguzdziesma skan!
Tā aicina un smejas,
Kā gribas būt tur man!

J. Sēlis.

Aprīlī.

I.

Jau kalnos saules zvani zvana
un katru gaišā darbā sauc,
to sirds jau klusā priekā mana.
Jau kalnos saules zvani zvana.
Nu sāpju maldos būs ir gana,
pret sauli, sauli, dvēs'le, trauc!
Jau kalnos saules zvani zvana
un visus gaišā darbā sauc.

II.

Tev acīs aprīlvēji virmo,
un smaidā gaišās ilgas zied,
kas dvēs'lē mūžam nenosirmo.
Tev acīs aprīlvēji virmo,
kad kautri savu smaidu pirmo
man, garām ejot, pretim svied.
Tev acīs aprīlvēji virmo,
un gaišās ilgas smaidā zied.

III.

Es klausos mazo cīrulīti,
pret debesīm kas dziesmas sveiž,
kad saules pilni aprīlrīti.
Es klausos mazo cīrulīti,
un skūpstu pirmo vizbulīti,
ja sāpes klusi sirdi spiež.
Es klausos mazo cīrulīti,
pret debesīm kas dziesmas sveiž.

J. Sēlis.

Sāpēs.

Sāpēm nezīnu es gala,
tāpat skumjām robežas.
Visa dzīve man kā sala,
kuŗu šūpo nopūtas.

Atmiņas man tuvās māsas,
ar tām klusi runājos,
dvēselei kad sāpju lāsas
salīst skumju atvaros.

Skumju atvaros es raugos:
sāpju dzelmēs piedzimst prieks;
un es atkal senos draugos
esmu klusais dziesminieks!

J. Sēlis.

Vasarā.

Jau jasmīni smaržo
un pļavas zied,
un vasara acīs
man smejas un dzied.

Peld mākoņi balti
un bites san.
Es izeju laukos,
tik labi man.

Šais ziedos un smaržās
es apreibis,
jo viņos Tavs tuvums
ir atnācis.

Anna Freimane.

*

Slavēt es dzīvi varu
Vai nīst,
Ne dziesmu tai teikt,
Kas rītu jau irst.

Milēt to varu
Vai pelt,
Ne spēkā mazā
Augšup celt.

Bet dzīvi dzīvot
Naidā un mīlā
Gribu es šodien un rīt
Dzīlā svētlaimībā.

Ed. Putniņš.

Rudens vakarā.

Kvēli izdeg saules rieta sārti,
Pilsēta kā gurstot tālu dūc.

— — — — —
Tālāk, dziļāk alkst arvienu krūts.

Izdziest lēni blāzma sudrabaina,
Mirdzot pazūd košais lapu zelts,
Miglā sirmā tinas klusā aina.

Krēslā tālāk vijas meža taka,
Rudens lapas birstot ceļu klāj;
Debesis ir dziļa zvaigžņu aka,
Klusums koku galos viegli māj.

Vakars gurdi izstiepj roku maigu,
Mikstu tumsas segu zemei sniedz,
Vēsi glāsta sapņotāja vaigu,
Tikai sirdij mūžam mieru liedz. —

L. Latkovskis.

Latviešu tautas dziesmas latīniski.

I.

Parva fui, non observavi,
cum parentes obierunt;
nam nunc pascens inveni,
ubi iacent parentes:
— albo colle harenoso
sub glaebis viridibus;
tolle caput, pater, mater
statim vobis glaebam tollam
atque flens nam enarrabo
me novercā laesam esse —
nam noverca panem dat
super ignem flammeum.

II.

Vade cito, sol, ad Deum,
dā nobis pacem vesperi;
opus domini dederunt,
sed non dederunt otium. —

III.

Sol maturat properans iam
et me in umbrā reliquit;
deest mea mater cara,
quae versus solem ponat me.

IV.

Vade, sol, expecta me,
quid tibi dicturus sim:
nam reporta matri meae
centum bonos vesperos.

V.

Super orbem sol non alte,
procul abest mater mea;
currens curro, non contingo,
vocans voco, non convoco.

VI.

Iam sol sero vespero
in cumbā sedet aureā;
cras autem mane oritura
relinquit cumbam cubantem.

VII.

Quis cantabat matutino?
Quis enim sero vespero?
Gallus cantat matutino,
Puella sero vespero.

L. Latkovskis.

Latviešu dzejnieki italiski.

Quando andrai ancora?

(Fr. Bārdas „Kad nāksi atkal?“)

Domandai ai sole, che tramonta,
quando andrai ancora
per riscaldare noi,
quando andrai, vermiglio?
Domane, domane!

Domandai ai fiori
che con cigni scappavano,
quando andrete ancora
per fare le corone?
Dopo un anno, dopo un anno!

Domandai alla gioventù,
che andava via con le rose,
quando andrai per cambiare anelli?
quando andrai? Come e qui?
Nel cimitero sul poggio!

Il giorno grigio.

(Fr. Bārdas „Pelēkā diena“.)

Sopra spalle di alni
si pesa il grigio giorno.
Nel vestito antico
la pioggia guada e dorme.

La gazza sul acero
dinunzia la disgrazia.
Smarrito bambino nel prato piange,
non sa passare a casa.

Sul poggio lumaca sta con corni alzati.
Quell' ha nel petto la mola.
Anche è stanca.

Io.

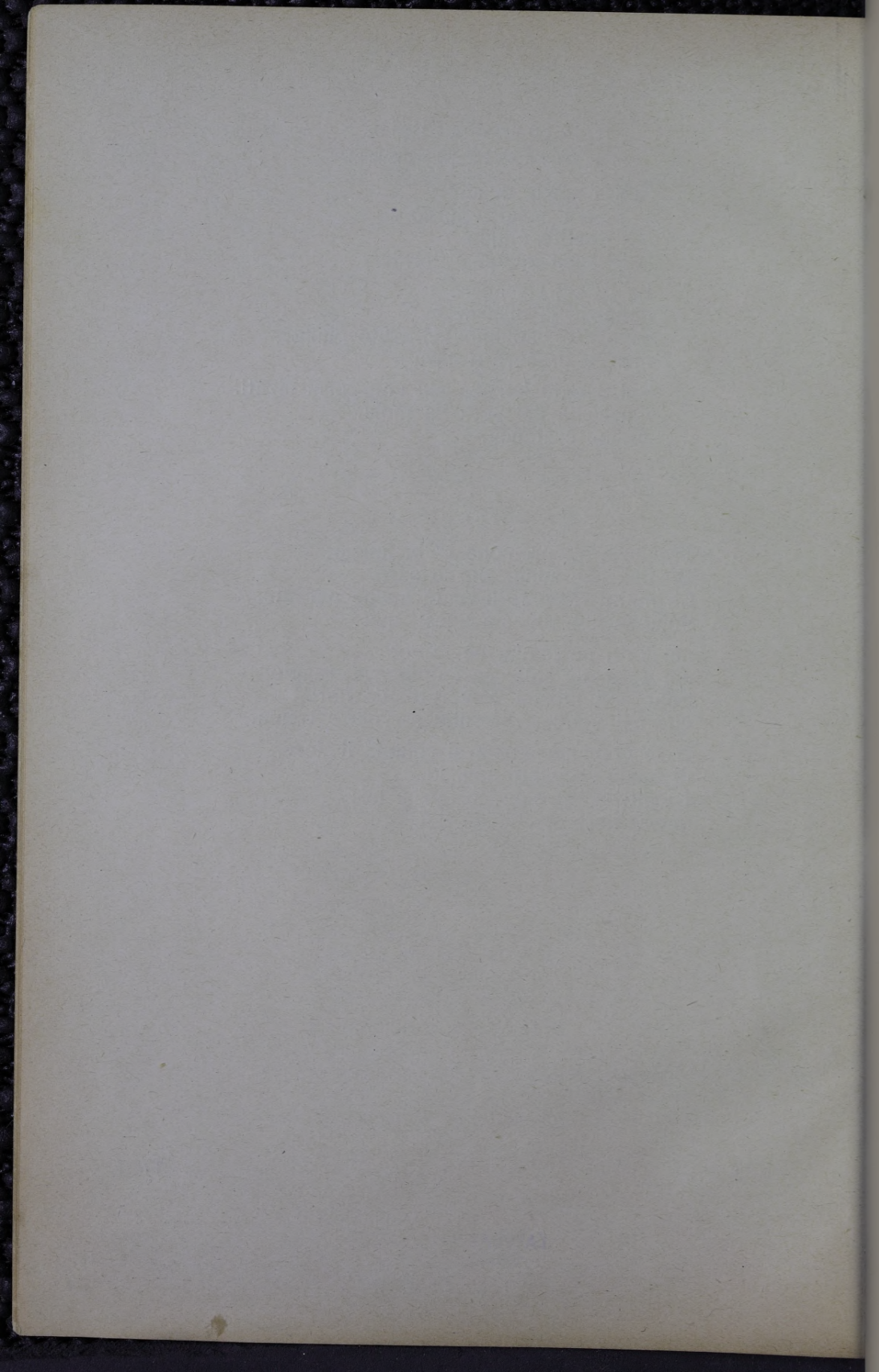
(Fr. Bārdas „Es“.)

Tre cose mi premono d' in fanzia:
che fui, che sono, che io sarò.
Le molte risposte invente anche perdute.
Solament' è rimasta quest' una:

nè fiore, nè foglia, nè ramo;
nè stella, nè sole, nè fiamma, nè raggio.
Sono soltanto un polveretto da fiore,
che nei venti d' eternità si vola e trema.

E se domando come si chiama il fiore,
di quale spezzato son' io.

I venti la risposta portan' a mi:
quello fiore si chiama il Dio.

II

J. Kauliņš.

Epentezes un pārskaņas rašanās.

Pateikdamies cienījamai darba biedrei A. Ābelei par laipno sveicienu, ko viņa man izteikusi, ievietodama man veltītā Ceļu III. sējumā ļoti interesanto rakstu par epentezes un pārskaņas rašanos mūsu sēliskajās izloksnēs, t. i. arī manas dzimtenes izloksnē, es viņu lūdzu nākt arī turpmāk palīgā dažu vēl neatrisinātu problēmu noskaidrošanā. Minēšu vienu otru no tādām problēmām.

A. Ābele aprāda, „ka vidus izloksnēs, kur parasts ir patskaņu lēnais slēgums, mikstināto līdzskaņu priekšā patskaņu beigas tiek gan zināmā mērā palātālizētas, tomēr nekādas pārskaņas jeb epentezes mēs te parasti nedzirdam. Nedzirdam mēs viņas tamdēļ, ka patskaņa beigas nepārtraukti saplūst ar sekojošo palātālo līdzskani.“ (107. l. p.). Tas gluži tāpat ir arī sēliskajās izloksnēs. Bet vidus un sēlisko izloksņu vienādības nenoskaidro šo izloksņu dažādības. Mūs interesē šai gadījumā ne tās epentezes un pārskaņas, kuŗas mēs nedzirdam ne vidus izloksnēs, ne sēliešos, bet gan tās, kuŗas p. p. Sausnējā dzird un vidus izloksnēs nedzird. A. Ābele domā, ka Sausnējā dzirdamās epentezes un pārskaņas ir radušās, iepriekšējo līdzskaņu mikstinājumiem zūdot. Bet šis dispalātālizācijas process ir ar ļoti maz izņēmumiem vispār latvisks, tāds pats sēliskajās, kā arī vidus izloksnēs. Šai gadījumā būtu līdzīgiem cēloņiem līdzīgas sekas un abu izloksņu grupu savādības paliek neizskaidrotas.

Ka jotas un mikstinātu līdzskaņu priekšā nekur nevar rasties epenteze, A. Ābele izskaidro ar to, ka patskaņa palātālizētas beigas nepārtraukti saplūst ar jotu jeb mikstināto līdzskani. Domāju, ka šis autores izceltais novērojums gluži pareizs, jo tas atbilst fiziskā runas organu mēchanisma funkcijai. Citādi, man liekas, ir ar pārskaņām. Īsais *a* Sausnējā nekad neskaldās pārskaņotā un nepārskaņotā daļā. Ja jotai un mikstinātiem līdzskaņiem būtu kāds asimilācijas iespaids uz *a*, tad būtu gaidāmas formas: *klājs, kāķis, vāļa, nāža*, kādas nekad nav sastopamas, bet visur runā: *klajs, kaķis*,

vaļa, naža, pie kam runas organu mēchanismam it labi piekļaujas vārdi: *leja, veģis, veļa, eža*. Ja mēs pieņemtu, ka vārdos: *klajs, naža, vaļa* u. c. īsais *a* tomēr dalās, pie kam pirmā daļa nepalātālizējas, bet gan otrā, kas tāpat kā epenteze paliek nedzirdama, tad būtu jājautā, kādēļ šī patskaņa pirmā daļa jau sen nav sadilusi un pārvērtusies par nulli, kā latīņu un franču valodā: kaisar > Caesar, magister > maître. Tāpat kā mūsu valodas divskanī *ai*, kur nepārtraukta runas pāreja nenoliedzama, faktors *a* paliek *i* priekšā nepārskanots, tā šis patskanis arī nepadodas sekojošas jotas un mikstinātu līdzskaņu iespaidam. Par kādu nedzirdamu pārskaņu, liekas, te velti runāt; ka tāda nemaz neeksistē, pierāda sausnējiešu α -skaņa (= rakstu val. ϵ). Šis α ir ļoti jūtīgs pret pārskaņu iespaidiem p. p. *nanas* un *nenesiet*. Te *ie* pārskaņo α abās iepriekšējās zilbēs par *e*. Bet jotas un mikstināto patskaņu priekšā α paliek bez kādām pārmaiņām, p. p. *najauc, naķār, naņams, nāgarbt*. Vienīgā loma, kas pārskaņojumu sistēmā viņiem pieder, ir vārdu vidū neļaut *e* pārvērsties par α . Līdzskaņi *k* un *g*, kuņus A. Ābele nostāda *j* un mikstinātiem aukslējeņiem līdzās, nejaudā veikt šā uzdevuma: *tak, lākt, sagt*.

A. Ābele saka: „jādomā, ka visās tais izloksnēs, kur tagad atrodam palātālo pārskaņu un epentezi, kādreiz līdzskaņi palātālo patskaņu priekšā ir bijuši stiprāk mikstināti, nekā tagad. Vēlāk līdzskaņu mikstinājumam zūdot patskaņa palātālizētās beigas kļuvušas dzirdamas.“ (108. l. p.) Piemēri rāda ko citu. Pieņemsim, ka sausnējieši vārdu „attālināt“ kādreiz tāpat kā krievi savu удалить izrunājuši ar mikstinātu *l*. Tad būtu radusies nedzirdama epenteze. Un tagad pēc mikstinājuma zuduma šis vārds būtu jāizrunā: *attālināt*. Faktiski sausnējieši to izrunā *attālināt*, bez epentezes. Epenteze ir formām: *attālini, attāliniet, tāli, tālins*. Tā tad šis piemērs A. Ābeles hipotezi neapstiprina. Ņemsim otru: „daļa“, mikstinājumam zūdot: (viņš) *dala, dalot, dalām*, pārskaņas nav; bet tā ir vārdos: *dāli, dāliet, dāltt*. Ja pārskaņas cēlonis būtu dispātālizētais *l*, tad tai vajadzētu būt visās formās, bet piemēri rāda, ka pārskaņai reizē ar līdzskaņa dispālātālizāciju ir nepieciešams sekojošais palātālais patskanis.

Ja mēs A. Ābeles aizrādījumam sekodami, pārskaņas un epentezes cēloni meklējam nevis nākamās zilbes patskanī, bet šī patskaņa priekšā mikstinātā līdzskanī, tad mums gribot negribot jāpārliciecinās, ka mikstinājumam zūdot jeb cēlonim izbeidzoties, izbeidzas arī sekas. Cessante causa cessat effectus.

Līdzskaņiem dispalātālizējoties visas nedzirdamās epentezes un pārskapas nogrimst kā ūdenī. Meklētājs aizmaldījies nonāk vidus izlokšņu novadā. Pie sēliešu dzirdamām epentezēm un pārskapām mēs tiekam pa citu ceļu iedami, ņemdami par izejas punktu sešus palātālos patskaņus kā pirmcēloņus gan iepriekšējo līdzskaņu, gan patskaņu mikstināšanai.

A. Ābeles postulātam it kā atbilst sausnējiešu formas: *ku'ru, ku'ršu, kāru, kā'ru, kālsu, mālsu, kā'p, ju'm, ārams, glābams* un citas. Varētu tā demonstrēt: *as kaļu, viņš kaļ, mās kaļam (kuļu, kaļu, kāļu, kāpj, glābjams)*: še patskanis *a* dabū palātāla *l* priekšā nedzirdamo pārskāņu. — *as kālsu (mālsu, āršu, ku'ršu)*: še pēc līdzskaņa dispalātālizēšanas nedzirdama pārskāņa top dzirdama, — *tu kālsi, jūs kālsiet (mālsi, kuēpsiet, kā'rsi)*: arī še pārskāņu nerada vis beigu zilbes *i, ie*, bet viņas cēlonis ir meklējams *kaļu, kālsu* un tamlīdzīgās formās. Šī demonstrācija nevar būt pareiza, jo viņa nevar izskaidrot,

1) kāpēc tagadnes II. pers. *tu kal* ar dispalātālizētu *l* nav pārskapas;

2) kāpēc pagātnes formām *as kalu, viņš kala, mās kalām, jūs kalāt* nav pārskapas;

3) kāpēc pagātnes II. pers. *tu kāli* ir pārskāņa;

4) kāpēc nākotnē pēc *as kālsu, tu kālsi* III. pers. skan *viņš kals* (nevis *kāls*).

Šie jautājumi top skaidri, ja epentezes un pārskapas darām atkarīgas no palātāliem patskaņiem, kas, tieši nesaistīdamies ar pārskapojamiem vēlāriem patskaņiem, ir tomēr visu iepriekšējo mikstinājumu pirmcēloņi.

Dažos *i-* un *ja-* celmos var šis epentezes un pārskapas pirmcēlonis pāriet pat zuduma pakāpē, p. p. *vā'ts, āvs, zu'vs, dū'ros, zu'ts, ku'rms, ruens* u. d. c., bet viņa iespajds atbalsojas visos šos vārdos tik gaiši, ka kontāminācija ar citu grupu līdzīgām formām (p. p. starp *bu'ros* un *purvs, gu'lbs* un *stulbs*) nav nekad sastopama.

Sevišķi interesanta ir problēma, kāpēc lābilais *e* vēlari-zējas gan par *a*, gan (bieži galotnēs *n* priekšā) par *i* (*y*). Piemēri pirmam gadījumam (*e > a*) atrodami FBR XII, 12. Otra pārmija *e > i* sastopama daudzos lietu un īpašību vārdos. Rakstu valodas. — *ens* skan Sausnējā — *inc*: *saldinc, irdinc, rūktinc, gārinc, līdzinc, randinc, gludinc, trupinc, gurdinc* u. d. c. Šis *i* nevar iepriekšējās zilbes vēlāro patskāni pārskāņot. No šiem vārdiem atvasinātie verbi ir identiski ar rakstu valodas formām: *saldināt, gludināt, līdzināt* u. t. t. Arī te patskanim *i* nekur nav pārskapošanas spēju, izņemot gadījumus, kad viņam seko otrs *i* vai *ie*: *sāldini, kā'rdiniet*.

J. Endzelina Le. Gr. § 42 āpskatītais *dēdzināt* pilnīgi atbilst sausnējiešu *dadzināt*. Bet paliek apslēpts, kā vidus izloknes no *gurdens* un *līdzens* tikušas pie *gurdināt* un *līdzināt* un kādēļ šis *i* arī tur nespēj plato *ē* pārskanot šaurajā. Liekas, sēliešu iespaids.

Arī formās kā *nasin nast*, *sniegs sāk kusin* patskanis *i* ir vēlāras dabas.

-inc vietā Sausnējā stājas, tāpat kā rakstu valodā, *-anc*, ja viņa priekšā stāv *k* vai *g*: *sarkanc*, *lokanc*, *dūkanc*, *plakanc*, *spriganc*, *balganc*, *zilganc*, *zaļganc*. Lietu vārdu ar piedēkli *-anc*, (*-kanc*, *-ganc*) laikam pavisam trūkst, bet laba tiesa viņu ir ar galotni *-inc*, p. p. *kucinc* (pl. *ku'ceni*, *ku'ceniem*), *tutinc*, *avinc*, *grādzinc*, *pulkstinc*, *kupina* u. d. c.

Runājot par mūsu epentezēm un pārskanām, nedrīkstam atstāt bez ievēribas vācu valodu, kuŗas attīstības procesā ir daudz parādību, kas saskan ar mūsējām. Salīdzināšanas dēļ es atzīmēju schēmu, kas attēlo dažus šā procesa rezultātus, piemērinādams pa piemēram no mūsu valodas.

Piemēri:

Pārskanāšanas	Vecaugšvācu valoda	vidusaugšvācu valoda	tagadējā vācu rakstu valoda	sausnējiešu izlokne
a > e, a	lambir >	lember >	Lämmer	Lampa — lāmpīņa
ā > ä	wari >	waere >	wäre	{ jārs — jāri vārds — vārdi
o > ö	lohhir >	löcher >	Löcher	trūkst
ō > ö	sconi >	schoene >	schön	zuobs — zuēbi
u > ü	lugin >	lūgene >	Lüge	luga — lu'dziņa

Skaņu grupas salīdzinot, vienādība tūlīt duŗas acīs. Vienāds ir pārskanāšanas princips, tieksme uz izrunas organu perifēriju, vienāds viņu cēlonis (i), vienāds gala rezultāts.

Ir, protams, arī savas dažādības. Vācu pārskanāšanas lietu vārdos šķiŗ tikai daudzskaitli no vienskaitļa, bet nevis vienu locījumu tai pašā skaitlī no otra, kā to redzam pie sēliešiem (*kreklī* — *kraklus*, *brā'ls* — *brāļa*). — Vācu valodā pārskanāšanas pēc pētnieku domām novērojamas tikai uzsvērtajās pamatzilbēs. Sēlieši ir konsekventāki un attiecina savus skaņu likumus vienādi uz visām zilbēm (*kamāniņas*, *baluedi*). Šis novērojums gan liekas par šauru. Runādams par formām Österreich < ostarrihi, Köln < Colonia, Günther

< Gunthari, Jenner < Januarius Behaghels domā, it kā šie pārskaņi lēktu no trešās zilbes uz pirmo (Behaghel, Geschichte der deutschen Sprache, 1916, pag 150). Ka skaņu mēchanismā natura non facit saltus, pierāda sausnējiešu *skandināt* — *skāndiniet*. — Vācu gaŗais *u* pārskaņojies pēc ģermānistu aprādījumiem tūlīt pēc isā *a* jau 10. gadusimtenī. Sēliešu *ū* ir šādam iespaidam palicis nepieejams līdz šobaltdien. Tas pats sakāms par *au*. — Ģermānistu runā tikai par *i*-Umlaut, t. i. piešķir savā valodā pārskaņošanas spējas tikai isajam *i*. Sēliešiem indukcijaš pirmavots ir daudz bagātāks (*i, ī, e, ē, ie, ei*). Jāpiemin, ka Behaghels jau atzīst arī *ei* celtas pārskaņas, lai gan tikai pāri vārdos: *ameise* > *emse, arbeit* > *erbeit*. (Behaghel l. c. pag 147).

Dažas no šīm savādībām ar laiku varbūt izrādīsies par pārpratumu un abas pārskaņu sistēmas par tuvu radniecīgām. Bet lai tas būtu kā būdams, A. Ābeles hipoteze liekas arī abās pusēs drošo analogiju izskaidrošanai par šauru. Domāju, ka arī uz priekšu būs jāiziet no tām pašām palātālām *i* un *e* skaņām kā regresīvas indukcijas pirmavota, kā tas līdz šim bija parasts.

Arī jautājumā par dažiem līdzskaņiem un līdzskaņu grupām kā šķēršļiem un traucēkļiem pārskaņošanas procesā ir vācu valodai ar mūsu sēliešu izloksnēm liela līdzība. Vecaugšvācu valodā pirmā gadu tūkstoša beigās *hh, ht, hs, ck*, tāpat, kā mūsu *k* un *g*, pārskaņas nepielaiž, vēlāk šis noteikums grozās, — *wahsit top par wāchst, mahtig* > *māchtig, drucken* > *drücken*. Plūdenis + līdzskanis ir dažos vācu dialektos bijis pa laikiem pārskaņu šķērslis, bet ar daudz izņēmumiem. Vēlāk šīs formas saplūst tādā jucekli, ka vispārīgi pārskaņu likumi vairs nav izlobāmi. Šā jucekļa atliekas novērojamas vēl tagad vācu vārdos: *Wagner* — *Wegner, Adel* — *edel, Vater* — *Vetter, Fahrt* — *fertig* un d. c. *Te mūsu sēliešu, ipaši sausnējiešu pārskaņas ar savu zītara skaidrību un gandrīz matēmatisku noteiktību nostādāmas daudz augstākā vietā.

Beigās visu pārskatot, gan jāsaka, ka šie dažādie jautājumi par mūsu sēliešu izloksņu epentezes un pārskaņas rašanos un izveidošanos ar aizrādījumu uz tieši sekojošu palātālizēto līdzskaņu dispalātālizāciju vien vēl nav izbeigti. Gaidīšu ar ilgošanos, ka A. Ābele ar savu lielo, fōnētikas eksperimentos vingrināto erūdiciju šos manis celtos iebildumus nolīdzinās.

Atskaņas.*)

VI. Atskaņu izcelšanās.

Prof. J. Lautenbachs savā „Latv. literāt. vēsturē“ izsakās, ka vecajām tautām atskaņu nav, bet tās ir jaunākā laika atradums (II. daļā, 615. lpp.). Ar to viņš aizstāv latviešu tautas dziesmas pret Višmaņa it kā nopelošo konstatējumu, ka zemnieku odas (t. i. mūsu tautas dziesmas) ir bez atskaņām.**)

Pie tā jāpiebilst, ka, vienkārt, latviešu tautas dzejā atskaņas nebūt nav svešas (par to sikāki turpmāk), otrkārt, atskaņas ir jau ļoti sen pazīstamas. Tās atrodamas arī mūsdienu pirmatnējo tautu, piem. polinēziešu sacerējumos, kas atļauj hipotētiskas analogijas par tagadējo kultūrtautu senlaikiem.

Grieķu un latīņu dzejas tradīcija atskaņas gan neatzina, bet jau Platons uzstājās pret runātājiem, kas centušies runas izgreznot atskaņu rotaļām, tāpat Pindara epinīkijos sastop asonanses un atskaņas. Lūkrētija, Katulla, Vergilija, Horātija, Ovidija u. c. atskaņotās dzejas paraugus V. Grimms spēja uzskaitīt tikai kādās 60 lappusēs. („Geschichte des Reims“). Par atskaņām var uzlūkot arī atkārtojumus senēģiptiešu himnās. Indijā atskaņas dzejā lietātas jau sen, Džajadevu pat aprīno viņa reti sastopamās atskaņu bagātības dēļ. Tāpat Persijā, kur dzejas māksla (panti ritmā un ar atskaņām) it kā cēlusies jau 5. g. s. pēc Kr. Korānā arī sastopama īpatnēji ritmizēta un atskaņota proza.

Eiropas tautu literātūrā atskaņas kā pilnīgi atzītu dzejiskās izteiksmes līdzekli plašāk sāka lietāt viduslaiku latīņu himnikā. Atskaņotā panta paraugi, kā augstāk aizrādīts, bija atrodami jau klasiskajā literātūrā, tomēr pieņem, ka īstais ietekmes avots jāmeklē tuvo austrumu tautu literātūrā, kas kādai latīņu garīgo rakstnieku daļai, piem. Tertuliānam, bijusi pazīstama. Mēdz domāt, ka no viduslaiku latīņu dzejas atskaņas pārņemtas Eiropas jaunāko literātūru dzejas teknikā, izplatīdamās daždažādākos paveidos. Sevišķi slavēna kļūst provansāliešu tehniski ļoti izkoptā un atskaņām bagātā dzeja, no kurās arī nāk daudzas mākslīgas dzejas formas, piem. kancōna, tencōna, sonets u. c.

*) Sākumu sk. Ceļos III.

**) Skat. „Der Unteutsche Opitz“, 36. lpp.: „Denn / ob zwar ihre Lieder nicht R y t h m i c ē verfasst / so sind sie doch von Natur m e t r i c ē eingerichtet.“

Tā kā visu Eiropas tautu visvecākā literātūra nav uzglabājusies, tad nav tomēr skaidrs, vai atskaņas šo tautu dzejā tiešām ienestas ar latīņu Afrikas dzejnieku starpniecību, vai arī ir, kaut pa daļai, senu vietēju atskaņošanas māku turpmākā izveidošanās faze.

Atskaņas izveidošanās procesiem tālā senatnē vairs nav iespējams izsekot, tāpēc par tās izcelšanos var spriest tikai teorētiski.

Netieši novērojumi ļauj domāt, ka par atskaņas senākām formām jāuzlūko morfoloģiski līdzīgi atkārtojumi, kas varēja sargrupēties tuvu viens pie otra tīri nejauši, kā, piem., kādreiz ikdienas runā: „suņi skrej pretim un rej“, „kā tā kaza tik maza?“ u. tml.

Kad sāka uztvert fōnētiski līdzīgo un satuvināto vārdu pāru īpatnējo skaistumu un aptvert viņu nozīmi dzejas daiļskanībā, atskaņa bija atrasta. Jādomā, ka sākumā nejaušā gadījuma atskaņa noderēja tikai panta instrumentēšanai, bet turpmāk kļuva par patstāvīgu panta kompozīcijas elementu, kas ir viena no svarīgākajām atskaņu funkcijām pat mūsu laikos.

Atskaņu izjūta, t. i. spēja uztvert atskaņu, ciktāl no mums pieejamās literātūras vērojams, bijusi visai dažāda: dažos laikmetos par pietiekošu atskaņu uzlūkojuši vienu saskanošu vokāli, reizēm prasības bijušas daudz stingrākas.

Atskaņu izcelšanās gaitā liela loma ir tam aistētisko jūtu paveidam, ko varētu apzīmēt par atskaņu prieku.

Tādu atskaņu prieku it īpaši var novērot krievu tautā: visas viņu dziesmiņas (častuškas) pa laikam tikai ar atskaņām, reizēm pat tik tālu to iespaidā, ka atskaņu dēļ cieš pats saturs. Tā, piemēram, šī raksta autoram Krievijas ziemeļos iznāca dzirdēt šādu pantīņu, ko bērni skaitīja, lai novērstu lietu:

Дождик, дождик, перестань, —	a
Я поеду в Дагестан	a
Богу молиться,	b
Христу поклониться.	b

Tālā Dagestana minēta tikai atskaņas dēļ.

Krievi citu izsmiešanai arī sacer atskaņotus pantus, reizēm pat bezkaunīga lamāšanās sāk iet atskaņotā valodā:

Piem.:

Иван, болван,
С колокольни упал,
Катился, катился,
Г подавился.

Vai:

Поляк, католик,
Нас . . . на столик

Vai:

Дам тебе в мыло,
Так выскочит мыло u. d. c.

Ka arī latviešiem šāds atskaņu prieks nebūt nav svešs, to pierāda daudzie tautā izplatītie izteicieni ar atskaņām, piem. joku sarunas:

„Kā tevī sauc?“ — „Kā govi slauc!“ — „Bet kā tev vārds?“ — „Kā slošu kāts!“

„Ko tu gribi?“ — „Divi ribi.“

Tāpat daži izteicieni:

„Mells kā vells,
„Es tev' mīl' kā cept' pīl',“
„Ak mūžs, kā pūš (par ragu mūziku),“
„Gudrs kā Skudr' Jur's“ u. d. c.

Atskaņās sacerēti arī kaitināšanas pantīni, piem.:

Mātis, Mātis,
Vells tevī kratīs,
Ķers aiz matiem,
Sies pie ratiem,
Bāzīs maisā,
Sviedīs gaisā.

Mūrniek zell',
Pajem ķell',
Brauc uz ell'!

Kriš, Kriš — sird' priš'!

Prici, Prici, kam tu tici?

Ernasts, brokasts, Pastend's pagasts.

(Stendē.)

Tā pati parādība saskatāma tamlīdzīgos tautas dziesmu atskaņojumos, kā:

Es ardams, ecēdams,
Apkārt griezu velēniņu,
Mīlēdams, precēdams,
Apkārt griezu tautu meitu. (BW. 11116.)

Tīstiesa, vīstiesa,
Pādīte mana. (BW. 1497.)

Atskaņu prieks nav svešs arī mākslas dzejniekiem. Kā raksturīgu piemēru skat. Sudrabkalna (Olivereto) dzejoli „Gurķu un mandeļu pudīšs“ („Trub. uz ēz., 13. l.“), kur līksmā atskaņu rotaļa vietām taisni apbrīnojama, tā 17.—20. rindas:

Gan te ķers Šanteklers uzslavu labāku,
Smuku burs Sukuburs kinema-mirāžu,
Iesviedīs degunā dažam kā tabaku,
Avansu izcels un pavairos tirāžu u. t. t.

Atskaņu priekam ir arī sava otra puse — sen pazīstami, daudzkārt lietāti atskaņojumi nepatīk, liekas „nodrāzti“, „klaboši“, „apvazāti“. Ik dzejnieku paaudzei iznāk cīnīties ar šo atskaņu triviālītāti, vai nu sameklējot jaunu atskaņošanas materiālu, vai arī pārgrozot atskaņošanas tehnikas kanonu. Tā tas, piem., noticis un notiek visjaunākajā latviešu literātūrā, kur redzama atkāpšanās no precīzās (un uzuāli precīzās) atskaņas prasības.

L. Latkovskis.

Folklorā.

1. Kallimachs savos himnos ir bieži izmantojis mītus un tautas ticējumus, kurus tā laika izglītotiem lasītājiem sniedz gluži pregnantā veidā, kā to parasti mēdz darīt izteiciens tautpīgs rakstnieks ar visiem pazīstamām lietām. Tāpēc tur lasām it kā tikai fragmentus, kas minēti garāmejojot. Tā VI. himnā (Dēmetrai) izteiktam motivam ir radniecība ar kādu Latgalē dzirdētu pasaku, kuŗas saturs šāds. Velns baznīcā sēdējis uz durvīm ar lielu vērša ādu rokā. Uz tās pierakstījis dievlūdžēju grēkus: ja kāds paskatījies sāpus, pasmējies vai misījies vārds lūgšanā. Vienreiz viņam pat pietrūcis ādas, tāpēc to stiepis, iekodis zobos. Viens dievlūdžējs to pamanījis un skaļi iesmējies, tāpēc arī ticis pierakstīts.

Tas atgādina pieminētajā Kallimacha himnā 52.—56. rindu, kur arī tiek pierakstīti „dumpīgie“ vārdi:

56. Εἶπεν ὁ παῖς, Νέμεσις δὲ κακὰν ἐγράφατο φωνάν.

Sal. Callimaque... par Emile Cahen, p. 94. I: Némésis... elle tient, comme ici, le livre des comptes des fautes humaines, elle punit l'insolence et l' ὕβρις.

2. Par pulka vārdū. Ka pulks senāk tiešām ir nozīmējis tautas saiešanu resp. sapulci, to apliecina šā vārda nozīme Varaklānos, kur to lietā kā — ā — celmu: pūi šī s a s t ū c

pūlkā (= pūlī, barā); tāisa pūlku (= rīko vakaru ar dejām un rotaļām); stāigoī pa pūlkom (= apmeklē sādžu izrikojumus); kūr byûs pūlka? No tam atvasināts pūlčīniks, — eīca — „pulkas“ apmeklētājs. Vēl veci ļaudis atceras, ka gluži tāpat sauktas pagasta sapulces, kur vēlētas amata personas ap pagājušā gadu simta vidū.

3. Piezīmes par kāzu tradīcijām Viļānu pagastā. Vedēji aizbraukdami iet dziedādami ap galdu pa soliem un krēsliem, sit ar kājām un trokšņo. Tad pajem lietas, kas gadās pie rokas, sevišķi tās, kas atrodas uz galda: šķīvjus, bļodas, kaŗotes, dakšas, naŗus, maīzi un galdautus. Tāpēc pēdējo reīzi, klājot galdu pirms vedēju aizbraukšanas, lietā vājākus traukus un cik vien iespējams maz. Piem., dakšu un naŗu vietā uzliek vienkāršus skalus, maīzi ieliek sietā vai skalu kurvī. Tā iznāk pēdējais galds nabadzīgs, tāpēc arī to sauc par „pliko galdu“ un vedējus aicina sēsties pie „plikā galda“. Galda rīku pajemšanu sauc par krīnēšanu. Pajemtās lietas aizved pie vīra un atpakaļ vairs ne katru reīzi dabū. Kā pie līgavas, tā arī pie vīra pēdējais ēdiens arvien ir kāposti, parastī sausi sutināti. Un vispāri, kad uz galda ļau uzliek kāpostus, tad tā ir zīme, ka viesiem ir laiks „kaunu prast“.

4. Folkloras materiāli. Kad kāds ir tuvu miršanai, saka (protams, slimniekam nedzirdot): byûs puôkšis (puôkša = pupa, Bohne).

Latgalē vēl tagad dažās patriarchālās ģimenēs bērņus (arī pat tādus, kas ļau iet ganos) nelaiŗ pie galda ēst kopā ar pieauguŗiem, bet paēdina istabas stūrī uz koka bluŗa vai sola.

Tas ir pārpalikums no tradīcijas „Separatio a mensā“.

Parunu: nest ūdeni sietā — Wasser im Siebe tragen — ir pazinuŗi arī sengrieķī: κοσκίνω ὕδωρ φέρειν.

Ed. Putniņš.

Ed. Virzas „Lauku darbi“ un Vergilija „Georgikas“.

Ed. Virzas poēma „Lauku darbi“ pieder pie rakstnieka jaunākiem sacerējumiem. Tā parādījusies 1933. g. krājumā „Dzejas un poēmas“. Sacerējums aptver pavisam 33 lpp. un iedalīts divi nodalījumi: uzruna (2 lpp.) un pavasaris (fragments). Pantnēram dzejnieks izvēlējies heksamētru, kas poēmai piešķir rāmu plūdumu un klasisku mieru.

Lasot poēmu un piegriežoties saturam, gribot negribot jādomā par līdzīgiem darbiem pasaules literatūrā. Uz to jau vedina arī pats nosaukums, kādu savai poēmai izvēlējis dzejnieks. Par lauku darbiem dziedājis arī antīkais dzejnieks, romietis Vergilijs. Viņa darbs ir Georgikas (Georgica), kas nozīmē zemkopību. Ja nu sākam salīdzināt Virzas darbu ar šo, tad vienādība ir pārāk liela un ne tikai satura ziņā vien.

Vergilijs savu dzejojumu iedalījis četrās daļās: zemkopība, koku audzēšana, lopkopība un biškopība. Katrā grāmatā viņš aplūko attiecīgos darbus dažādos gada laikos. Virzam gan šāda iedalījuma nav, bet ņemot vērā to, ka pavasaris nosaukts tikai par fragmentu, varētu domāt, ka dzejnieks paredzējis arī vēl citas daļas: vasaru, rudeni un ziemu, kurās tad būtu attiecīgie darbi notēloti arī tālāk. Visas četras nozares, kas Vergilijam ir, Virzam skartas jau pavasarī. Tā tad Vergilijam iedalījums pēc satura galvenām daļām, un tās aplūkotas pa gada laikiem, Virzam saskatāms iedalījums pa gada laikiem, kurus apdziedātas visas četras nozares.

Vēl lielāka līdzība ir tālākā uzbūvē. Vergilijs Georgiku I. grām. pirmajās rindās īsi skicē visu dzejojuma saturu un piesauc dažādas dievības, kurū dāvanas viņš apdziedāšot. Tāpat viņš katras grāmatas sākumā piemin tās saturu un piesauc attiecīgās dievības, kā arī Mēcēnātu. Virzam viss tas sakopots uzrunā:

Dziedājis diezgan es esmu par baisīgo postu ko nesis
Dzimtenē mīlajā Marss un Venēra dvēselē manā.
Atstājot drupas aiz sevis jau proīām tie devušies abi
Sirdīs un ielejās citās, lai saceltu nemieru lielu.
Kareivs man senais nu patīk, kas tīrumā dodas pirms ausmas,
Vakarā mājā tik nāk, pa zālainiem celiņiem, vezdams
Gurušos zirgus sev līdz. Man saimniece patīkas jaunā
Strādājam čakli pa māju — — — u. t. t. (Dz. u. p. 109)*

Dzejnieks piemin rudzus, miežus, kviešus, pupas, zirņus, bites.

Vergilija Georg. I, 1—5**

Quid faciat laetas segetes, quo sidere terram
vertere, Maecenas, ulmisque adiungere vites
conveniat, quae cura boum, qui cultus habendo
sit pecori, apibus quanta experientia parcis,
hinc canere incipiam.

*) Visi citējumi no krājuma „Dzejas un poēmas“; skaitlis nozīmē attiecīgo lappusi.

***) Visi citējumi no Vergilija Georgikām — Vergilius Eclogae et Georgica edidit W. Janell, Lipsiae in aedibus B. G. Teubneri 1876. Romiešu cipars nozīmē grāmatu, arabiešu — rindu.

Tālāk Virzam:

Palīgā nāciet man dievi, kas mājojiet debesu rījā,

(un seko pieminēti Dievs, Pērkons, Ūziņš, Māra)

Kādu reiz zemnieku darbu jūs svētījāt laukā un mājā —

Svētiet nu tagad ar manu, tam piešķirot samēru daiļu.

(Dz. u. p. 110.)

Vergilijam Georg. I, 5

— Vos o clarissima mundi

lumina...

Liber et alma Ceres... (seko dievu vārdi.)

dique deaeque omnes, studium quibus arva tueri (21)

un

da facilem cursum atque audacibus adnue coeptis (40).

Tālāk Vergilija Georgikās daudzās vietās ir t. s. epizodi, tā piem. I, 466—497 nelaiemes zīnju apraksts pēc Cēzara noslepkavošanas, II, 136—176 Itālijas slavinājums, II, 323—345 pavasara slavinājums, II, 458—540 lauku dzīves slavinājums, III, 219—241 vēršu ciņa, III, 339—383 lībijiešu un skitu ganu dzīve, III, 474—566 Norikas lopu sērgas apraksts, IV, 116—148 dārza glezna un atmiņas par kāda dārznieka laimīgo dzīvi, IV, 315—558 mīts par mākslīgās bišu audzēšanas atrašanu, par Aristeju, Orfeju un Euridiku.

Virzas darbā varam saskatīt divus šādus epizodus: dravnieks redz, ka bites izpostījis lācis, un lūdz Ūziņam padomu, kā tās pieradināt mājā, kas atbilstu Georg. IV. grām. beidzamajam epizodam no 315—386, kur Aristejs žēlojas Kirenei par bojā gājušām bitēm un lūdz padomu, kā tās atkal atjaunot. Otrs epizods Virzam ir par to, kā Dievs atņēmis kokiem valodu, kam Vergilija darbā tieši atbilstoša nav. Bez tam visā poēmā daudzās vietās izjūtams kā slavinājums pavasarim, prieks par dzīvības mošanos un auglību, kam Vergilija darbā atbilstu II. grām. otrs epizods.

Trešais raksturīgais moments Vergilija darbā ir didaktisms. Daudzās vietās Vergilijš dod dažādus padomus gan arājam, gan dārzkopim, gan ganam un biškopim, kā rīkoties neveiksmēs, kā izsargāties no nelaimēm un kā rīkoties, lai viss izdotos vislabākā kārtā. To varam saskatīt arī Virzas darbā, tikai viņa pamācības ir poētiskākas un cieši iekļaujas visā poēmā. Tās nav priekšraksti, bet tāds pat tēlojums kā viss pārējais.

To īsumā varētu teikt par poēmu uzbūves salīdzinājumu.

Izsekojot poēmas saturam tieši, liekas, daudzas rindas skan romiski un atgādina Vergiliju viņa Georgikās. Raksturīgākais ir tas, ka vienādība vislielākā ir dzejiskākām vietām. Vergilija Georgikas nav viņa poētiskākais darbs, tomēr grāmata par biškopību ir ļoti gleznaina un jauka, tāpat arī par

kokiem un zemes apstrādāšanu. Virzam nu visvairāk līdzības ar Vergiliju, apdziedot bites, bet vismazāk — runājot par lopiem. Nevar būt šaubu, ka savā poēmā Virza ir Vergilijam pieslējies. Var runāt tikai par to, kādā veidā tas noticis.

Liekas, ka šeit varētu saskatīt trīs iespējas: nejaūšu atdarinājumu Vergilija ietekmē, kas tādām dzejniekam kā Virzam tik vienkārši nebūtu piedēvējams; nejaūšu sakrišanu, kas gan grūti būtu iedomājama, un apzinātu veidojumu, tieši par paraugu ņemot Vergilija Georgikas. Beidzamais liekas visvairāk ticams, jo uzrunā dzejnieks pats saka:

Paiet gar acīm man vecie un jaunākie laiki — man liekot
Apdziedāt darbus it visus, ko skrejošie gadlaiki prasa,
Vecajā senlaiku mērā, kā darījis to dievīgais romnieks*
Pavēlot sarunas viņā vest arājiem, dieviem un ganiem
(Dz. u. p. 109.)

Taču arī Georgikas nav Vergilija paša izdomājums, bet pārstrādājums pēc grieķa Hesioda sacerējuma „*Εργα και ημεραι*” (Darbi un dienas). Un ja Vergilija darbs tiek salīdzināts ar Hesioda darbu, tad neviens ar to negrib Vergilija nopelnus mazināt. Arī mans Virzas darba salīdzinājums ar Vergilija attiecīgo sacerējumu nav domāts kā Virzas dzejnieka slavas nopelums. Cik daudz Virza varētu būt pieslējies Vergilijam vai nu tieši aizņemdamies dažas gleznas, vai arī radot jaunas pēc Vergilija paraugiem, lai runā pats tiešais salīdzinājums, kur blakus būs nostādītas Virzas poēmas daļas Vergilija poēmas attiecīgajām daļām, kas līdzības ziņā šķiet vistuvākās.

Pavasari Virza iesāk vārdiem:

Pienācis brīnišķais laiks, kad saulītei ilgāki patiek
Kavēties bērzglalos slaidos un istabu gēveļos slīpos, (Dz. u. p. 111)

Tālāk seko gleznas sīkāks izstrādājums un tas, kas notiek šīn laikā. Tieši tam atbilstošu rindu Georgikās nav, bet varētu gan vest sakarā ar I, 43—44:

Vere novo gelidus canis cum montibus umor
liquitur et zephyro putris se glaeba resolvit,

kam tālāk arī seko darbs, kas darāms agrajā pavasarī.

Tāpat:

Uzmanīgs vēro viņš gaisu un zīmes, kas rakstītas tajā
Redzīgi nojauzdams laiku, ko atnesīs nākamās dienas. (Dz. u. p. 111)

Georg. I, 50—51:

at prius ignotum ferro quam scindimus aequor,
ventos et varium caeli praediscere morem
cura sit.

*) Retinājums mans. E. P.

Dz. u. p. 112:

Sagādā ābolu saldu un silēs lej miltainu dziru,
Gluda lai būtu tām spalva un piena tās dotu pa pilnām.

Georg. III, 394—395:

At cui lactis amor, cytisum lotosque frequentis
ipse manu salsasque ferat praesepibus herbas.

Dz. u. p. 113. lpp. Virza runā par lopu sargātājiem ģariem,
par zalti un par ļaunām acīm, kas noskauž lopus, kā arī par
burvību, kas jāizdara, ja noskaušana notikusi.

Georg. III, 414—463 Vergilijs dod padomu kā kvēpināt
kūtis, kā aizdzīt indīgās čūskas un kā pret slimībām izturēties.
Salīdzinot rindu pa rindai abas daļas, vienādība kļūst skaidra.

114. lpp. Virzam ir darba rīku uzskaitījums, tāds arī Ver-
gilijam Georg. I, 160—175.

Dz. u. p. 115:

Gluzi kā cilvēces dārzu dievs izstaigā, kārtodams visu,
Ļaunajam nelaujot augt un pašķīrot labajam ceļu,*
Rīkoties dārznieks tāpat mēdz dārzā ar augļkokiem saviem.

Georg. II, 49—52:

tamen haec quoque, si quis
inserat aut scrobibus mandet mutata subactis,
exuerint silvestrem animum* cultuque frequenti,
in quascumque voles artes haud tarda sequentur.

115. lpp.:

Ābelēm vecām, kas augļus vairs smaržīgus nedod — viņš kroņus
Zarainos noņem pavisam un piepotē atvases jaunas,
Lietodams dzeltēno vasku. Tā atkal viņš nikstošu koku
Derīgu dara un viņam dod atpakaļ jaunības spēku.

Georg. II, 69—82 Vergilijs arī runā par potēšanas mākslu:

nec longum tempus, et ingens
exiit ad caelum ramis felicibus arbor
miraturque novas frondes et non sua poma.

Dz. u. p. 116/117:

Sprauslojošs ūdeņu vecis, kas avotos mājō, no kuriem
Iesākas strauvainās upes un likumiem dodas uz jūru,
Iznāk no dzelmes un paceļ virs līmeņa grīšļainu galvu.
Redzot, ka ūdeņi brīvi jau izloka muguras platās,
Atgriezties pavēl viņš ģariem, kam biezo bij salauzīt ledu.
Nolemtās guļtnēs no jauna kāpj atpakaļ strauti un upes
Pļāpīgā čaloņa atkal lai paņemtu mājvietu tajās.
Dodas pa likajām upēm tad vecis un pavada viņu
Tālumu staigulji zuši un drūmači ūsainie sami.

*) Retinājums mans. E. P.

Krēslaini dažureiz liekas tam ūdeņa dzīvokļi mitrie —
Akmenī lielā, ap kuŗu šņāc nerimstot vijīgas straumes,
Apsēsīes patīkas viņam un žāvēties pusdienas sauļē,
Vērojot pureņus plāvās un vītulus dzeltēniem ziediem.

Šai vietai par ūdeņu veci varam sameklēt Georgīku ce-
turtā grāmatā vairākas atbilstošas vietas.

Tā Georg. IV, 363—366:

iamque domum mirans genetricis et umida regna
speluncisque lacus clausos lucosque sonantis
ibat, et ingenti motu stupefactus aquarum
omnia sub magna labentia flumina terra
spectabat diversa locis.

374—375:

postquam est in thalami pendentia pumice tecta
perventum

387:

Est in Carpathio Neptuni gurgite vates
Caeruleus Proteus.

419—422:

est specus ingens
exesi latere in montis, quo plurima vento
cogitur inque sinus scindit sese unda reductos,
deprensus olim statio tutissima nautis;
intus se vasti Proteus tegit obice saci.

425—429:

iam rapidus torrens sitientis Sirius Indos
ardebat caelo et medium sol igneus orbem
hauserat; arebant herbae, et cava flumina siccis
faucibus ad limum radii tepefact coqueban
cum Proteus consueta petens e fluctibus antra ibat,

401—404:

medios cum Sol accenderit aestus,
cum sitiunt herbae et pecori iam gratior umbra est,
in secreta senis ducam, quo fessus ab undis
se recipit,

Dz. u. p. 117:

Tagad nu apdziedāt gribu to pūles un darbus un kaujas,
Kārtību dievišķo arī, kas tīrajās mājās tām valda.

Georg. IV, 4—5:

magnanimosque duces totiusque ordine gentis
mores et studia et populos et proelia dicam.

Turpat Vergīlijam 184. r.:

omnibus una quies operum, labor omnibus unus.

212 r:

rege incolumi mens omnibus una est

un 215.—218. r:

ille operum custos, illum admirantur et omnes
circumstant fremitu denso stipantque frequentes,
et saepe attollunt umeris et corpora bello
obiectant pulchramque petunt per volnera mortem.

Virzam tai pašā 117. lpp.:

Nomirst par vadoni viņas, jo nojauž, ka nāve draud stropam,
Likuma viena ja nava, kas saimi var saturēt kopā.

Dz. u. p. 120:

Patikas bitēm, ja cilvēks ar rūpību aptekā viņas.
Mājokli tāpēc arvienu, lai stāda tām tikamā vietā —
Dārzā, ko ziemeļos sedz un aizsargā zaraini koki.
Mikstlape liepa šē der vai strautmalā augošais vītols.
Vaskus, kas mudīgi kūst, tie pusdienās pasargā stropos,
Izplešot ēnu pār tiem. Ir labi ja strautiņš šē lejas
Bites, ko slāpes var dzēst sev karstajās vasaras dienās,
Saule kad rasai liek žūt jau rītausā zālēs un ziedos.
Sēta, kas savīta augstu, arvienu lai mierīgo dārzu
Sargā no klaidoņām vistām un priecīgi lēcošiem teljiem.
Spārnainas strādnieces gurst, jā tālu tām jālidō ziedos,
Sāpus tās aiznēsā vējš un uzbrūk tām rijīgi putni.
Tāpēc par barību viņām lai tuvumā rūpējas dravnieks:
Pļavās, kur āboliņš balts un griķos tās kavējas ilgi.

Georg. IV, 8—32:

Principio sedes apibus statioque petenda,
quo neque sit ventis aditus — nam fabula venti
ferre domum prohibent — neque oves haedique petulci
floribus insultent, aut errans bucula campo
decutiat rorem, et surgentis atterat herbas.
absint et picti squalentia terga lacerti
pinguibus ab stabulis, meropesque aliaeque volucres
et manibus Progne pectus signata cruentis;
omnia nam late vastant ipsasque volantis
ore ferunt dulcem nidis inmitibus escam.
at liquidi fontes et stagna virentia musco
adsint et tenuis fugiens per gramina rivos,
palmaque vestibulum aut ingens oleaster inumbret,
ut cum prima novi ducent exagmina reges
vere suo ludetque favis emissa iuventus,
vicina invitet decedere ripa calori,
obviaque hospitiis teneat frondentibus arbos.
in medium, seu stabit iners seu profluet umor,
transversas salices et grandia conice saxa,
pontibus ut crebris possint consistere et alas
pandere ad aestivom solem, si forte morantis
sparserit aut praeceps Neptuno inmerserit eurus.
haec circum casiae virides et olentia late
serpulla et graviter spirantis copia thymbrae
floreat, inriguumque bibant violaria fontem.

120. lpp.:

Brūnajām strādniecēm vien nav atļauta ziedoņa liksma,
Māte šē milēt tik drikst, lai stiprāku darītu cilti.

Georg. IV, 197—199:

illem adeo placuisse apibus mirabere morem,
quod nec concubitu indulgent nec corpora segnes
in Venerem solvunt aut fetus nixibus edunt.

Dz. u. p. 121:

Lielākas varas pār ļaudīm nav valdniekam bijis nevienam
Senajos laikos un tagad, kā mātei pār zeltspārņa bitēm.
Staigājot viņai pa stropu, tās seko tai, sanošā pulkā
Kermeņiem saviem to sedzot no posta, kas varētu draudēt.
Mātei pie dzīvības esot dzird sanoņu mierīgu stropā —
Sajukums neparasts ceļas, ja nejauši aiziet tā bojā.
Gluži kā varenā valstī, kad valdnieks nogāzts no troņa,
Saprātu zaudējot bites sāk niknākos pilsoņu karus,
Izlaupot medu un šūnas, tās dūkdamas lido virs stropa,
Dzeldamas visu, kas gadās līdz izkļīst un aizlido projām.

Georg. IV, 210—218:

praeterea regem non sic Aegyptos et ingens
Lydia nec populi Parthorum aut Medus Hydaspes
observant. (212 sk. augstāk.)
amisso rupere fidem constructaque mella

121. lpp.:

Doniņu rudzmaizes tāpēc lai izdoba rūpīgi dravnieks,
lelej tur medu un noliek to stropā par barību bitēm.
Citādi nomirt var viņas pirms iestājās siltākas dienas.
Prātīgi rikosies dravnieks, ja izslauks viņš jaunu vēl kazu,
Slakot ar treknājo pienu, tad mierīgi dziedošus stropus.

Georg. IV, 246—270:

hic iam galbaneos suadebo incendere odores
mellaque harundineis inferre canalibus ultro
hortantem et fessas ad pabula nota vocantem
proderit et tusum gallae admiscere saporem
arentisque rosas aut igni pinguia multo
defruta vel psythia passos de vite racemos
Cecropiumque thymum et grave olentia centaurea.

Dz. u. p. 121/122:

Tvanīgais jūnijs kad atnāk un vārpot sāk zilganie rudzi,
Dzeguze kūko un dziesmas skan putniem pie jaunvītām ligzdām,
Bites laiž pasaulē bērņus, lai jaunas sev meklējot mājas,
Sanoņu iesāktu savu tie liepās un pļavmalēs kļusās.
Jucekli joņo tās gaisā, bet dravnieks lai vēro līdz viņas
Savijas ritulī tumšā ap zaru, kas gadās pa ceļam.
Apslācīt vajag tad viņas ar ūdeņa putekļiem viegliem,
Padarot mitrus uz brīdi tām vieglos un tricošos spārnus.
Dūmi tās reibina drīzi un mazina niknumu viņās.
Dravnieks ar karoti trauslu lai manīgi saliek tās grozā,
Pārklādams palagu baltu, kas strautmalā izvelēts labi.
Vakara zvaigzne kad atspīd un migla sāk pacelties lejās,
Jālaiž tās jaunajā mājā, kas svaidīta biškrēšļiem ilgi,
Bitītēm tikamu smaržu. Ja iesteidzas māte tur pirmā,
Pārējās brūnganā straumē, iet pakal tai mudīgām kājām.
Barvedim tumšajā kūtī, tā sekot pār sliegsni mēdz aitas.

Georg. IV, 58—67:

hic ubi iam emissum caveis ad sidera caeli
nare per aestatem liquidam suspexeris agmen
obscuramque trahi vento mirabere nubem.
contemplator: aquas dulcis et frondea semper
tectata petunt. huc tu iussos asperge saporēs,
trita melisphylla et cerintha ignobile gramen,
tinnitusque cie et Matris quate cymbale circum:
ipsae consentent medicatis sedibus, ipsae
intima more suo sese in cunabula condent.

Dz. u. p. 128:

Sviedrainām mugurām spīdot, velk smagos un dzelžainos arkļus
Bēriši zirgi,

kā sudraba spoguļi spoži

Lemeši laistās pret sauli, kad galā ir nodzīta vaga.

Georg. I, 45—46:

depresso incipiat iam tum mihi taurus aratro
ingemere et sulco attritus splendescere vomer.

Tālāk:

un asniņiem jauniem no tumsas

Kāpšana viegli pret sauli, tad ecēšas dzelžainām tapām
Pārstaigā uzarto lauku un drupina velēnas sīkstas;

Georg. I, 94—95:

multum adeo, rastris glaebas qui frangit inertis
vimineasque trahit crates, iuvat arva,

104—105:

quid dicam, iacto qui semine comminus arva
insequitur cumulosque ruit male pinguis harenae.

Dz. u. p. 128/129/130 Virza runā par ganos dzišanu pa-
vasarī, Vergilija Georgikās tāda glezna ir III. gr. 322—338.

132./133./134. lpp. Virza apdzied sakņāju dēstīšanu un sa-
lapojušos kokus. Tādu rindu, kas šām atbilstu, Georgikās tieši
nav, bet ir vairāki līdzīga rakstura uzskaitījumi. Tā Georg.
I, 57—59 Vergilijs min dažādas zemes un vietas, kur kas pado-
das, turpat 73—78 — dažādus augus, kā katrs izmanto zemi,
un Georg. II, 12—19 nosauc kokus, kas aug brīvā dabā, II,
110—135 — dažādus augus pa dažādām vietām zemes virsū
un 420—457 apraksta dažādu koku un krūmu kopšanu. Dz. u.
p. 138 Virza apdzied dažādu augu sēšanu pēc mēness griežiem,
kā tas tautā vēl tagad tiek piekopts. Pilnīgi līdzīgas rindas ir
Vergilijam Georg. I, 204—230, tikai mēness vietā stāv zvaig-
znāji. Tāpat 276—286 Vergilijs runā par dažādām laimīgām
un nelaimīgām dienām, kas atkarīgas no mēness.

Beidzot Dz. u. p. 139./140./141. lpp. Virzam ir lielisks ne-
gaisa apraksts, kā arī pieminētas zīmes, kas negaisu vēstī. Ta-

nī ir liela līdzība ar Vergilija negaisa aprakstu Georg. I, 316—334. Plaši Vergilijš ir aprakstījis negaisa vēstītājas zīmes 356—393 — dažādus putnus, par ko Virza arī runā. Vēl Vergilijam ir laika zīmes pēc saules un mēness 424—463 un skaidra laika zīmes 394—423, kam gan Virzas darbā tieši atbilstošu rindu nav, bet viss tas varēja noderēt par paraugu tām ne-daudzajām rindām, kurās Virza par līdzīgām lietām runā.

Līdzība vēl ir Virzam ar Vergiliju vienā otrā izteicienā.

Vispār Virzas dzejojums ir meistarīgs, un no tā dveš idilliski poētisks miers, kāds tagad mūsu nervozajā laikmetā grūti saskatāms visklusākajā lauku stūrī.

I. Viksne.

Sunākstes jeb Sunāksts vietu vārdi.

Iedzīvotāji — sunākstieši. Tagadējais Sunāksts pagasts izveidojies 19. g. s. otrajā pusē, apvienojoties 4 pagastiem: Lielsunāksts, Mazsunāksts, Piksteres un Sunāksts mācītāja muižas pag. Arī tagad vēl kādreizējo pagastu iedzīvotājus sauc: *lielsunākstieši, mozsunākstieši, piksterieši un mōcētōaja ļauži*. Pagasta galā aiz Beitānu meža dzīvo *mežgalieši*.

Mājas — daudz viensētu, bet arī grupās — pa 2, 3, 4 ar vienu nosaukumu. Lai varētu labāk atšķirt, bieži šādu grupu mājas iedzīvotāji pārdēvē. Tā, piemēram, no 4 Ārguļiem divām mājām doti neoficiāli nosaukumi: Aizkalnes — aiz kalna un Vidsētas — māju grupas vidū. Kur divi mājas ar vienu nosaukumu, bieži pieliek apzīmētāju: lielie, mazie, kalna, lejas. Citas atšķir, māju vārdam pievienojot saimnieka uzvārdu.

Māju vārdi (vecsaimniecības): *antjōani*,* *aizkālnes* (vieni no *oārguļiem*), *oparāni*, *āustriņi*, *āusuļi*, *aveniņi*, *ōamari*, *āpši*, *āpšukōlns*, *oārguļi*, *bobāni*, *bōaliņi*, *bāitāni*, *birāni* (vieni no *karašāniem*), *bliņkas*, *brāntāni*, *brežgi*, *bōubanāni*, *cēlmiņi* (mezsarga mājas), *cimāni*, *cimeniņi*, *cīrši*, *cēiruļi*, *dāmbrāni* (arī *dāmbarāni*), *dēidāni*, *gāusāni*, *gruōbiņi*, *ģiezāni*, *jurāni*, *kālnieši*, *kāļvi*, *karašāni*, *kāuliņi*, *kōarkļi*, *krievāni*, *ķesterōts* (jeb *ķesterōre*), *lopsas*, *loāči* (lielie un mazie), *lāišōani* (arī *lāišjōani*), *lajzēmnieki*, *mojūori*, *mozjōani* (reti: *mozjōani*), *mōarāni*, *mēldērnīeki*, *mimāni*, *mućenīeki*, *mūžnieki* (vieni no *trāikantiem*),

* / krītošajai intonācijai, ~ kāpjošajai.

nagaidāni, pipji, plēites, plocāni, puņi, putnakōlns, putniņi, puōdnieki, pūosi, rōaceņi, rōaceņkōlns, reķeļi, rieksti, rubani, ruķi, rūndēļi, rōuteri, solas, salenieki, sārkanōuži, sēilēiši, skrōndāni, skrōwves, skujāiņi, sopali, slukāni, sprōncki, sprūogi, stōltāni, stāiģi, stradiņi, strūobuči, stukuri, svikļi, svilēiši, sviļi, škuorsteņi (tagad pārkrustītas), tēisi, trāikāni (jeb trāikāņi), ūorļi (kalna un lejas), uōsejas, uōšāni, uōzalkōlns, vonagi, vōaverēites, vacpēteri (jeb vacpieteri), vīdsātas (vienas no oārguļiem), vilciņi, vildavas, višķanāni, viesjōani, zolaki, zāltalaja, zipšņi, žagatāni.

Lvvārdos minētās *spures* un *bidlas* pievienotas Viesītes pagastam. Sunākstī nav Lvvārdos minēto mv: *dindāni, lūdumnieki, mežāki, rūgumi* un *ķesteři*. Pēdējo varbūt varētu identificēt ar t. s. *ķesterōatu*, kur dzīvojis ķesteris un bijusi skola. *Rūgums* ir tikai uzvārdos.

M u i ž a s : *lielsunōakste* (reti i-c), *mozsunōakste, mōcēitoajmūiža, piksamūiža* jeb *pikstere* un *pūlvērķis*. Senāk pie Mazsunāksts, tagadējo Aušuļu vietā, bijusi *annes pusmūiža* (lopu mūiža). *Pikslāuki* — visas mazās saimniecības uz *Piksteres* m. zemes.

K r o ģ i : *avanu* k. (nodedzis sen priekš kaŗa. Uzglabājušies pamati un teikas par viņu), *ōamarkrūogs, azārkrūogs* (pie Mazsunāksts ezera), *jaūnais* k., *lajas* k., *patmaļu* k. (nodedzis), *pēirāgu* k., *sviļu* k., (pie Sviļiem), *tilta* k. un *tētārkrūogs* (pie baznīcas).

E z e r i : *broāžu ezeriņi* (pie Lielsunāksts; tagad arī jaun-saimniecība *broāži*), *mozsunōaksts ezers* (pie Mazsunāksts mūižas), *piksteres* jeb *piksa ezers* (pie Pikslaukiem).

Nav man izdevies konstatēt Lvvārdos minēto „brīnuma“ ezeru un *skaidriņu*.

U p e s : *ēlkšņupe* (iztek no Beitānu meža), *lāucesēite* (no Beku purva), *mālnupēite* (no Beku purva), *pikstere* (no *Piksteres ez.*), *sunēite* (no Mazsunāksts ez.), *vīsesēite*.

K a l n i : *aūkscales* (kalnu grēda), *aūdzes* (pie Aušuļiem), *aveniņu* k., *āpšu* k., *oāres* k. (pie Aizkalnēm), *blieķa* k. (pie *Piksteres*), *būorkōanu* kalni, *cīršu* k., *cēiruļa* k., *cōuku* k. (pie *Piksteres ez.*), *jurānu* kalniņš, *kopu* k. (pie *Stukuriem*; veci kapi), *krešaucka* kalni (vārds no īpašnieka *Krasovska*, ko ļaudis iesaukuši: *Krešauckis*), *lopsu* k. (pie *Pikslaukiem*), *loāču* k. (pie *Mazsunāksts ez.*), *lēizēites* k. (pie *Piksteres ez.*), *liepas* k. (jeb *liepkālniņš*; kalna virsū liela, žuburaina liepa), *mojūora* k. (pie *Lielsunāksts*; kāda majora ģimenes kapi), *mōira* k., *mūldiņas* k. (pie *Orļiem*), *nūorieša* k. (pie *Piksteres*; ba-

ronu kapi), *plēits* k., *plocānu* k., *putnu* kalniņš (pie Mācītājmuižas), *puōdnieku* k., *rōacēpkōlns* (pie Mācītājmuižas), *reķeļu* k., *stendera kālniņš* (Mācītājmuižas kapu kalniņš, kur dus vecais Stenders), *sudmolu* k. (pie Ezerkroga; mākslīgi uzbērts un bijušas uzceltas vēja dzirnavas), *sviķļu* k., *sviļu* k., *šķiņķa* k. (pie Ārguļiem), *tiltakālniņš* (pie Ārguļiem), *upes* k. (pie Piksteres upes), *ūorļu* kalni, *uōzālkōlns* (pie Stukuriem), *zilais* k. (pie Pikslaukiem), *zvona* k. (pie Sviķļiem; ir nostāsti, ka senos laikos bijuši kapi).

Purvi un meži: *aūksciles*, *bāitanu* m., *baku* p. (pie Mazsunāksts), *bārzu* p. (pie Sviķļiem), *būorkōanu* p. (pie Pipjiem), *kālvišu* p. (pie Aušuļiem), *lindraku* p. (pie Aušuļiem), *lēizēites* p. (pie Piksteres ez.), *mozsunōaksts siliņš*, *patmaļu siliņš*, *solas* p. (pie Salām), *slostu* p. (pie Vildavām), *škinu* p. (pie Āmarkroga), *upēites* p. (pie Mazsunāksts ez.), *žēidu* p. (pie Mazsunāksts).

Plāvas: *opsa* uz Laucesītes upes, *būokoāres* uz Viesītes, *būorkoanpūors*, *ēlkšņupe* — uz Elkšņupes, *ezenes* (lielās un mazās), *lēizēites* plāvas, *lieviņas* (pie Beku p.), *rōajumi*, *rōajumiņi* uz Sunītes, *rōavijas* pie Beitāniem, *slostu* plāvas.

Dažādas vietas: *opalais gobals* — lauks pie Aušuļiem, *dagumi* — uz Viesītes upes, *garā vacāine* — pie Vildavām, *krizdūobe* — Laucesītes atvars pie Ārguļiem, *rōacēnāites kokts* — Beku purvā, *rubena sūdōajs* — lauks pie Aušuļiem — senāk bijusi kalpa Rubena dienesta zeme, *zīrgu dōarzs* — lauki, krūmi vairākās vietās; senāk bijuši zirgu dārzi.

Doc. L. Bērziņš.

Daži stila jautājumi latviešu tautas dzejā.

Par pamazināmiem vārdiem kā l. t. dziesmās parastu stila formu esmu jau rakstījis Izgl. ministrijas Mēnešrakstā (1929. № 7/8). Te īsi apskatīšu citas l. t. dzejai īpatnējas stila parādības.

1. Pagātne.

Ja piegriežam vērību vārdu formām, tad dēminūtīvus atskaitot, gan nekas cits nav tik raksturīgs t. dziesmu valodai, kā taisni pagātnes lietāšana citu laiku vietā. Endzelīns (Lett. Gram. § 755—758, īpaši 755, c) vairākus piemērus analizējis, kur prēterita lietāšana rada grūtības, nāk pie slēdziena, ka prēterits ir l. t. dzejai īpatnēja stila forma (līdzīgi kā dēminūtīvs)

un ir lietājama arī tādos gadījumos, kur tā par sevi nav at-
taisnojama.

Iemu Laimes pirtiņā,
Aizaveru pirts durtiņas;
Dievs to zina, mīļa Laime,
Vai izgāju saulītē. 1095, 2.

Parallēlos tekstos grūtā „izgāju“ vietā gan atrod arī nā-
kotnes formas; bet droši vien priekšroka būs dodama pagātnei
kā grūtākajam variantam; jo viegli varam iedomāties, ka vecu
tumšu, vai šķietami nepareizu izteiksmi dziedātājs, resp. uz-
rakstītājs patvarīgi pārlabo, to padarīdams gaišāku vai taga-
dējai valodai atbilstošu. Bet pavisam nav domājams, ka no
tagadējās, parastās izteiksmes kāds labošanas ceļā radītu ko
tumšāku un mazāk saprotamu. Tā tad arī šinī dziesmā „iz-
gāju“ ir vecāks un labāks variants nekā „iziešu“, lai gan pēc
būtības te ir runa par nākotni.

Tādi lietāts prēterits l. t. dziesmās ir teksta izpratni ap-
grūtinājis jau dziļā senatnē. Tā biskaps Ulmanis, iekš Dorpa-
ter Jahrbücher 1835. pag. 394. ss. kritizēdams l. t. dziesmu
tulkojumus angļu žurnālā The foreign Quarterly Review, 1831.
g. jūlijā, citē no G. Bergmaņa krājuma sekošu dziesmu:

Arāji, ecētāji,
Dzeniet gaŗas birzenes,
Īsa bija šī vasara,
Zemi dzied lakstigala,

prātodams, ka prēterita forma te varbūt neesot savā vietā
(„Vielleicht muss statt „bija“, „būs“ gelesen werden“). Gan
arī te neatliks nekādu šaubu, ka jālasa ir „bija“; bet nozīmes
ziņā, protams, iznāk tas pats, kā kad mēs lasītu „būs“. Te
dziesmas tekstu pēc būtības Ulmanis ir sapratis pilnīgi pareizi.
— Bergmanis no savas puses, vairāk piekļaudamies vārda
formai, šo vietu gan arī vāciski ir tulkojis ar pagātņi:

Pflüger, Egger,
Treibet lange Saatfurchen!
Der Sommer war kurz,
Auf der Erde sang die Nachtigall.

Tulkodams „bija“ ar „war“, Bergmanis tomēr šī teikuma
saturu attiecina uz nākotni, jo viņš piesprauž piezīmi, ka šī
dziesma vēstot slapju rudeni („Ankündigung eines nassen
Herbstes“).¹⁾ Zīmīgs Bergmaņa tulkojumā ir tas fakts, ka

¹⁾ Piezīme. Rokrakstu pārrakstot, te varētu būt iezagusies kļūda;
jo dziesma runā nevis par slapjumu, bet par agru rudeni. Vācu valodā
burtu līdzības dēļ „nahren“ vietā varēja kāds aiz pārskatīšanās izlasīt
„nassen“. L. B.

viņš arī pēdējo rindu ir tulkojis prēteritā („sang“), lai gan latviski te ir tagadne („dzied“), un pagātnes forma („dziedāja“) te metriski nemaz nav iespējama. Tas liecina, ka Bergmanis pie pagātnes formām l. t. dziesmās ir tādā mērā pieradis, ka tās viņam liekas piedabīgas arī tur, kur tās metrisku vai citu iemeslu dēļ latviešu dziesmā nav lietātas.

Ka pagātnes formas l. t. dzejā nelatviešiem ir darijušas grūtības, to liecina arī kādas vietas Ingas Bilensteinas tulkojumos (Lett. Volkslieder, 1918). Tur 88. lappusē lasām:

Nun bin ich jung und lustig,
Nun wil ich mich willig hingeben.
Gott weiss ja schon seit Ewigkeit,
Was für Leute vorgekommen sind.

Atbilstošais oriģināls (5287), tiešām, arī lietā pagātņi, bet nākotnes nozīmē:

Nu es jauna, nu lustīga,
Nu vēlīgi padzīvoju;
Dieviņš zina, mūžiņā
Kādi ļaudis gadījās.

Tautu meita te savu vēlīgu dzīvošanu motivē ar to, ka nākotne ir nezināma, kālab brīvs, bet pareizs tulkojums varētu apmērām skanēt:

Jetzt bin ich jung, jetzt bin ich lustig,
Jetzt lebe ich fröhlich dahin;
Gott allein weiss, was für Menschen
Mir im späteren Leben begeben werden.

Daudzkārt nu atrodam blakus dažādas laika formas, lai gan nozīme visām viena. Tā, piem., pazīstamā dziesmā mainās tagadne un pagātne, pie kam visām izteiksmēm ir tagadnes nozīme:

Trīs sudraba upes tek,
Pa brālīša pagalmiņu;
Vienā dzēra raibas govīs etc.

Cits piemērs:

Māte mana, mīļa māte,
Ne tā mana mūža māte;
Tā saulīte, tā zemīte,
Tā bij mana mūža māte (Aizputē).

Dziesmas pirmā puse ir sacerēta prēzentā, pie kam „ir“ ir atlaists nost (Ne tā ir mana mūža māte“). Bet otrā pusē ir lietāts „bij“, kam laika attiecības nekādā ziņā nevar būt citādas kā iepriekšējam „ir“. — Tamlīdzīgu piemēru ir daudz.

Varētu vēl starp citiem minēt no Bergmaņa I. krājuma 14. dziesmas beigas:

Kungi, karu neceļat,
Mazi mani bāleliņ:
Ne**jaudāja** bruņas nest,
Ne tērauda zobentiņ.

Arī te pirmajā pusē ir tagadne, kam otrā pusē pieslienās pagātne, lai gan laiks abās pusēs domāts ir tas pats.

Tamlīdzīgi „visi mani radi **raud**“, bet „es pati **neraudāju**“ etc.

Zīmīgs ir tas apstāklis, ka tāda pagātnes lietāšana nevien modernā prōzā nav pazīstama, bet ka arī tautas pasakām tāds izteiksmes veids ir svešs. Bet tautas dzeja šo izteiksmes veidu ir iecienījusi tādā mērā, ka ļauj tam iespīesties pat tādās vietās, kur tas ir metriski nepareizs. „Saulīt' tecēj' tecēdama“ un „Strauja, strauja upe **tecēj**“ ir šai ziņā divi ļoti populāri un arī ļoti zīmīgi piemēri. Abos gadījumos ir notikusi dziesmas kropļošana, jo pirmajā būtu jālasa: „Saulīt' **tek** tecēdama“, vai „**Tek** saulīte tecēdama“, bet otrā „Strauja, strauja upe **tek**“. piespraužot pēdējam vārdam lāpāmo vokāli. Man arī tiešām ir gadījies dzirdēt Rucavā „upe teka“ un Kuldīgā „upe teke“. Bet šīs pareizās formas ir atspīestas pie malas par labu metriski kropļajai pagātnei. Tas sevišķi spilgti rāda, cik plašas tiesības l. t. dziesmās ir pagātnes formām.

Grūti pateikt, uz ko šīs plašās prēterita tiesības dibinās. Vispirms gan varēsīm lēzēt, ka senatnē laiku starpība izteiksmē nav tik stipri ievērota kā tagad. Tādā gadījumā dziesmas būtu uzglabājušas pirmatnējākus izteiksmes veidus nekā prōzas valodā, kas akomodējas savam laikmetam. Varbūt, ka arī maģija te ir kādu vārdu runājusi līdz. Vispāri, mums senā dzīve jāiedomājas kā maģijas caurausta. Ja tad nu apvārdošanā dziesmas skaitot, bij pieminams kāds senatnes notikums — un tas buramos vārdos ļoti bieži tā ir darīts — tad te bij jārunā pagātnes formās. Bet šī pagātne tika minēta tikai ar nolūku sasniegt tagadnē resp. tuvākā nākotnē līdzīgu efektu. Tad nu varam iedomāties, ka dzīva fantāzija pagātnes faktu pārnesa uz nākotni, tā iznīcinot robežu starp gramatiskajiem laikiem. — Tas, protams, ir tikai minējums, bet viņam par labu runātu tas apstāklis, ka senajā dzejā jēdzieniskais elements stipri piekāpjas pret tradīcijas sankcionēto formu un skaņu.

2. Vārdu izvēle. Cēlvārds.

Ikdienā latvietis nereti lietā m a m m u un p a p u; tautas dzeja to nepavisam nepieļauj, bet gan atzīst tēvu un māti.

Vēl cēlāki skan „māmiņa“ vai „māmulīte“. Arī „līgaviņa“ ir vērtējama tamlīdzīgi. „Brūte“ gan spiežas iekšā arī tautas dziesmās, piem.:

Bij brūte redzēta,
Bet tāda nebij;

tomēr tamlīdzīgos gadījumos ir nešaubīgi izjūtams, ka brūtes vārds ir kas mazvērtīgāks. Tamlīdzīga izteiksme tad arī pietāv tikai burleskajām apdziedāšanās dziesmām, bet kur izteiksme ir domāta nopietni daiļa, tur savās tiesībās stājas daiļvārds jeb cēlvārds, *vocabulum solenne* (sal. Vakernāgeļa poētikā pag. 451). „Māmulīņa“, „līgaviņa“, „kumeliņš“ nu ir tādi cēlvārdi, bez kuŗiem l. t. dziesmas nemaz nav lāga iedomājamas; jo jau vecajam Mancelim tas ir spilgti ieskanējis ausīs, ka latvieši zin tikai gavilēt no savas māmulīņas un kumeliņa. Cēlvārdu nokrāsa ir konstatējama īpaši visur tur, kur tiešo jēdzienisko vārdu atvieto viņa *epitheton ornans*. Tā, piem., ja runā par raibaliņu, ar ko ir domāta govš, tad, acīmredzot, vārdu izvēle te cenšas pēc cēluma, un mūsu priekšā ir *vocabulum solenne*. Tā pati nokrāsa saskatāma arī taisi gadījumos, kur epitets vai epiteta veidā lietāts vārds tiek lietāts allēgoriski:

Liepa auga Liepājā,
Ozoliņš Klaipēdā:
Pati liepa nolīgava
Pie Klaipēdas ozoliņa.

Te ozoliņš un liepa, puisī un meitu apzīmēdami, ienes izteiksmē vairāk poētiska daiļuma, nekā tas būtu sasniedzams, nosaucot šīs personas ikdienišķajā vārdā. Allēgoriskā izteiksme, protams, ar to vēl nav pietiekoši raksturota, bet starp citu allēgoriski lietātie vārdi vairo arī svinīgumu, cēlumu.

Šī dziņa pēc daiļvārda, ko l. t. dziesmās nešaubīgi atrodam, ir jo vairāk atzīmējama tādēļ, ka ikdienā latvietis, lai neizrādītos sentimentāls, no cēlvārdiem izvairās, pat tīšu lietā triviālu izteiksmi. Tā, piem., latvietis bērnam neliek „brēkt“, bet tai vietā daudzkārt runā par „bļaušanu“; „raudāt“ jau ir pārāk jūtīgi runāts. Tautas dzejā turpretī cieņā ir taisni šī svinīgākā izteiksme.

Daiļvārdiem atbilst pēc Vakernāgeļa domām redzes sfaira, un tas tā arī visumā ir, piem., mūsu *bahuvrihi* epiteti, kas pēc sava rakstura ir sevišķi cēli, parasti pieder redzes sfairai, tā: auziņa — baltskarīte, ozoliņš — zemzarītis, cīrulītis — mazputniņš, kumeliņš — baltsarītis etc. Bet daiļvārds neaprobežojas tieši ar redzes sfairu, jo „cietsirdīte“ un „miļvārdīte“ taču arī ir cēli, izmeklēti vārdi, bet grūti nākas tos vest sakarā ar

redzi. — Protams, redze ir augstākais juteklis, tāpēc arī viss tas, kas ar to stāv sakarā, netop tik drīz aistētiski aizdomīgs, kā tie priekšstati, kas atbilst citiem orgāniem, piem., dzirdei. Tā, piem. dziesma:

Pļiku, pļeku balta maize,
Čurru, čurru alutiņš

raksturodama ar skaņu vārdiem maizes un alus gatavošanu, taisni šo pašu skaņu vārdu dēļ modina aistētiski aizdomīgus priekšstatus. Un ja svinīgo Šilleru brīvi tulkojot, kāds izsakās, ka „čurkst un pļurkst un burbuļus met“, tad te ar dzirdes priekšstata nelaimīgu lietāšanu ir noiets tas solis, kas svinīgumu šķir no smieklīguma. Pie redzes priekšstatiem nav tik daudz ko baidīties, ka abas galējības varētu rokas sadoties, tāpēc tad cēlvārda iemīļotā domēne ir redzes aploks ar saviem priekšstatiem.

Stilistiskā ziņā cēlvārdam ir pievienojams arī senvārds, kas mantots no agrākām paaudzēm, tagad tapis grūti saprotams, bet taisni sava tumšā rakstura dēļ skubina apceri tiekties kaut kur nezināmā tūlumā. Te daudzkārt sava loma ir arī pārpratumi. Tā „Izāka lūgšana pēc pabeigta sprediķa“, ko vecos laikos ir ķesteris skaitījis Bērzes baznīcā, „īsāku“ par „Izāku“ pārvērdams, klausītājiem droši vien deva mistisku pārdzīvojumu, kuŗa nebūtu bijis, ja viņš no grāmatas pareizi nolasītu „īsāka lūgšana“. Tautas dziesmās nu arī pagādās tādi pārpratumi, piem. no „zara kanna villainīšu“ rodas „zarakaina villainīte“, no veļu kalna rodas Viļa kalns. Sevišķi, liekas, svinīgi, bet neizprotami vārdi uzglabājas piedziedājumos; tā: judabara, jumalā, — varbūt arī ligo jeb līgā. Kas pats nebūtu novērojis suģestiju, kas no tādiem vārdiem iziet, var palasīties Marka Tvena stāstos par Hekelberija Finna dēkām, kur ērmots garīdznieks savilņo savus klausītājus ar vietā un nevietā lietājamiem daudzajiem ebreju valodas vārdiem, kā: amen, allelujā un ozianā! Ir man arī gadījies piedzīvot, ka svinīgs krievu runātājs vai rakstītājs svinīgumu cenšas vēl pavairot, saviem vārdiem piepīdams neizprastu grieķu „ispolatj“ (= εις πολλὰ ετη). Kautkas no tamlīdzīga svinīguma slēpjas arī l. t. dziesmu piedziedājumos.

Bet svinīgumu tādi vārdi veicina, ja tie asociējas ar ko vecu, cienīgu. Bet kur tādas daiļrunas patikas trūkst, tur svešs vārds iegūst taisni pretējo nokrāsu. Tā redzam, ka humoristi labprāt izmanto svešas valodas un izloksnes. Šis paņēmiens nav svešs arī latviešu tautas dzejai. Tā, piem., mūsu tautas dziesmās diezgan bieži ir iekaisītas vācu valodas druskas, bet iekaisītas komikas nolūkos:

Es nomaucu bebram ādu,
Parādīju kundziņam;
Kundziņš saka: das ist gut!
Kur jūs tādu dabūjāt?

(Bankins, Šis un tas, II. № 383).

Tamlīdzīgi piesaista dziesmai kādu igauņu vārdu:

Dod, māmiņa, kam dodama,
Nedod mani igauņam:
Igauns saka: kurrad, kurrad,
Es kurradi nemācēju. 9515.

Tas pats, protams, attiecas uz citām kaimiņu valodām, kā to apstiprina nevien dziesma, bet arī daudzās tautas anekdotes.

3. Īpatnējas konstrukcijas. Prēgnance. Jūgs. Prēgnance.

Straujā un emōcionālā valodā — un dzejas valoda ir emōcionāla — pagadās, ka vienu vārdu izrunājot, apziņas centrā ievirzās citi priekšstati, ar kuriem šis vārds cieši asociējas. Ja, piem., es saku, ka esmu Rīgā bijis, tad man tai pašā laikā atdzivojas priekšstati par to, ka esmu pa Rīgu staigājis savās darišanās. Tad nu var gadīties, ka uzsākto teikumu nepārtraukdams, es vārdu „būt“ lietāju tādā konstrukcijā, kas īsteni atbilst kustības verbiem, un saku: Es biju **pa** Rīgu, kas tad izsaka tikdaudz, kā: Es biju Rīgā un staigāju pa Rīgu. Endzelīns (Lett. Gram. pag. 841.) runā šinī gadījumā par „Vermischung zweier Konstruktionen“. Stilistikā šo parādību parasti dēvē par prēgnanci. — Prēgnantie izteicieni nu nav jāuzskata tikai kā neveiklība un nevarība; dzejā tie daudzkārt vairo izteiksmību; jo piešķirdami vienam vārdam otra konstrukciju, mēs izteiksmi esam koncentrējuši, padarījuši spēcīgāku. Asociāciju tīkls, kuŗā katrs vārds iesaistās, ir ticis plašāks, priekšstatu pasaule bagātāka. It īpaši te paužas vairāk enerģijas. — Nav citādi dōmajams, ka arī tautas dziesmām nāksies lietāt šo spēcīgo, pirmatnējā svaiguma pilno izteiksmi. Tā arī ir. Labu piemēru mums sniedz verbs „raudāt“. Prōzā šis verbs parasti ir intransitīvs, vai arī, ja akuzātīva objektu pieņem, tad šis objekts ir „asaras“. Bet dzejiskā izteiksmē „raudāt“ ir konstruējams ar ģenitīvu, ar akuzātīvu un ar satiksmes vārdiem. Tas nozīmē, ka dzejā šis vārds ir lietāts prēgnanti un it kā ietver sevī vēl citu verbu. Tā citēdams dziesmu:

Raud' uz Laimi, tautu dēls,
Ne uz manu augumiņu! (10.577),

Endzelins (Vārdnīca III. pag. 482) to tulko: Klage weinend die Laima an. Te tad raudāšanas priekšstats ir saistījis ar citu priekšstatu, kas apzīmē apmēram sūdzēšanos par ko vai žēlošanos kam. Vēl spilgtāki šī divu konstrukciju sajaukšana top redzama, ja tautas dziesma saka, ka „kumeliņš kalnus raud (31780.)!“ Te raudāšana ir arī pret kalniem vērsta ap-sūdžība, un prōzā šī teikuma domas būtu apmēram šādi izsa-kāmas: zirgs raud, kalnus vainodams, vai: zirgs raudādams vaino kalnus. Bet teikumu tādi iztulkodami, arī gaiši atskār-stam, cik bāla ir šī prōzas izteiksme pret prēgnanto, dziļu jūtu apdvesto dzejas izteiksmi!

Kā pie „raudāt“, tā arī daudz citos gadījumos prēgnance izceļas, vārdam savu parasto konstrukciju mainot: kā var rau-dāt uz Laimu, tā var pavaicāt uz kumeļu etc. Ja vedību gadī-jumā, ar zobinu sliksnī cērtot, var nelaimi aizbaidīt, bet laimi iedzīt namā, tad dziesma par to runā tādā kārtā, ka aizbaidī-šanu vai namā iedzīšanu tieši nemaz nemin, bet visu, kas še bij sakāms, sasniedz vārdu „cirst“ prēgnanti lietājot:

Cērt laimi iekšā,
Nelaimi ārā! 18.826.

Tāpat krākšana parastā runā apzīmē darbību, kam ne-kāds papildītājs akuzatīvā nav pievienojams, bet dzejā tas viegli iespējams, tikai tad še krākšanas priekšstatam pievienojas ar līdzīgām tiesībām kāds cits, proti, kopā savākšana, sapulcē-šana:

Ko pūta, ko krāca
Ziemeļa vēji?
Sapūta, sakrāca
Tos bada ļaudis. 19329.

Ja dziesma, par lielām un mazām bēdām runādama, jau-tā: Kas tās visas izbēdāja, tad domāts ir, ka bēdādamies ne-viens nav bēdas izbeidzis. Tā prēgnances gadījumos, kas rak-sturo emōcionālo izteiksmi dziesmās, visgarām divi konstruk-cijas ir saaugušas vienā.

J ū g s (Zeugmats).

Prēgnancei rada ir gadījums, kur divi izteiksmes, bū-damas līdzīgas dabas, vienā izteiksmē gan neapvienojas, bet vienu teikuma elementu attiecina uz abām izteiksmēm, kaut arī šis elements īsteni atbilst tikai vienai no abām izteiksmēm. Ņemsim piemēru no Rucavas kara dziesmas:

Paši jāja dziedādami,
Kumeliņi dancādami.

Šo tekstu tīri gramatiski analizēdami, dabūjam 2 teikumus: 1) bāleliņi jā dziedādami un 2) kumeliņi jā dancādami. Tā tas, protams, nevar būt domāts, un šo dziesmu noklausīdamies, mēs parasti pie tik absurda secinājuma, ka zirgi būtu jājuši, nemaz nenākam. Lietas norisu iedomādamies dabīgi, mēs teiktu apmēram tā: 1) bāleliņi jā dziedādami un 2) kumeliņi tiek dancādami. Bet šīs divi izteiksmes ir viena otrai tuvu rada un ļaujas viegli saslēgties zem kopīga vispārinājuma; aritmētiski runājot, abiem prēdikātiem ir viegli atrodams kopīgs saucējs. Šinī gadījumā varētu, piem., sacīt: 1) bāleliņi dodas uz priekšu un 2) kumeliņi dodas uz priekšu. Bet dzeja, necieņidama abstraktu izteiksmi, nerunā par tādu došanos uz priekšu, bet izsakās konkrēti, ka bāleliņi jā. Bet šai jāšanai te ir piejūgta klāt — tā izskaidrojas zeugmas vārds — cita darbība: tecēšana. Šim cieši kopā sajūgtajām darbībām nu ir jāiztieks ar vienu izteicēju, un tas ir iespējams tāpēc, ka atlikušajam izteicējam ir kopīgs saucējs ar atnesto izteicēju.

Pēc aprādītās analogijas viegli izskaidrojas jūgs arī citos gadījumos. Tā, piem., ja jaunā sieva dzied:

Salna koda bērza lapas,
Tautas manu vaiņadzīņu,

tad, protams, var domāt, ka tautas vaiņagu kož; bet lapu košana, ko izdara salna, ir saprasta kā iznīcināšana, un tautas ir iznīcinājušas jaunavas vaiņagu. — Tāpat, ja Herdera rakstu konvolutos lasām:

Kundzīts naudes zvadzināja,
Bālīts zemes gabaliņ,

tad zemes gabalu gan nevar zvadzināt. Bet tā kā naudas zvadzināšana noder lielībai, tad bālīts ar zemes gabalu dara to pašu, ko kungs ar naudas zvadzināšanu, proti: arī viņš lielās. Jūga izteiksme ir attiecināta arī uz sauli:

Kas to teica, tas meloja,
Ka saulīte nakti gul:
Dienu loka zaļas birzes,
Nakti jūras ūdentīņu. 33812.

Še ir interesants tas apstākļis, ka dziesmas otra puse variantā nerunā par locīšanu, bet par brišanu:

Dienu brida zaļu birzi,
Nakti jūras ūdentīņu.

Kas šīm izteiksmēm kopīgs? Abos gadījumos ir runa par saules gaitu. Kad ceļš, ko mēs dienā redzam, sauli ved caur kokiem, tad saule, sev ceļu šķirdama, birzis loka; bet nakti

viņai jāceļo pa jūras ūdeni; tur, protams, nav ko locīt; tur ir piedabīgāki brist. Tāpēc variants arī runā par brišanu, lai gantais atkal labi nesaskan ar iešanu caur birzīm. Tā nu ne viens, ne otrs izteicējs nav gluži precīzs, ja to lietā abās vietās; bet to vienā vietā noklusējot un lietājot tikai otrā, kur viņš ir savā vietā, mēs šo neprecizitāti nemaz neapzināties; mūs apmierina kopīgais saucējs. Kad jaunava vaiņagu met strautā,

Lai vizina strauta vilnis,
Ne nelietis tēva dēls,

tad arī abām izteiksmēm ir kas kopīgs: vaiņags ir vai nu viņu varā vai nelieša noteikšanā. Tāpat, ja

„Dieviņš kalnus audzināja“, bet kungs vezumu,
(Auseklis, Kop. raksti 330),

tad nav jāapstājas taisni pie audzināšanas, bet jāiedomājas, ka par kalniem atbild Dievs, par vezumu kungs; vai abstraktāki: kalni ir vedami kauzālā sakarā ar Dievu, vezums ar kungu.

Dzejā jūgam nozīme tāda, ka izteiksme te ir vientiesīga, naīvi droša; jo pēc lielas gudrošanas tādus neprecīzus jūgus cilvēks gan nelietātu. Bet te izteiksme ir spontāna un šī iemesla dēļ arī klausītājam simpātiska.

4. Ellīpse.

Ikdienas runā ellīpse ir satiekamas ārkārtīgi lielā mērā, bet tur runas izlaidumus aizpilda vaibsti un žesti (cf Endzelin, Lett Gr. § 870.). Sakarīgs priekšnesums runas krēslā, īpaši svinīga uzruna vai svētruna, ja runātājs negribēs tikt vulgārs, ellīpsi tik daudz nelietās; jo cienīdams stilu sabiedriskā dzīvē, viņš arī runas laikā nebūs izšķērdīgs ar vaibstiem un žestiem. Tautas dzeja, kā varam spriest, ellīpse ziņā turas starp ikdienas valodu un nosvērtu prōzu. Zināma atturība ellīpse lietāšanā ir dzejai vajadzīga jau aiz tā iemesla, ka dziesmas vārdiem jābūt saprotamiem pašiem par sevi, jo tekstu tālāk mācot, taču nevarēs katram klausītājam pieteikt, ar kādiem vaibstiem vai žestiem ir dziesma iztulkojama. Bez tam, dziesmā valoda ir kāpināta, stilizēta, un šādai valodai nepiestāv aprautāta izteiksme. No otras puses dzejas valoda, emocionāla būdama, ir arī straujāka, kālab tā ellīpsi nevar gluži pieciest. Katrā ziņā gan ellīpse dzejā būs iespējama tikai tur, kur viņas dēļ dziesmas saturs netop tumšs. Latviešu tautas dziesmās ellīpse tad arī atrodam, kur tēlota strauja darbība. Šinī gadījumā parasti atlaiž verbu, piem.:

Es tecēju misas dzert,
Viņš ar kausu mugurā! 30.088.

Gluži tāpat:

Saimeniek, saimeniek,
Puiši vila kumeliņus:
Aizmetuši rudzu salmus,
Paši rikšus istabā! 31.114.

Šis straujums var attiekties uz prasībām, kur tad min tikai vajadzīgo objektu, atlaižot nost verbu, kas varētu apzīmēt došanu vai pasniegšanu. Kā romieši prasa *panem et circenses*, tā latviešu dziedātājs prasa alu vai sieru:

Alu, alu, Jāņa tēvs,
Sieru, sieru, Jāņu māte!

Tamlīdzīgi pieprasa arī linus, kas māsai par darbu pienākas no brāļa:

Linu, linu, bāleliņ,
Par plūkumu, ravējumu! 28.367.

Arī stingras pavēles ir dodamas bez verba; tā:

Kūmiņas, kūmiņas,
Pie pagastiņa!

Visvairāk tautas dziesmās ellipse gan būs piekopta tais gadījumos, kur mainās apraksts ar tiešu runu. Ja dziesmai pēc satura nav taisni svinīgs un tamlīdz arī gauss raksturs, tad tādā sakarā runai par ievadu nemaz nepieliek klāt vārdus: teikt, sacīt, vai tamlīdzīgus, bet pēc apstākļu apraksta sniedz runu bez jebkādas pārejas; tā piem.:

Nedzirdēju, neredzēju
Arājiņu izaugot;
Sasatiku piejājot:
Labrītiņ, malējiņ! 14.360.

Gluži tāpat:

Ar bitīti arti gāju,
Smilgas taisu lemestiņu;
Rīgas kungi garām gāja:
Kāds lopiņš tev arāms? 30.259.

Līdzīgs:

Pāri skrēja brieži, lāči:
Te guļ mūsu ģēģerītis!

Tāpat:

Vēl man iedevi
dzeramu naudu:
Lūdzama, Anniņa,
Nesaki citiem! 20.429.

Mīklās ellipse ir stipri izplatīta. Verba vietā tur atrodam tikai atbilstošu adverbu vai interjekciju; tā, piem.:

Ne čiku, ne grabu,

Labrīt pie loga! (atminējums: gaisma.)

Suku, suku, ruļļu, ruļļu,

Desmit kāju, trīs vēder'. (Ecētājs ar 2 zirgiem.)

K. Kurcalts.

Piezīmes par drāmas ģenezi.

Pirmos rakstus par latviešu drāmas ģenezi publicējis prof. J. Lautenbachs, gan periodikā, gan savus uzskatus izpaudiv literatūras vēsturēs un lekcijās. Pirmais tāda veida raksts iespiests Rotā 1886. g. 39. un 40. numurā Par veco latviešu drāmu jeb skatu spēli no lektora J. Lautenbacha. Šai rakstā Lautenbachs raksta 39. 391.: „Tā tad no Dionisa svētkiem, kur par šo dievu teicējs cēla ditirambus priekšā un iepina stāstus par šo dievu un no vadāmā koŗa dziesmām izcēlās liriska drāma ar karakteru izrādēm un ar deju. Tespja pēcnācēji ne ievēroja ne tik vien teikas un stāstus par Dionisu vien, bet izņēma arī gabalus no vēstures, un Friniks nostādījis teicējam jeb koŗa vadonim runātāju blakus; nu tad sākās sarunas, tā sauktie dialogi“. Šāds grieķu drāmas sākums pamudinājis J. Lautenbachu secināt: „Mēs nu atrādīsim tāpat arī pie latviešiem, tiklab svētkus, kā ieražas, caur kam — it kā pie grieķiem — latviešu drāma liekas būt cēlusēs“. 40. 396. J. Lautenbachs saka par grieķu un latviešu svētkiem: „— teicējs, cēla stāstāmās daļas priekšā un koris viņam vadot dziedāja svētku dziesmu. Puslīdz to pašu var teikt no mūsu Līgā svētkiem, no Jāņiem“. Šie prof. J. Lautenbacha secinājumi ir ierosinājuši J. A. Jansonu izdarīt pētījumus gan latviešu dažādās paražās un rotaļās, gan svētkos. J. A. Jansona pētījumi publicēti divi rakstos: Latviešu skatu lugas sākumi — kāzās un rotaļās ZK. 18. rk. un Uz kā pamatojas mūsu traģēdijas sākumi Jāņos un Dievainēs FBR. 6. sēj. Pēc minētajiem pētījumiem un citām ziņām par latviešu drāmas ģenezi un teātri publicējis plašu aprakstu Artūrs Bērziņš: Latviešu teātra attīstības gaitas Latviešu II. — Rīgā, 1932. Visos šajos pētījumos ir cenšanās latviešu drāmas izcelšanos un attīstību saistīt ar senām latviešu paražām un kultu. Šādi uzskati mazākais bija saprotami un kā attaisnojami tautiskā ro-

mantisma laikā, bet tagad tiem vairs nevaram sekot. Ja arī latviešu Jāņu svinēšanas paražās un rotaļās atrodam vienu otru vecu ieradumu, kas atgādinātu grieķu Dionisa svētkus, tad tas vien vēl neliecina, ka latviešu drāma no šām Jāņu un citām ieražām attīstījusies, kā tas ar Dionisa kultu noticis Grieķijā. Nav mums vēl zinātnisku latviešu ceremoniju un visdažādāko izrāžu pētījumu, tādēļ arī nezinām, cik daudz ir latviska saglabātā folklorā. Zinām, ka grieķiem, iekams radās drāma un traģēdija, bija jau vēstures varoņi un Homērs tautas atmiņā saglabāto bija stilizējis, bija izveidoti raksturi, tipi un simboli. Lirīķi un epiķi pirmie pēc tautas paradumiem bija radījuši un veidojuši tēlus, kuŗos drāmatīķis varēja izteikt notikumus kustībā un cīņā. Pēc tēlu, t. i. raksturu, tipu un simbolu veidošanas tik ir iespējams radīt darbībā notikumus. Bet zinām arī, ka ne tikai simboli, tipi un raksturi bija grieķiem priekš drāmas radīti, bet arī notikumi resp. mīti, kuŗos bija ne mazums drāmatiska un traģiska elementa. Latviešiem tā visa trūkst, lai ar paražās var sameklēt vienu otru drāmatisku elementu un traģisku atgadījumu, bet izveidoti raksturi, tipi un simboli **d a r b ī b a s** un **c ī ņ a s** ietveršanai latviešu folklorā vēl nav atrasti. Ir taču fakts, ka izņemot nedaudzus it kā sāktu episku raksturu, tēlu veidojumu, teikas un nostāstus, mums nav epa personāža un tā tad arī epa. Varētu vēl aizrādīt, ka tautas pasakās ir zināmi tēli, tipi, kas atgādinātu it kā tautas skatiem radniecīgu personālu. Bez tam, latviešu drāmatīķi ir izlietojuši darbiem šos tautas radītos tēlus. Tā to, piemēram, var teikt par J. Raiņa Induli un Ariju, Uguni un nakti, Mīlestību stiprāku par nāvi, Zelta zirgu, Pūt vējiņi, Spēlēju dancoju, Krauklīti u. c. Šāda veida darbi ir arī citiem drāmatīķiem. Šos iebildumus tomēr varam viegli atspēkot, jo 1. šāda veida darbi nav saistāmi ar svētku paražām un kultu, 2. darbi radušies samērā ļoti vēlu, t. i. beidzamos trīsdesmit vai četrdesmit gados, tā tad latviešu drāma jau bija radusies un izrādes notikušas, 3. par nacionāliem izdaudzzinātie tipi, raksturi un simboli, kas sastopāmi minētā veida darbos, dažkārt nav nemaz tautas radīti, bet rakstnieku izdomāti (šai ziņā drošs ir Imantas tēls), 4. latviskās drāmas sākumos (domāju to laikmetu, par kuŗu runā Lautenbachs un Jansons) nav neviena rakstīta drāmatiska darba, nav pat drošu ziņu, ka tādi bijuši. Varētu gan vēl aizrādīt, ka pasakās un teikās ir jau redzamī drāmai derīgi tēlu veidojumi. Varbūt šeit būtu meklējāmi latviešu drāmas sākumi? Pasakās darbojas dažādas varas, spēki, ir arī prinči, princeses, karaļi, milži un spēka vīri, ir gudri brāļi un muļķīši. Bet zinām, ka pasakas un arī teikas ir visu

tautu kopmanta, tādēļ šeit nevaram meklēt kādas atsevišķas tautas literāra veida sākumus.

J. A. Jansons FBR. 6. sēj. 142. lpp. raksta: „Mākslas sākumi nav ne liriski, ne episki, ne drāmatiski, bet koriski: koris apvieno ir liriskos, ir episkos, ir drāmatiskos poezijas elementus. Un koris, savukārt, ir uz visciešāko saistīts ar kulta vai rituāla ceremonijām. — Šinī kultiskajā koŗa poezijā ir meklējami visu tautu drāmas sākumi: tāpat tas ir, vispār, ar latviešu drāmas sākumiem un šinī gadījumā arī traģēdijas sākumiem“. Nevarēs pievienoties pirmajam izteikumam, ka „mākslas sākumi... koriski“. Tā varētu teikt varbūt par literātūru, mūziku un ar šīm mākslām saistītiem izteiksmes veidiem, bet ir taču citu mākslu nozarojumi, kam nav ģenetiska sakara ar rituāla un kulta koŗa ceremonijām. Piemēram varam minēt kaut celtniecību, glezniecību, skulptūru u. c. Ir apgalvojums, ka „... kultiskajā koŗa poezijā ir meklējami visu tautu drāmas sākumi“, jo drāmas sākumi un tā arī ģeneze visās tautās nav meklējama kultiskajā koŗa poezijā. Piemēram, tā nevar teikt par romiešu, romāņu un ģermāņu drāmu.¹⁾ Romiešu drāmas resp. traģēdijas sākumi saistāmi ar Livija Andronika vārdu un pirmā viņa luga Ajaks Pātagas nesējs ir Sofokla traģēdijas pārstrādājums. Līdzīga parādība ir latviešiem ar Jaunā Stendera Žūpu Bērtuli un Elverfelda lugām. Latviešu drāmas sākumos redzam lokālīzējumus un pārstrādājumus, bet pirmās oriģinālās lugas savā struktūrā ir pēc Vakar-Eiropas darbu parauga radītas. Šis ir iemesls, kādēļ nevaram latviešu drāmas, komēdijas un traģēdijas sākumus meklēt un pamatot kultiskajā koŗa poezijā.“²⁾

J. A. Jansona un J. Lautenbacha uzskatus par drāmas ģenezi atkārtojis Artūrs Bērziņš rakstā Latviešu teātra attī-

¹⁾ Šeit ar pretēju liecību minēšu vienu piemēru no romiešu literātūras. Prof. K. Strauberga Rom. literātūra, Rīgā, 1922. 27. un 28. lpp.: „Grieķu literātūra ļoti lielā mērā ir šo elementu (religiozās poezijas, un vispār pirmatnējās poezijas K. K.) attīstīšanās, romiešu literātūrai šī īpašība ir sveša; literātūrai, koŗa pārņemta no grieķiem un uzbūvēta pēc grieķu vērtīgākiem un labākajiem paraugiem, nav organiska sakara ar vietējo mantojumu, jo viņa, izlietojot Verģilija salīdzinājumu, kā ciprese augstu izceļas pār zemajiem krūmājiem, tāpat kā Roma savā straujā attīstības gaitā izceļas pāri pār visām citām pilsētām“. 18. lpp.: „Romā... religiozā poezija sastingst kailu lūgšanu veidā...“ 45. lpp.: „Vienā laikā ar traģēdiju no Grieķijas top pārnesta arī komēdija...“

²⁾ Līdzīgas domas izteicis arī prof. K. Straubergs Rom. liter. (1922.) 26. lpp.: „... nav vēl drāma, bet viņas pirmstādija tās pārgērbšanās (kekatas, budeli, čigāni) ar improvizētiem monologiem un dialogiem, kādas notikušas mūsu dažādos tautas svētkos.“

stības gaitas. Cienījamais autors raksta Latviešu II. — 399. lpp.: „Arī latviešu drāmas un līdz ar to teātra sākums meklējams pirmatnes mūzikālajā melodijā un dejā... drāmas attīstības gaitai latvieši var izsekot arī savas tautas dzejas krātuvēs“. 402. lpp.: „Tautas komēdijas un skatu spēles sākumi turpretim meklējami budēļos un kurcumos (meteņu spēles)“. Bet jau 403. lpp. sākas gluži pretējas domas: „... tautas teātris neizauga tieši no tautas drāmas“. Arī no budēļiem neesot izaudzis tautas teātris, jo baznīca, aistētisms, didaktiskie nolūki aizbēruši tautas avotus. 403. lpp. arī Artūrs Bērziņš atzīst, ka: „Nav mums veļu laiku traģēdijas. Nav Jāņu svētku spēcīgās drāmas. Tāpat nav īstas tautas komēdijas“. Tai pašā lapp. par latviešu drāmu pareizas ziņas: „Latviešu tautas drāma neizauga no tautas reliģijas, senču vecām paražām un jautrajiem dzīves atdarinājumiem, kā to dažs vēro grieķu traģēdijā un komēdijā...“ Arī par latviešu teātri teikts 437. lpp.: „Latviešu teātrim bija gatavi paraugi“. Nesaprotami, kādēļ minētā raksta pirmā daļa publicēta, jo otrā daļā taču pretējas domas, bet tās balsītas ar faktiem: tā nu iznāk, ka to, ko autors raksta pirmajā daļā apgalvo un it kā atzīst par pareizu, — otrā iznīcina un noraida, jo fakti tā liecina, bet šāds apstāklis vēl reiz rāda, ka latviešu drāmas, traģēdijas, komēdijas un teātra ģeneze nav saistāma ar tautas tradīcijām, tā arī nevaram latviešu drāmas attīstībai izsekot mūsu tautas dzejas krātuvēs, bet sākumi meklējami svešu tautu literātūrā.

Arī latviešu tautas trādicijās ir daudz drāmatiska, traģiska un kōmiska elementa, bet viena literāra izteiksmes veida vēl nav: ne drāmas, ne traģēdijas, ne komēdijas, tādēļ tautas literārais materiāls vērtīgs dažādu literātūras parādību illūstrēšanai. Latviešu attīstības gaitu pārtrauca Vakar-Eiropas kultūras pārākums un augstums: latvieši mācījās svešās formas un pēc šiem paraugiem arī radīja. Tāda taču ir visur īstas kultūras ģeneze.

Elza Šenkeviča.

Snēpeles biezputras.

Putraimu biezputru vāra gan ar pienu, gan ar gaļu. Sevišķi pēdējā ir iecienīta, pat godos. Ienācēji un jaunākie laudis pazīst un labprāt vāra arī maisīto jeb šķeterēto biezputru, kopā sajaucot kartupeļus, putraimus un dažreiz arī miltus.

Bez parastās kartupeļu biežputras Snēpelē vāra vēl nātna biežputru — no „rīvātiem“ kartupeļiem. (Ēdot rada asuma sajūtu, tāpēc arī dabūjusi vārdu „nātņa“.)

Rudeņos, kad pirmo reiz samaj jaunus rudzus, vāra „jaunrudzu“ biežputru no svaigiem rudzu miltiem. Citādi gan no rudzu miltiem biežputru vāra tikai sevišķi nabadzīgās ģimenēs, kur smalkie milti ir retums.

No maizes mīklas — „iejava“ — otrā rītā pēc iejaušanas, kad mīkla jau skāba, vāra biguzi.

Kīsenā — no rupjiem auzu miltiem. Auzu miltus vakarā iemaisa siltā ūdenī un atstāj siltā vietā, lai „iejavs“ ieskābst. No rīta maisījumu izkāš caur smalku sietu vai drēbi, lai „atiet“ sēnālas. Pēc tam šķidrumu uzvāra, un kad kūsenā padzisusi, ēd ar saldu pienu vai taukiem.

K. Kārklīņš.

Skaņu simbolika.

Skaņu simbolika ieņem ievērojamu vietu romantiku un simbolistu valodas aistētikā. Tos lielā mērā nodarbina jautājums, kāda ir vokāļu un konsonantu izteiksmes spēja neatkarīgi no vārda satura. Tomēr šī jautājuma vēsture ir daudz vecāka. Jau grieķu retorīki, sevišķi Dionisijs no Halikarnasas, plaši nodarbojušies ar šo problēmu. Tādēļ uzskatīsimies pie tās.

Apzīmējot kādu priekšmetu vai parādību ar attiecīga vārda skaņu, dzejnieks izlieto to kā simbolu. Tā piemēram r skaņa ir pērkona dārdoņas simbols Vecā Stendera dziedājumā „Rāms laiks pēc pērkona briesmas“, a skaņa dzīru prieka simbols Ausekļa dzejolī „Trimpula“, m skaņa mēness gaismas simbols K. Krūzas dzejolī „Mēnesnīca“ u. c. Izvēloties zināmu skaņu par simbolu, rakstnieks ar to saista priekšmeta vai parādības priekšstatu un jūtu toni. Tādā kārtā vārda skaņa modina lasītājā priekšmeta vai parādības priekšstatu un jūtu toni. Skaņa iegūst intelektuālu un emocionālu vērtību.

Lai skaņas modinātu lasītājā spēcīgu iespaidu, dzejnieks tās vairāk reiz atkārt. Ja rakstnieks atkārt vairākkārt pat skaņus, dabūjam asonanci. V. Plūdonis balādē „Klāss un auns“ atkārt vairāk reiz au skaņu, lai rādītu auna ātro augšanu:

Auns aug augdams augumā.

Rainis drāmā „Zelta zirgs“ liek Vēja mātei lietot vairāk reiz u un au skaņu, lai izceltu briesmīgo aukstumu, kas stindzina Antiņa dvēseli:

Pūšat tāšu tauri,
Lai skan mežiem cauri
Vēja mātes auri
A-a-u! A-a-u!
Nākat, mani gari,
Pūšat arī, arī —
A-a-u! A-a-u!

Ja rakstnieks atkārtoti vairāk reiz līdzskaņus, dabūjam alliterāciju. K. Krūza dzejolī „Mēness gaisma“ lieto vairāk reiz skaņu m un k, lai rādītu mēness gaismas maigumu un krāšņumu:

Mirdz, mirgo, margo, mijas,
Klīst, kvēlo, kaist un kūst,
Un tūkstoš staru vijas
Kā vilņi plok un plūst...

Dzejnieks var izvēlēties kādu skaņu par priekšmeta vai parādības simbolu pēc savas personīgās izjūtas. Viņš var izlietot par gaiša prieka simbolu a skaņu, kā dara A. Pumpurs dzejolī „Stāsti manim, Daugaviņa“. Tādā gadījumā varam runāt par subjektīvām skaņu gleznām. Tālāk rakstnieks var atdarināt ar skaņu dabā dzirdamus trokšņus. Viņš var izlietot par dzelzceļa vilciena dārdoņas simbolu r skaņu. Piemēram V. Plūdonis poēmā „Atraitnes dēls“ dzelzceļa ratu klabēšanu simbolizē ar r, b un žv skaņu. Tādā gadījumā varam runāt par onomatopoētiskām skaņu gleznām. Beidzot dzejnieks var saistīt vārdā priekšstatu un jūtu toni ar zināmu skaņu. Viņš var ņemt no vārda mēnesnīca m skaņu un ar to simbolizēt mēness gaismu, kā dara K. Krūza dzejolī „Mēnesnīca“. Izvēlētam vārdam viņš pievieno vārdus ar līdzīgu skaņu uz asociāciju pamata. Tādā gadījumā drīkstam runāt par asociatīvām skaņu gleznām. Aplūkosim visus minētos skaņu gleznu veidus katru atsevišķi. Sāksim ar subjektīvajām skaņu gleznām.

Broders Christiansens grāmatā „Kunst des Schreibens“ tā raksturu skaņu jūtu toni: „Kā gleznotāja darbā līnijas un krāsas neizteic tikai priekšmetus vien, bet runā arī savu īpašu valodu — liesmainā sarkanā krāsā uztrauc, zaļā izplata klusu mieru, dzeltenā un gaišās krāsas margo un iepriecina, zilā modina tāla vēsuma un svešuma izjūtu; lautzās un stūrīnās līnijas ir cietākas nekā plūstošā apaļā, — tāpat vārdi ar savām skaņām var modināt dvēselē noskaņu. Vārdos sevišķi patskaņiem piešķirams šāds izteiksmes spēks. Ja bieži lieto o un

u, valoda kļūst tumša; i skaņa ir gaiša; a ieņem vidēju stāvokli. U un o noskaņa atgādina dziļus toņus, sēru krāsas, kaut ko smagu, tumšu, pieaugošu; i skaņa liek atcerēties kaut ko stāvu, asu, dzīvu un mazu. Tā ir iespējams ar skaņām gleznot: u un o ietver svinīgas sāpes, tumsas valsti un tās nojautas un bezcerības skumjas; i un tai radniecīgas skaņas tiecas dzīvi un priecīgi uz augšu; a stāv vīrišķīgi, stingri un taisni uz zemes ar skaidru skatienu, runādams bibliiski cēli par dienas darbu, tai slēpjas rīta mirdzuma nojautas un melnā strazda dziesma, un tā ir pilna apsolījumu kā rīta blāzma.“ (151.—152. lapp.)

Paskaidrosim Br. Christiansena domas ar kādu piemēru. U skaņas piemēri: tumšs, rūkt, drūms, dusmas, dumpis, dūc, dūriens, drupas, trūkums, tumšums u. c. I skaņas paraugi: stīvs, stingrs, dzīvs, pilns, milns, milīgs, miksts, nīprs, stīprs u. c.

Artūrs Rembo sonetā „Patskaņi“ raksturo patskaņus šādi:

A — melns, E — balts, I sarkans, bet U — zaļš, O — zils.

Es jūsu piedzimšanu sveicu pirmatnējo.

A — ķermen's melns kāds mušām spīdošām, kas dejo

Ap dziļu tumšumu, kurš niknas smakas pilns.

E — balti koraļi, ledšķēps, kas galē laistās

Un puķu kroņu trīsas, telšu šķīstums košs.

I — purpurs, asinis un smieklis nīcinošs,

Ko smejas grēkreibā jeb dūsmās lūpas skaistas.

U — dievišķs viļņojums uz jūrām vientuļām

Un ganāmpulku miers un miers virs krokām tām,

Ko alkīmija pierēs pētījošās kala.

O — rags, pilns kliegzieni, kam nesaprotams spars

Un klusums, pārcirsts eng'liem, pasaulēm bez gala,

O — Omega, Tā Acu violetais stars.

Šai sonetā patskaņi iztulkoti citādi nekā Br. Christiansena citātā. Šis apstākļi skaidri liecina, ka abas patskaņu izpratnes ir subjektīvas. Savāds ir Art. Rembo patskaņu iztulkojums. Ipatnēja ir arī Br. Christiansena izpratne. Tomēr neapšaubāms ir tas fakts, ka tos pašus vai līdzīgus priekšstatus var modināt vārdi ar pilnīgi pretējiem patskaņiem, piem.: spīgot — spulgot, sīkt — dūkt u. c. Bez tam mēs varam i skaņu izrunāt tik dziļi, tumši un smagi, bet u skaņu tik augsti, gaiši un viegli, ka šai balss augstuma, stipruma, jūtu noskaņas un ilguma iespaidā pirmatnējās vokālu īpašības, kuŗas nekādā ziņā nevaram noliegt, nav vairs tik skaidri izmanāmas. Šādos gadījumos pa laikam viegli aizmirst, ka vērā ņemams runātais, bet nevis drukātais vārds.

Tomēr šāda subjektīva patskaņu iztulkošana bieži sastopama dzejā. Tā piemēram A. Puškins poēmā „Čigāni“ meistariski izmanto u skaņu, notēlojot Aleko skumjas. Auseklis lieliski izlieto a skaņu dzejolī „Trimpula“, kas sniedz dzīju prieka un plašuma izjūtu. Tāpat arī A. Pumpurs dzejolī „Stāsti manim, Daugaviņa“ bieži atkārtoti a skaņu, kas tam piešķir gaišu, mošu nokrāsu.

Runājot par skaņu simboliku, jāaplūko arī onomatopoēze. Par onomatopoēzi sauc vārda spēju ar patskaņu un līdzskaņu sakopojumu raksturot kādu priekšmetu vai parādību neatkarīgi no tā satura.

Onomatopoētisks vārds tēlo kādu priekšmetu vai parādību divējādā kārtā: ar skaņām un saturu. Piem.: brikšķēšana, brākšķēšana, kurķšana, ņaudēšana, rēķšana, brēķšana, šņākšana, burbuļošana, krākšana, šņauķšana, maušana, rukšķēšana, kūkošana, žvadzēšana, klabēšana, slakstēšana, kladzēšana u. t. t. Visos minētajos piemēros vārds ar skaņām un saturu tēlo zināmu priekšmetu vai parādību. Onomatopoētiski vārdi ir pirmatnēji poētiski vārdi: Onomatopoēze valodā pavājinās, pievienojot vārda saknei piedēkļus: kūk-ošana, ņaud-ēšana, rēk-šana u. t. t. Tāpat tā pamazinās, pārveidojot saknes skaņas, piem.: av. gāuš vērsis, arm. kov govs, gr. βῶσ (dor. βῶσ) vērsis, kr. говядо vērsis, latv. govs u. c.

Onomatopoētiskus vārdus sastopam V. Plūdoņa poēmā „Palu laiks Zemgalē“. Piem.:

Tumsā pa ūdeni bēgošo
Savādu dzird kaut ko
Žvīkstam un žvākstam,
Čaukstam un čakstam,
Pukstam un čukstam
Klusi, klusi...

Parasti dzejnieks izvēlas tikai dažas onomatopoētiskas skaņas, kas raksturo zināmu priekšmetu vai parādību. Šīs skaņas viņš atkārtoti vairākos vārdos. Tā Vecais Stenders dziedājumā „Rāms laiks pēc pērķona briesmas“ tēlo pērķona negaisu, lietojot r skaņu: r skaņa pērķona negaisa notēlojumā atgādina tā rūķšanu. Turpretī tais dziedājuma daļās, kas apraksta dabas klusumu priekš un pēc negaisa, r skaņa nemaz nav sastopama.

Liels meistars onomatopoētisku skaņu izlietošanā ir V. Plūdonis. Viņš bieži vien ar skaņām raksturo zināmu priekš-

metu vai parādību. Poēmā „Atraitnes dēls“, dzelzceļa vilciena klabēšanu aprakstot, viņš lieto r, bl un žv skaņu. Piem.:

Vaŗa rati,
Gaŗi, plati,

Ratu ratiem gaŗām trauc;

Ribēdami,
Ripodami

Rīteni cits citam sauc:

Tik pa taku!
Blaku blaku!

Žviku žvaku! Žviku žvaku!
Sliežu tiklis nepievils...

Onomatopoētiska nokrāsa ir n un v skaņai A. Pumpura dzejoli „Mīļākai vakarā“: n skaņa atgādina dziesmas skanēšanu un v skaņa vieglu vēsmiņu. N skaņa sastopama dzejolī 25 reiz, v skaņa 11 reiz.

Beigās uzkavēsimies pie asociatīvām skaņu gleznām. Dzejnieks var pārnest noskaņu no vārda priekšstata un jūtu toņa uz zināmu skaņu. Tā skaņa top par vārda priekšstata un jūtu toņa simbolu. Piemēram vārdā mēnesnīca rakstnieks pārceļ vārda priekšstatu un jūtu toni uz skaņu m, kas kļūst par mēness gaismas simbolu. Šo skaņu gleznu veidu savās dzejās lielā mērā izmantojis K. Krūza, iegūdamus teicamus panākumus. Piemēra dēļ aplūkosim viņa dzejoli „Dzintars“.

Teŗ ir tik dzintardzidras dziesmas,
Teŗ dziļu dzelmēs dzintars dus,
Kā dzintars tavas saules liesmas.
Teŗ ir tik dzintardzidras dziesmas,
Un kad pār klintīm brāŗas briesmas,
Mirdz dzintardzilēs dziļums kluss.
Teŗ ir tik dzintardzidras dziesmas,
Un tavās dzelmēs dzintars dus.

Šai dzejolī dzejnieks raksturo savas dziesmas ar dzintara dzidrumu. Dzintara dzidrums apzīmē viņa dziesmu gaišumu, mierīgumu un skaidrību. Dzejnieka dvēseles dziļumos, kur rodas viņa dziesmas, valda miers un saule. Dvēseles dzintara dzidrumu apdraud dzīves briesmas, kas ar lielu spēku brāŗas pār klintīm. Tomēr dzintara dziļēs mirdz mierīgs dziļums: briesmu brāŗma nespēj uztraukt dzidrās dzintara dziļēs. Tāpat arī dzejnieka dvēseles mieru nespēj iznīcināt dzīves briesmas.

Dvēseles skaidrību dzejnieks simbolizē ar dzintaru. Uz asociāciju pamata viņš pievieno dzintara vārdam īpašības vārdu dzidr. No dzintara dzidrums priekšstata un jūtu toņa viņš pārnes noskaņu uz skaņu dz, kas ir to simbols. Dz skaņas simbols sastopams dzejolī 19 reiz. Savukārt briesmu vārdam dzejnieks pievieno darbības vārdu brāžas. No briesmu brāžas priekšstata un jūtu toņa dzejnieks pārceļ noskaņu uz skaņu br, kas ir to simbols. Br skaņas simbols sastopams dzejolī 2 reiz. Tādā kārtā dz skaņa skaita ziņā ir lielā pārsvarā par br skaņu. Tāpat arī dzejnieka dvēseles miers izplūst par dzīves briesmām, kuņas tas uzvar.

Dzejolī „Mēnesnīca“ K. Krūza apdzied mēnesnīcu, simbolizēdams tās maigo gaismu ar m un n skaņu, pie kam m skaņa atkārtojas 18 reiz, n skaņa 13 reiz. M skaņu kā mēness gaismas apzīmējumu rakstnieks izmanto arī dzejolī „Mēness gaisma“, kurā to atrodam 10 reiz. Dzejolī „Ar rotālām rokās tu raugies“ dzejnieks simbolizē darba skarbumu ar r skaņu, kas sastopama 23 reiz. Jaunības skaistumu rakstnieks apzīmē dzejolī „Ina“ ar divskani ai, kas atkārtojas 14 reiz. Minētajos piemēros K. Krūza uz asociāciju pamata pievieno zināmam vārdam veselu rindu vārdu ar līdzīgu skaņu vai skaņu sakopojumu. Tā vairāk vārdu kopā rada spēcīgu iespaidu.

Bieži vien K. Krūza izlieto alliterāciju, kas sevišķi vārdu sākumā rada spilgtas skaņu gleznas. Piem.:

Mirdz, mirgo, margo, mījas,
Klist, kvēlo, kaist un kūst.

(Mēness gaisma.)

Bez tam alliterācijai dzejā ir vēl citi uzdevumi. Tā kalpo ritumam, pievienojot vēl vienu akcentu uzsvērtām zilbēm, nostādot tās kā formas elementus ciešāk vienu otrai blakus un pavairojot atkārtojuma prieku. Šai ziņā alliterācija ir tīra mūzika. Piem.:

Tu seno mīklu mini,
Kad valda vakars kluss.

(Senā mikla.)

Beidzot alliterācija liek dvēselei no pārējo vārdu vidus izvēlētos vārdus ciešāk saistīt vienu ar otru. Piem.:

Man sirdi sapņos saldus
Spiež smagu skumju slogs.

(Skumjas.)

K. Krūza ir sevišķi iemīlējies alliterāciju. Biežā alliterācijas lietošana ir raksturīga viņa dzejas pazīme. Alliterāciju viņš izkopis V. Plūdoņa dzejas ietekmē.

No sacītā redzam, ka skaņu gleznas ir svarīgs izteiksmes līdzeklis. Tās simbolizē priekšmeta vai parādības priekšstatu un jūtu toni, iegūdamas intelektuālu un emocionālu vērtību. Tās pavairo vārda mūzikālismu, piešķirot valodai lielāku lab-
skanību.

Kārlis Plukšs.

Par vārda pirmnozīmi.

Semasioloģiska skice.

Valoda ir nešķirama mūsu pavadone kā parastos ikdienas ceļos, tā arī mūsu gaitās pa gara takām. Katras valodas nepieciešami un svarīgi elementi ir vārdi. Bet kas tad ir vārds? Elementārā uztvērumā tas ir zināma skaņu grupa, kas izveido noteiktu fonētisku vienību. Ar to nav tomēr izsmelta visa vārda būtība. Tas būtu miris, ja cilvēka griba un priekšstatīšana tam neiedvestu dvēseli. Parasti domājam, ka vārdi valodā doti, tā sakot, gatavā veidā, kurā tie apzīmē noteiktu jēdzienu. Patiesībā tas ir otrādi: vārds iegūst zināmu nozīmi jeb saturu, ja to pastāvīgi lietā kāda priekšmeta vai parādības apzīmēšanai. Zināma vārda lietāšanu attiecīgā nozīmē sankcionē savstarpēja saprašanās runātāja un klausītāja starpā, līdz ar to vārda lietāšana šai nozīmē kļūst pār parastu parādību. Tā tad katrs vārds ir savas jēgas, it kā īpašas dzīvības nesējs, jo, to dzirdot, mums rodas kāda priekšmeta, parādības vai īpašības priekšstats. Tā tad katram vārdam bez skaņu savienojuma, ko varētu saukt par vārda formu, ir zināma nozīme, t. i. saturs.

Valodnieki, uzsvērdami vārda dzīvības funkciju, šo skaņu savienojumu dēvē par vārda miesu un vārda nozīmi par tā dvēseli.¹⁾ Kā miesa bez dvēseles ir auksta un nedzīva, tāpat vārds, ar ko mums nesaistās nekādas lietas vai parādības priekšstats, mūsu apziņā ir nedzīvs.

Piešķirušī vārdam dzīvas būtes funkciju, esam nonākuši pie jautājuma, kā vārds iegūst savu dvēseli jeb kā notiek dvēseles iemiesošanās vārdā. Valoda, sastapdamās ar priekšmetu pasauli, deva tai savus apzīmējumus jeb vārdus. Kas tad te nu ir par kritēriju, pēc kā priekšmets iegūst savu apzīmējumu? Vairums varētu domāt, ka tas ir attiecīgā objekta pazīmes. Bet priekšmetam ir salikts, komplekss raksturs, tam ir vairā-

¹⁾ Prof. J. Kauliņš „Par nozīmes maiņu valodā“. RKr. VIII, 73.

kas pazīmes. Vai iespējams tās visas uztvert vienā vārdā? Vārds „strauts“ nozīmē „ūdens tecējumu“. Ka šim vārdam ir tāda nozīme, uz to mums aizrāda radu vārdi citās indoeiropiešu valodās: grieķu ῥέω, leišu srúti, sanskrita srávati ar nozīmēm „tecēt“. Sk. ME vārdnīcā III, 1082. lpp. vārdu „straujš“. (Lietas vārdā „strauts“ un īpašības vārdā „straujš“ ir viena un tā pati sakne.) Bet strauts ne tikvien tek, viņš arī burbuļo, šņāc, viņā dzīvo zivis u. t. t. To pašu varam teikt par vācu „Fluss“, kas ir no tās pašas saknes kā „fliessen“, mūsu „plūst“, grieķu πλέω: nozīmē to pašu — „ūdens tecējums“. Vārdā „kalns“ tā pati sakne, kas vārdā „celt“, tā tad kalns ieguvis savu apzīmējumu pēc sava izciluma, jo viņš taču rēgojas pāri pārējai zemes virsai. Latīņu vārdā „mōns“ A. Valde atrod sakni men²⁾, kas nozīmē „celties uz augšu“. Šī sakne ir arī vārdā „eminēre“ (sal. ar „eminēnce“). Tā tad, „kalns“ (mōns) būtu tā zemes virsas daļa, kas pacēlusies uz augšu un rēgojas pāri pārējai.

No tā varam secināt, ka dažādās valodās viens un tas pats priekšmets ieguvis savu apzīmējumu pa laikam pēc vienas un tās pašas pazīmes. Pēdējā, kā šie piemēri rāda, mēdz būt viena no spilgtām pazīmēm, varbūt pati spilgtākā. Citreiz priekšmets iegūst savu apzīmējumu ne pēc kādas savas, bet pēc kādas šim priekšmetam līdzīga objekta pazīmes. Tādu psihisku procesu, kur mēs jaunas parādības izprotam un iztulkojam ar veco, jau mūsu apziņā esošo elementu palīdzību, sauc par apercepciju. Arī vārdi rodas ar apercepciju. Minēsim mūsu vārdu „sirpis“, kam rada vārdi citās indoeiropiešu valodās (piem. gr. ἔρπη, krievu серп). Ar šo vārdu apzīmētais priekšmets savu apzīmējumu varētu būt ieguvis pēc čūskas vārda divējādi: 1) sirpja loks atgādina čūskas līkumu, 2) kā sirpis, tā arī čūska (lat. serpens) lien zālē (latīņu — serpere, grieķu — ἔρπω). Sk. ME. vārdnīcā III, 847. lapp., kur teikts, ka esot sastopami mazi, pelēki tārpiņi, kuņus saucot par sirpišiem. Šiem vārdiem varētu būt pamatā indoeiropiešu valodas sakne *sɪp-.

Tā tad gaita, kādā zināms priekšmets iegūst savu apzīmējumu, var būt dažāda, bet tas liekas skaidrs, ka šis dvēseli — nozīmi ieguvušais vārds nespēj izteikt visus priekšstatus un jūtas, kas rodas kādu objektu apjaužot. Jau Platona dialogā „Kratils“ atrodam izteiktus tādus uzskatus, ka nosaukumi priekšmetiem nepienākas no dabas un tādēļ valoda ne-

²⁾ Walde — Lateinisches etymologisches Wörterbuch, 494. lapp.

atklāj lietu būtību. Līdzīgi izsakās Breāls³⁾: „Substantīvi ir zīmes, kas pievienotas lietām: viņi ietver pavisam pareizi daļu tās patiesības, ko spēj ietvert vārds, daļu katrā ziņā tik daudz reiz mazāku, cik reiz objektam ir vairāk īstenības“. Breāls atzīst⁴⁾, ka tikai abstrakti vārdi esot visvairāk adekvāti apzīmējamam objektam, jo tie reprezentējot „une simple opération de l'esprit“ (vienkāršu gara darbību). Ja, piemēram, ņemot vārdu „immortalité“, tad viss, kas atrodams idejā, esot arī vārdā, bet citādi valoda, Breāla vārdiem runājot, izvēlas vienu pazīmi, tā rada vārdu, kas drīz kļūst par simbolu.

Tā tad vārda forma un saturs nav kongruenti, adekvāti lielumi. Vārda nozīme nav stabila, jo tas savas agrākās nozīmes vietā vai blakus tai var iegūt citu nozīmi. Tā dvēsele resp. nozīme nepārmainās tikai gadu simtu laikā, bet viens un tas pats vārds dažādos novados, dažādās aprindās, jā, pat viena un tā paša cilvēka mutē dažādos atgadījumos iegūst dažādu nozīmi. Sk. prof. Kauliņa jau minēto rakstu, 74. lapp.

Lai varētu izprast kāda vārda dvēseles dzīvi, tad mums jāmeklē pēc vārda pirmnozīmes, kas mūs bieži aizved atpakaļ uz laikiem un apstākļiem, kad šis vārds cēlies. Līdz ar kāda vārda pirmnozīmes izskaidrošanu mēs izprotam labāk dzīvi zināmā vēsturiskā laikmetā un zināmā dzīves novadā, jo vārda pirmnozīmē bieži var atrast pagājušo laiku reminiscences. Tā zināmā mērā ir kultūrvēsturisks dokuments. Vārds „eglis“ nozīmē ecēšas, bet šī vārda pamatā ir egles vārds, jo pirmatnējās ecēšas pagatavotas no egles koka posmiem, pie kā palika klāt izaugušie zari. Šādus vairākus posmus apvienojot un savstarpēji tā nostiprinot, ka to zari bija vērsti pret zemi, izveidoja egli (ecēšas). Vēlāk, šim ecēšām pārmainoties, izveidojās pavisam citāda konstrukcijas tipa ierīce⁵⁾, bet nosaukums palika tas pats.

Ka cilvēku kopdzīves jaundarinājumiem bieži paliek tas pats vecais apzīmējums, izskaidrojams ar zināmu konservatīvu elementu cilvēka domāšanā. Cilvēki ir paraduši vārdus lietāt zināmā situācijā un viņiem būtu neērti pierast pie jauniem apzīmējumiem tikai tāpēc, ka priekšmets mainījis savu izskatu. Tādos gadījumos noteicēja ir funkcija, jo starp veco un jauno priekšmetu pastāv noteikts asociatīvs sakars: tā kā koka eg-

³⁾ Michel Bréal — Essai de Semantique, 177.—178. lapp.: „Les substantifs sont des signes attachés aux choses: ils renferment tout juste la part de vérité que peut renfermer un nom part nécessairement d'autant plus petite que l'objet a plus de réalité“.

⁴⁾ ibidem 178. lapp.

⁵⁾ Sk. A. Bielenstein — Die Holzbauten und Holzgeräte der Letten, 491. lapp.

lis noderēja lauku ecēšanai, bet tam pašam nolūkam kalpo arī attiecīgā ierīce ar dzelzs tapām, kurai izskats gan bija daudz citādāks, nosaukums paliek tomēr tas pats.

Valodai ir arī grūti ikvienam jaunam priekšmetam dot jaunu vārdu. Par to Ammans izsakās šā:⁶⁾ „Zum Wesen aller sprachlichen Geltung überhaupt — gehört die Dauer. Eine Sprache, die für jedes Ding jedesmal erst einen Ausdruck neu prägen müsste, wäre keine Sprache mehr. Ohne einen festen, dem Sprechenden als Erbe der Vergangenheit fertig vorliegenden Bestand von Ausdrucksmitteln ist keine Verständigung und also auch keine Sprache denkbar“.

Pēc iepriekšējā piemēra varam spriest, ka nozīmes pārmaiņa nav valodiskas dabas, bet tās cēloņi meklējami taņīs pārmaiņās, kas notiek priekšmetu pasaulē. Kopš daži valodnieki, sevišķi Mēringers, aizrādījuši uz tuvajām attiecībām, kas pastāv priekšmetu attiecības un valodas starpā, jāspriež, ka valodniekam, kas neinteresējas par kultūrvēsturiskām reālijām, viņa pētījamā laukā daudz kas paliek neizprotams. Mēringers⁷⁾ saka: „Ohne Sachwissenschaft keine Sprachwissenschaft mehr“.⁸⁾

Līdzīgi domā Štekleins (Stöcklein)⁹⁾: lai izprastu vārda nozīmi, esot jāpazīst attiecīgā objekta attīstība. Daži, piem. H. Šperbers¹⁰⁾ domā, ka no šīs Mēringera nodibinātās „lietu zinātnes“ esot atkarīga semasioloģijas nākotne. Skaidrs, ka valodniekam zināmā gadījumā daudz ko var paskaidrot vispārīgā materiālās un garīgās kultūras vēsture. Dažos gadījumos aizrādījums uz lietu un priekšmetu attīstību palīdzējis noskaidrot valodiskas sakarības, kas bez šī norādījuma nebūtu lāgā saprotamas. Šperbers saka: kas gan būtu varējis atminēt patiesās attiecības starp „winden“ (pīt) un „Wand“ (siena),¹¹⁾ ja Mēringers nebūtu aizrādījis, ka pītas sienas esot agrāk pastāvējušas un arī tagad vēl tās varot sastapt. Sk. Wörter und Sachen I, sējuma 207. lapp. Ka starp „saku“ un „saknes“ vār-

⁶⁾ Ammann — Die menschliche Rede (1925. g.), 42. lapp.

⁷⁾ Mēringers jāuzskata par „Sachwissenschaft“ nodibinātāju. 1909. g. viņš sāk izdot — kultūrvēsturisku laikrakstu valodas un lietu pētīšanai „Wörter und Sachen“, kas iznāk līdz pat mūsu dienām. Ar „Sachen“ viņš saprot ikvienu objektu (vienalga, vai tas būtu kāds telpisks priekšmets, vai arī kāds psihisks process), kas atradis vārdā savu valodisko apzīmējumu.

⁸⁾ Indogermanische Forschungen XIX, 457. lapp.

⁹⁾ J. Stöcklein — Bedeutungswandel der Wörter. München, 1898. g. 34. lapp.

¹⁰⁾ Einführung in die Bedeutungslehre, 1923. g., 69. lapp.

¹¹⁾ ibid. 21. lapp.

diem ir zināms sakars, to mums labi ilustrē Bilenšteina paskaidrojums.¹²⁾

Redzam tā tad, ka vārda izcelšanās saprotama, izejot tikai no tā pirmnozīmes. Tā, piem., zīmīga ir mūsu vārda „tīrums“ izcelšanās. Tanīs laikos, kad vēl bija ļoti daudz mežu, lai iegūtu apstrādājamu lauku, vajadzēja to izcirst un nolīst. Kad tas bija padarīts, kad viss bija tīrs, tad dabūja „tīrumu“. Skat. piem. L. t. d. II:

867⁴ Pavasari melna mute
Līdumiņa krāvējam;
Dzer rudeni dziedādams
Saldu miežu alutiņu.

868⁵ Pavasari jaunas meitas
Mani melnu daudzinaja.
Gan es jūs sveicināšu
Ruden miežu tīrumā.

Vārdam „nātns“ ir tuvs sakars ar „nātri“.¹³⁾ „Nātns audums“ pirmatnējā nozīmē bija „audums, kas pagatavots no nātres šķiedrām“. Skat., piem. BW. 15462:

„Sīvu nātru cimdus adu
Tautu dēlu sveicināt,
Lai pazina sīvumiņu
No rociņas devumiņa.“

Vārda pirmnozīmē atēnojas ne tikai kāda priekšmeta pirmveids, bet arī pagājušo laiku paradumi un dažādas ceremonijas. Noskaidrodami vārdu „līgava“, „precības“ un „panāksnieki“ pirmnozīmi, iegūstam skaidru ainu par agrāko laiku precībām.¹⁴⁾

Vārda pirmnozīme atspoguļo ne tikai kādas tautas materiālo un garīgo kultūru, bet arī tautas dvēseles dzīvi, viņas psihiskās rosmes. Jādomā, ka vārdam „izmisums“ ir sakars ar „maisīt“, „izmaisīt“. Ja mēs esam stipri nobēdājušies, tad mūsu dvēseles miera stāvoklis ir it kā izmaisīts, mēs esam it kā sajukuši, tā ka neredzam vairs nekur izeju no mūsu bēdīgā stāvokļa. Pieminot „klizmas“ vārdu, gribētos domāt, ka šim vārdam ir sakars ar darbības vārdiem „klidzēt“, „klidzināt“,

¹²⁾ Die Holzbauten und Holzgeräte der Letten 563. lapp.: „Sakas“ werden wenn möglich aus Birkenwurzeln gemacht, welche nach oben gekrümmt sind, wo der Baum aus ihnen herauswächst“.

¹³⁾ Skat. prof. P. Šmita Etnografisko rakstu krājumu I, 112. lapp.

¹⁴⁾ Skat. prof. P. Šmita „Seno latviešu vedības“ — Ltd. VII, 164. lapp.

tā tad „kliegt“, jo nokļūstot neizdevīgos apstākļos, mums jāk dziedz, jāsauc citi palīgā, lai izklūtu no klūmīgās situācijas laukā. (Fōnetiski te tomēr ir diezgan lielas grūtības.) Analogisku gadījumu sastopam grieķu valodā, kur $\beta\omicron\eta\theta\epsilon\iota\alpha$ (palīdzība) ir no vienas saknes ar $\beta\omicron\acute{\omega}$ (saukt, kliegt).

Šie un citi piemēri rāda, ka tautas parasti domā priekšstatos. Visi abstraktie vārdi ir salīdzinājumi, ar kuriem saistās zināms uzskatāms gleznains elements, tikai daudzos vārdos tagad grūti šo elementu vairs saskatīt. Tā tad izsekojot kāda vārda nozīmei no tagadējās nozīmes līdz tā pirmnozīmei, redzam, kā šis vārds cēlies. Kaut arī vārda nozīme pārdzīvo lielas pārvērtības, tomēr valodas bagātībai jāpateicas taisni tam apstāklim, ka vārda forma neatbilst saturam. Vārda pirmnozīme ir diezgan nabaga un tukša, un šis vārds jau sen būtu no valodas izzudis, ja šī nozīme būtu nesaraujami saistīta ar šo vārdu. Tā kā tai pašā formā varēja ietilpt cits saturs, tad šis vārds uzglabājies.

Ja beigās jautātu, kāda loma ir vārda nozīmes vēsturei, tad būtu jāsaaka, ka tas ir nepieciešams priekšnosacījums etimoloģiskiem pētījumiem. Pie tam te svarīgi dažādi faktori: kultūrvēsturiskais, psiholoģiskais, jau minētā „Sachwissen-schaft“. Mēringers atzīst, ka daudzu etimoloģiju autori esot kļūdijušies tāpēc, ka neesot pazinuši lietas. Tā tad, valodniekam bez skaņu likumiem labi jāpazīst lietas, jo „Bedeutungswandel ist Sachwandel und Sachwandel ist Kulturwandel“.¹⁵⁾

Alv. Augstkalns.

Kāds senu laiku notikums un raksts.

Jauns veclatviešu teksts.

Latviešu literāriskās biedrības krājumos ir paglābies kāds rokraksts, kas ļoti patikami pavairo mūsu vecāko rakstu pieminekļu krājumu. Tas ir vecākais tiesas sprieduma raksts latviešu valodā. Teksts pie tam ir diezgan liels (mūsu nabadzīgajai rakstniecībai), ar interesantu saturu un gluži labu valodu. Pirmo reizi šo tekstu publicēdami, domājamies pakalpot nevien speciāliem valodas un vēstures pētniekiem, bet arī visiem, kas interesējas par savas tautas senatni.

Spriedums rakstīts ar tinti uz vecu laiku rakstāmpapīra lokšnes iekšējām pusēm. Papīrā ūdenszīmes: kreisā pusē

¹⁵⁾ Wörter und Sachen III. sējuma 25. lapp.

burti MFI labā pusē heraldisks zīmējums — abās pusēs lauvas, pakalķājas sacēlušās, virsū liels valdnieka kronis. Ārējās lokšnes puses (pirmā un pēdējā lapaspuse) baltas, tikai priekšējā lapaspusē augšā uzrakstīts gada skaitlis

1655

— laikam ar to pašu tinti, bet pēc cipara 5 izskata — tas ir vienīgais, ko var salīdzināt, — būtu jādomā, ka nav tā pati roka, kas rakstījusi tekstu. Par to varēs drošāk spriest, kad no tiesu aktīm būs izzināts, vai patiesi 1655 ir mūsu teksta datējums. Šis uzdevums, tāpat kā vispār komentārs satura ziņā, man jānovēl vēstures speciālistiem. Latviešu rakstu pazinējam jāliecina tikai, ka šim tekstam nekur citur nevar dot vietas, kā tiešām 17. gadu simteņa vidū.

Loksne uzglabājusies vesela un tīra, bez nekādām piederīgām jeb nepiederīgām piezīmēm; salocītā astotdaļā un aptverta ar papīra sloksnīti, uz kuņas lasām: Der lettisch-litterarischen Gesellschaft von Sr. Excell., dem Hrn. Landhofmeister Baron Klopmann.

Rakstīti t. s. latīņu burti (ne vācu), bet tehnisku iemeslu dēļ bijām spiesti vēlamā kursīva vietā lietot fraktūru. (K bur- tam rakstītājs neizšķir lielo un mazo burtu; u vienmēr ar cilpu virsū; ll — pārsvītroti abi burti ar vienu slīpu svītru augš- galā.)

1 **Ta nošprehsta Teesa**, par to Jurri, weza bu-
ka Jahna Dehlu, tohp Schinni teesaš weeta, ohtra
reiša daudšinata.

Ra šchis apshdsehts Jurriš, preeksch teem Tee-
5 šas Rungem, ne warreja Leečt; ka wingsch, Sawu
labbu Saimneeku in Saimneezi, to Kruščkallnes
waggaru, Jurriš waarda, in winna Seewu, par
furgem wingsch ne warreja suhdseht, tiffai tadehl
10 irr enidejiš, kad wingsuš Dewš irr, pee winna taiš-
nas klaušišchanas apswetijiš, in tapehž, jaw
preeksch puš gadda, nodohmajiš, winneem ar uggu-
ni, tahdu nelaimi peegreest, in winnus leela nab-
badšiba ehgruhšt, jepschu nu winnam, tannai
laila, eeksch puš gadda, ganna wallaas bija, no
15 tahdas Launas apjemschanas, attštahtees, tadšču
wingsch, Deewam Schehl, preeksch Diwipakmit
neddellam, tannai laila, kad Saimneekš in Saim-
neeze, lunga pehž, Muischa bijuschi, tihschu, in
arr labbu Sinnu, ugguni no zeplišcha ir paneh-
20 miš, in arr to, Laidarus ededšinjaiš, zaur furgu

ugguni tee Laidari, Stallis, Klehtis, 47 leeli
lohipi, ar kalpu lohpehm in funga wehrsi, 5 Saim-
neeka, in Sehsis ta pascha grehzineeka Sirgi,
26 leelas awis, in Seschi jehri, 2 zuhtas, in tan-
25 ni Saimneeka flekti, uhs Simtu puhru labbibas,
3 pohdi Dsiges, 2 pohdi Suktati linni, ta Saim-
neeka, wissas linna Drahnas, 2 Seddli, 1¹/₂ weer-
pelles Swehsta, in dauds zittas lehtas, ko Saim-
29 neeks in Saimneeze, ne warr attminneetees,
in.

31 in arridsan, ta zeeniga funga mas brandwinu fattlis ar
gallwu, tappa Sadedsinati in Samaitati.

Ra nu wissas Teesas Gramataas, Skaidri grib, ka tahdam
Besdeewigam, kas tischu, zittam ar ugguni truhkumu
35 in nelaimi padarr, atfal fa ugguns Slepawam, ar
ugguni, Dsiwam, buhs Sadedsinaham tapt, ta irr
Schis Jurris, arridsan, tadu breezmigu nahwes Soh-
dibu nopellnijis.

Bet, fa winna, zeenigs dsimtes fungs, patš tohs
40 teesas fungus, parr winnu ir Ludsis, ta tappa
fa nopellnita Sohriba, weeglinata, in, no teem
teesas fungem nosprehsis, fa schim Jurram,
fa ugguns Slepawam, zaur Meistere rohahm,
ar Sohbinu, ta galwa nozirsta, in pehz, winna
45 Meesfa, in Gallwa, ar ugguni Sadedsinata taptu.

Tahs Teesas labbad.

47 Bet, uhs Zeeniga Mazitaja luhgschanu, tohp win-
nam no zeeniga funga, pehz Gallwas nozir-
schanas, ta Sadeschana, taas meesas, atlaišta,
50 in wehlehts, fa winna Meesa, us kappeem
tohp apracta.

Vieglakas saprasanas del atkartojам tekstu musu laiku
ortografija un interpunkcija; izmetam pie tam ar lieko artikulu.

Nospriesta tiesa

par Juri, veca Buca Jana delu top sini tiesas vieta otra reizā daudzināta:

Ka šis apsūdzēts Juris priekš tiesas kungiem nevarēja liegt,
ka viņš savu labu saimnieku in saimnieci: Krūskalnes vagaru —
Juris vārdā — in viņa sievu, par kuriem viņš nevarēja sūdzēt, tikai tādēļ
ir ienīdējis, ka viņus Dievs ir pie viņu taisnas klausīšanas apsvētijs,
in tāpēc jau priekš pusgada nodomājis viņiem ar
uguni kādu nelaimi piegriezt in viņus lielā nabadzībā iegrūst.
Jebšu nu viņam tanai laikā — iekš pus gada — gana vaļas bija no tādas
jaunas apjēšanas atstāties, taču viņš dievamžēl priekš divi-

padsmīt nedēļām tanai laikā, kad saimnieks in saimniece kungā pēc muižā bijuši, tišu in ar labu ziņu uguni no ceplīša ir paņēmis in ar to laidarus iededzinājis, caur kuŗu uguni laidari, stallis, klētis, 47 lieli lopi ar kalpu lopiem in kunga vērsi, 5 saimnieka (in sestis tā paša grēcinieka) zirgi, 26 lielas avis in 6 jēri, 2 cūkas in tanī saimnieka klēti uz 100 pūru pūru labibas, 3 podi dzijas, 2 podi sukāti lini, saimnieka visas linu drānas, 2 sedli, 1¹/₂ vērpeles sviesta in daudz citas lietas, ko saimnieks in saimniece nevar atminēties, in arīdzan cienīga kunga mazs brandvīna katlis ar galvu — tapa sadedzināti in samaitāti.

Kā nu visas tiesas grāmatas skaidri grib, ka tādām bezdievīgam, kas tišu citam ar uguni trūkumu ir nelaimi padar, atkal kā uguns slepkavam dzīvam būs sadedzinātam tapt, — tā ir šis Juris arīdzan tādu briesmīgu nāves sodību nopelnījis.

Bet kā viņa cienīgs dzimtes kungs pats tiesas kungus par viņu ir lūdzis, — tā tapa nopelnītā sodība vieglināta in no tiesas kungiem nospriests, ka šim Juŗam kā uguns slepkavam caur meisteŗa rokām ar zobīni galva nocirsta in pēc viņa miesa in galva ar uguni sadedzināta taptu tiesas labad; bet uz cienīga mācītāja lūgšanu top viņam no cienīga kunga pēc galvas nociršanas tā sadegšana tās miesas atlaista in vēlēts, ka viņa miesa uz kapiem top aprakta.

Piezīmes par rakstību. (Cīpari norāda rindiņu.)

Rakstība vairumā saskan ar Manceli. Gan nemaz netiek lietots īpašs apzīmējums platajam e; autors nepazīst arī otru stipri izplatīto paņēmienu — apzīmēt ar ā burtu īpaši garo e, neraugoties uz platumu vai šaurumu. Mūsu teksts lieto tikai vienu e burtu un šai ziņā saskan ar Fūrekeru un turpmākajiem. Citādi tas tomēr vēl atgādina, kauču arī nelielā mērā, priekšmancela laiku nenoteiktības. Skaidri redzams, ka **ie** viņš apzīmē ar ee; tomēr pats viņš droši neizšķir skaņas, kļūdās un vairāk vietās labo savu pirmo rakstījumu: nosprehsta 1, enidejis 9, u. c., atminneetes 29 (sekojošā zilbē ee!), weerpelles 27, Deewamschehl 16 (kā rādās, eh labots no ee), pelhz 44 (eh labots). Neredzam svītrātā s burta; raksts neatšķir **s**, **š** no **z**, **ž**. Blakus **n**, **l** burtiem lieto vēl arī **g**=**j** kā mīkstinājuma zīmi: nevien ng=**n**, ko lieto vēl arī Mancelis — wingsch 8, 16 (Mancelim wings = **viņš**), wingus 9 blakus wiņņus 12..., bet arī — kurgem 8 = kuŗiem, kurgu 20 = kuŗu. Burts **g** nozīmē **j** vārdā Dsiges 26 = dzijas. Tāpat sastopam vēl vienkāršu nepārsvītrātu burtu: Launas 15 = ļaunas, tadehl 8 (dēl ir gan iespējams arī ar nemīkstināto **l**, bet uz mūsu teksta rakstības nevara palauties), winna 50 blakus wiņa 7, 9, 39..., Jurram 42 = Juŗam, Meistere 43 = meisteŗa. Gribas ticēt, ka beidzamajā vārdā -e netieši norāda uz mīkstinātu **r** — ka tā tad še lietota forma meisteris un meisteris. Tāds pats **j** iespāids var būt vārdā Dsiges 26, bet pārējos divos gadījumos ar veco universālgalotni -e (citu

īsu patskaņu vietā) tā ir pareizi izlabota, sk. 12, 35 nelaimi. Patskaņu garums tiek apzīmēts nevien ar h burtu, bet — kā šad un tad vecākos laikos — arī ar divkāršu burtu: waarda 7 = v ā r d ā, taas 49 = t ā s. Pie tam tiklab h, kā dubultoījums gadās arī nevietā: waallaas 14 = v a l a s (ģen.), grahmataas 32 (izlabots!), daudzsk. nom., Sehsts 23 — s ē s t s. Nemaz garums netiek apzīmēts gala zilbēs, īpaši lokatīvos (kur Mancelis lieto pusjuntiņu — latīņu raksta adverbā zīmi, un Fūrekers ievēd juntiņu — latīņu ablātīva zīmi), un ļoti reti piedēkļa zilbēs: apsuhdsehts 4, suhdseht 8, attminneetees 29, sadedšinahtam 36. Jāievēro vēl arī dat.-instr. rohkahm 42.

1. wetza butza — V ē c ā B u c a, ģen. Teksts norāda, ka Bucu māju saimnieks (B u c i, Bēnes pag., sk. Latvijas vietu vārdos II, 130.) ir saucams B u c i s, ģen. B u c a, daudzsk. nom. — mājas vārds B u c i no senākā *b u k i s, *b u k j ā, *b u k j a i, kā rudzis, rudza, rudzi, izl. l ā c i s, l ā c a, l ā c i u. c. (sk. Le. Gr. 128.) Ja tagad tā vairs Bēnē nerunātu, tas neko nevar izteikt par to, kas bijis priekš 200 gadiem. Paliek tomēr arī otra iespēja — ka jālasa B u c u J ā n a, skat. piezīmes par w i ņ ņ a 9, l i n n a 27...

2. t i e s a s v i e t a pēc konteksta visdrīzāk „soda vieta, kāķis, ešafots“. Lielāka iespaida dēļ laikam spriedums atkārtoti sludināts (d a u d z i n ā t s) pašā soda vietā, un varbūt mūsu noraksts tiešām sagatavots otrai reizei. Bet tā kā nebūtu iemesla izgatavot katru reizi jaunu norakstu, tad var jautāt, vai tik otrā reizē nav neveikli pārtulkots „wiederholt“...

4. k a laikam ir saiklis k a. Oriģinālā laikam viss sekojošais ir viens vienīgs teikums, kam punktu var likt tikai pašās beigās. Tulkotājs to tomēr sadalījis gabalos, tā ka šis pirmais k a nav īsti savā vietā; tomēr šī tad paliek vienīgā vieta, kur tulkojumā ir anakolūts, kamēr visu vienā periodā tulkojot droši būtu daudz lielākas grūtības.

6. (un viscauri) i n „un“ saskan ar Fūrekeru u. c.

6. K r ū š k a l n e — muiža Bēnes pagastā.

8. s ū d z ē t „sūdzēties“ — parastā vācu tautības un vāciski skoloto autoru vaina, aktīvs verbs refleksīvās formas vietā, kā pazīstamais n e p e k a r 1585. gadā u. t. t.

9. w i ņ ņ a būtu jālasa v i ņ u, daudzsk. ģen., un tiešām šī klūda daudzkārt novērojama.

12., 35. nelaimi labots -i no -e; atbalss no priekšmanceļa universālgalotnes -e.

12. n a b- Papriekšu uzrādīts na-, kā patiesi latviešu zilbes dalās, tad tomēr pievilks klāt arī b.

13. j e p s c h u — p pārtaisīts no b.

13. t a n n a i, tāpat arī 17. rindā, jālasa t a n a i — lo-
kātvīvs no t a s. Ar šo formu mūsu teksts pakuplina latviešu gramatiku, citur tāda līdz šim nekur nav novērota. Redzam, ka kontaminējot t a n ī (arī mūsu tekstā t a n n i 24/5, s c h i n n i 2) ar t a i, radies netikai Zemgalē plaši pazīstamais t a i n ī (sk. Le. Gr. 389; Ozolniekos — Smārdes pag.: t a i n ā), bet cituviet arī t a n a i.

15. a p j e m s c h a n a s, bet: p a n e h m i s 19.

17. n e d d e l l a m = n e d e l ā m.

23. Vainīgais acīmredzot bijis vagara bandu puisis ar savu zirgu.

25., 47. u h s (us 50) — šāds rakstījums, kas norāda uz garu ū atrodams arī citos vecos rakstos, sk. Lat. predl. I 107. Tagad gan ir izloksnes ar prēfiks u z -² blakus prēpozīcijai u z, bet prēpozīcija ū z nav nekur dzirdēta.

26. D s i g e s — papriekšu bijis ij, tagad redzams ar punktu virs g. Jau augstāk aizrādīju, ka rakstījumā ar e redzu norādījumu uz manāmi gaišāku a p ē c j (un vārdā Meistere 43 — p ē c r).

27. l i n n a — būtu jālasa l i n u, sal. w i n n a 9 ar piez.

31. b r a n d w i n u = b r a n d v ī n a, otrāda klūda, nekā nupat norādītā.

33. K ā n u ..., tā (36. r.)...

33. T e e s a s G r a h m a t a a s (pāri par -as vēlāk pārvilkts plats -s, lai izlabotu nepareizo divkāršojumu) = likumu grāmatas.

34. t i s c h u (adv. t ī š u), pārtaisīts no t i s h ...

35. n e l a i m i — -i labots no -e tāpat kā 12. rindā.

35. p a d a r r = p a d a r a. Parasta vācu autoru klūda, kuŗu senāk arī latvieši pārņēma.

39. B e t k ā ..., tā (40. r.)...

43. m e i s t e r i s = b e n d e.

44. p e h z — h labots no e (peež)?

46. T a h s T e e s a s l a b b a d — interpunkcijai, atsevišķai rindai, izcilam rakstījumam nav itnekādas nozīmes. Šie vārdi („von rechts wegen“) pilnīgi jāpieslēdz iepriekšējam teikumam.

50. w i n n a — pārsvītrojums laikam aizmirsts steidzoties uz nupat jau sasniegtām raksta beigām.

51. a practa. Savienojums **kt** vecajiem rakstītājiem tik spēcīgi atgādina latīņu valodu, ka neviens vien tad raksta **ct**.

*

Šis gadījums liek pārdomāt, vai tiešām kādi latviešu rakstiņi vēl nepaliek nezināmi tamdēļ, ka tie, kas nodarbojas ar archīviem, tos neievēro. Bet jāvelk gaismā būtu katrs nieciņš — tik ārkārtīgi nabadzīgs ir vecāko ne garīgo rakstu krājums. Došu te kādu pārskatu, paplašinot pie tam arī savu Veclatviešu rakstu apskatu (R. L. B. Zinību Komisijas 20. rakstu krājumā, 1930. g., 92. u. nāk. l. p.).

Divos gadījumos — 1582. u. 1631. g. tiesu aktīs uzrakstīti latviešu burvju vārdi, diemžēl galīgi sakropļotā un nesaprotamā veidā. Varētu cerēt, ka uzmeklējot oriģinālaktis varbūt ko izdosies izlasīt labāk nekā pirmajiem publicētājiem (sk. manā norādītā rakstā 100. u. nāk. l. p.).

Latviski zvērestī zināmi no 1636. u. 1638. gada (manā rakstā 105. l. p.); nav ziņu, kur meklēt šo tekstu oriģinālus¹). A. Švābe (Latv. kult. v. I sēj. I daļa, Rīgā, 1921., 6. l. p) pub-

¹) Döbners acimredzot dibinājies uz ģenerālsuperintendentu Dr. K. G. Zontaga (Sonntag) sagādātā noraksta. Tā ir atsevišķa astotdaļas lapa Latviešu literāriskās biedrības rokrakstu krājumā. Ārkārtīgi zīmīgais rokraksts nedod vietas ne mazākām šaubām par rakstītāju, kaut gan nosacījums dibinās vienīgi uz tā.

Tekstam priekšā atzīme:

DLG. 1636. Jan. lith! Zeuge Eid.

Nepārprotami rakstīts lith! = litauischer, pēc tā laika ortografijas „litthauischer“, nevis „lett.“, kā būtu jāgaida. Rādās tā tad, ka Zontaga izsaucējs jau nozīmē to pašu izdevēja pārsteigumu par teksta kļūdu, ko mēdz izteikt ar iekavās liktu izsaucēju. Atrastajā aktī zvērests acimredzot bijis apzīmēts par „leitisku“. Pēc Zontaga avota norādījuma (Döbners ir domājies zinot, ka tās ir kādas Rīgas aktis), varbūt varēs atrast oriģinālrakstu un noskaidrot aizdomīgās vietas tekstā. Pieminēšu vēl, ka otrā pusē tai pašai lapai Zontags piezīmējis:

Zauberer DLG Mai 1635.

acimredzot — norādījums uz kādu burvju prāvu, kurā arī būtu jāieskatās.

Teksts Döbneram nav gluži pareizs (pēc Zontaga noraksta). Jālasa 1. rindā — **und**, jādzēs kommats, 2. rindā — **sinna** (jeb sinnu pār-labots par -a?), **und**, 3. r. — **kunge**, **patess** (jeb patessi? Katrā ziņā ar ss), **atbilde** (no -u labots), 4. r. — kommatu nav, **manne**, 5. r. — **und**, **pehder** (labots no ped-). Turpretī tibestes (laikam būs Zontaga nepareizi izlasīts te tesses kunge = tie tiesas kungi), **un** 3. rindā, sodi un cits viss ir tāpat Zontaga norakstā. Šis vienīgais **un** (tāpat varbūt sodi) gan laikam būs Zontaga kļūda, kā jau viņš divi vietās (zinnu, atbildu) uzrakstījis pareizo galotni un tad tik to izlabojis pēc veco laiku parauga.

licē kādu 1638. gada zvērestu no Vidz. brūņniecības archīva²⁾. Pazīstamajās Mirbaha vēstulēs³⁾ ievietots kāds hercogu laika „dzelzu nama vaģara“ zvērests, piešķīrot tam 1677. gadu — nav zināms, uz kāda pamata.

Svarīgs ir tas zvēresta formulārs, ko pasniedz Johans Gotfrīds Arnts (J. G. Arndt, der Liefvländischen Chronik Andrer Theil, Halle, 1753, 32. l. p.) divos variantos līdz ar dažām piezīmēm. Tam nav nekāda avota norādījuma, ne datējuma, bet par 17. gadu simteni vecāks jau tas arī nebūs.

E. Volteris Izv. 12, 3 (1907), 171 un 174 publicējis pa zvērestam no 1688. un 1692. gada, ko J. Sproģis atradis Viļņas archīvā. J. Krodznieks nodrukājis Izglītības ministrijas mēnešrakstā 1921. Nr. 7, 761—2 divus 1691. g. zvērestus, laikam no Valsts archīva. J. Zēvers turpat IMM. 1930. Nr. 1, 67—8 iespiedis divus Jelgavas 1695. g. zvērestus. Pēdējais šai rindā paliek J. H. Valdemārs, kas kā pirmais izdeva 1697. g. Nurmuižas burvju prāvas zvērestu (Bunge's Archiv f. d. Gesch. Liv-, Esth- u. Curlands 3, 289 1844. g.; pareizs pārdrukājums A. Birkerta Latviešu intelliģencē II 211, kļūdainis E. Volterim Izv. 12, 3, 171), neminēdams, kur glabājas oriģinālais.

Samērā ar šiem tiesu tekstiem, mūsu sprieduma valoda ir ļoti laba. Tas turas tai augstākajā lmenī, kāds ir garīgajiem rakstiem un apsveikumu dzejoļiem. Zvēresti tiem paliek par simt gadiem pakal.

Korrektūras piezīme: ¹⁾ parakstē vārdā patess (jeb patessi) ss ir garā s savienojums ar īso s : fs.

²⁾ No šā zvēresta (pēc A. Švābes interpretējuma) J. Endzelins Le. Gr. 293⁴⁾ citē vokātīvu die „Dievs!“ Salīdzinot ar citiem tekstiem, to tomēr nevar atzīt par pareizu iztulkojumu, bet jālasa „Die [dic?] daisne Man, Tews pallice“ = tik (cik) taisni man Dievs palīdz, sal.: ...ka man deus... palliedse Zeiferta chrestomatijā I, 46; tick teescham ka man Dees auxtais... lieds IMM. 1921. Nr. 7, 761; tick teßam lay Dews... man pallieds Bunges Archiv III, 289; Tik teescham ka man Dees pallidzas... Arndt, Liefvl. Chron. II 32.

³⁾ Otto von Mirbach, Briefe aus und nach Kurland, Mitau 1844, II, 250—1. Pārdrukāts Sētā, dabā, pasaulē 6 (1891), 67 un latviešu tulkojumā Mirbaha Vēstules par Kurzemes hercogu Jēkabu, Jelgavā 1899, 117—8. lpp.

Latviešu tautas dziesmu vokālisms.

Skaņu ekspresīvitate un izlietājums aistētiskiem nolūkiem dzejā ir jaunākās problēmas poētikā. Populārajā literatūrā pasvešs pat eufonijas termins. Tomēr atsevišķi virzieni un darbinieki, piem., franču, krievu (sevišķi t. s. Opojaza skolā) un pat vācu lit. zinātnē snieguši ievērojamus norādījumus arī šādām problēmām. Kā L. Bērziņš Latviešos I 243 norādījis, tad valodas elementiem var būt īpaša suģestīva vara, piem., bērniem patīk arī nesaprasta dziesmiņa. Citiem vārdiem: skaņai pašai par sevi nozīme. Nav nu gan te jāaizmirst, ka skaņas parasti saistāmas ar vārdiem, bet vārds ir arī sēmēma, jēgumu ietvērējs skaņu kompleksā, un — bez tam — vārds, savukārt, savu īsto ekspresiju var iegūt tikai teikumā. Tā tad, parasti skaņu izvēli nosaka vārdu izvēle, ne otrādi; citādi tas var būt tikai atsevišķu dzejnieku vai dzejas virzienu darbos, kas apzinīgi nodarbojas ar dzejas skaņējuma problēmām, — var minēt atsevišķas dekadentu grupas. Literatūrā nav arī sevišķu grūtību uzmeklēt šādus dzejniekus un dzejas virzienus: dzejas analīzei palīgā nāk biogrāfiskie materiāli, piem., deklarācijas u. t. l. Folkloristam šādu materiālu trūkst. Tautas dziesmu analizētājam, tā tad, grūti izspriest, kur tehnikā rīkojusies apzinīga mākslinieka roka un kur iedvesmes vadīta vai arī tradicionālās konstrukcijas noteikta nejaušība. Trūkst folkloristikā joprojām arī dažādu priekšdarbu, nav, piem., tautas dziesmu grupējuma dzejā un nedzejā¹⁾ jeb arī augstāk un zemāk vērtējamā dzejā, nav grupējuma pēc lokāli, temporāli vai individuāli skaidrojamiem nodomiem vielas, formas vai satura ziņā²⁾ etc. Nav, piem., leksikālā materiāla pētījumu: nav ziņu par atsevišķām, dažādās dziesmās ietilpināmām, stereotipām formulām un sinonīmo vārdu grupām un izlietājumu, nav, piem., ziņu cik un kādai vajadzībai izlietāta fraze *gauži raud*, bet ne *rūgti* vai citādi. Bet novērtēt vokālismu kā zīmīgu tautas dziesmu tehnikas elementu var

¹⁾ Dziesmā dažkārt jāieliek šāda tāda gadījuma strofa, kad „dziesmiņai nabadzei otra puse pazuduse” (sk. 922, arī 909, 910, 918). Bez tam: ir arī gadījuma dzeja — godu un svētku ceremoniālā ielikamas formulas, piem. 29089 ir atsevišķa tradīcijas formula, bez jebkādiem aistētiskiem nolūkiem: Še, mēslu māte, tava daļa, Neņem pate savu roku.

²⁾ Novadī un gadu desmiti un simti nevar uz mata līdzināties viens otram; vienkārt, jau tāpēc vien, ka dažādas ietekmes. Kur nu vēl atsevišķas dziesminieku individuālītātes, — vienalga, radītājas vai tradīcijas turpinātājas!

gan; šoreiz ik jāatstāj speciālie kvantitātes un intonējuma jautājumi. — Problēma te, protams, nav lingvistiska, bet eufōniska: vai un kā tiek organizēts vokālais materiāls atsevišķajās dzejas vienībās, kā: dipodijās, strofās un pantos; un var būt pat jautājums, kāds šā materiāla stāvoklis vispār latviešu tautas dziesmās, piem., vai ir kādi mazāk vai vairāk izlietājami patskaņi.³⁾ Pie tam jāievēro, ka ar vokālā materiāla organizējumu var saprast: 1) viena un tā paša patskaņa vai arī vairāku līdzīgu atkārtošānu un 2) noteiktu šo skaņu miju kā sevišķu arhitektonikas pajēmienu.⁴⁾

Organizējuma veidi trīs: 1) patskaņu harmonija; 2) asonance⁵⁾; 3) atskaņa⁶⁾.

I. Patskaņu harmoniju izveido vienādu vai līdzīgu patskaņu atkārtošānās, neraugoties uz to novietojumos. Piem.: 29078 I⁷⁾ *Dika dika, avitina, Viena mella, otra balta*; 29090 I *Smuidri kārkli, gari kārkli, Tie bij labi viju vīti*; 29084 I *Es uzgāju ganidama četru lapu dābuliņu*; 31036 *Citu vietu Daugaviņa Ir salusi, nesalusi. Kuru vietu nesalusi, Tur zied zelta pureniņi*; 1 *Viena meita Rīgā dzied, Otra dzied Valmierā, Abas dzied vienu dziesmu*, — *Vai tās vienas mātes meitas*; 13370²⁾ I *Zviedzin zviedze, rēcin rēce Rēvelnieku kumeliņi*; 30710⁴⁾ *Strauji, strauji* upe tek, *Vēl straujāki Daugaviņa. Kā tā strauji netecēs, Pilna dārgu dvēselišu*; 30762³⁾ I *Jūra, jūra, Gauja, Gauja, Tu man gauži rūdināji. No irrēgulāra patskaņu izkaisījuma, piem., 30842 u, 30846 I i, var izveidoties arī no-*

³⁾ J. O. Freimanis Fil. materiālos 140 izsakās, ka „ritma vijīguma dēļ dziesmas it kā cenšas atsvabināties no izloknes platiem patskaņiem un divskaņiem.“ Tam laikam nevarēs piebiedroties: „ritma vijīgumam“ izloksnē kalpo izloksnē atrodamie elementi, rakstu valodā — tai atrodamie. Ja, piem., valodas aistētisko funkciju analītiķis K. Foslers norāda, ka valoda ar visiem tās elementiem un funkcionēšanu katrai tautai ir nacionālais stils, tad tas pats jāsaka par izloksni: rakstu valodas elementi izloksnē uzlūkojami tikai par barbarismiem. Kā norāda J. Endzelins Ceļos II 17, tad tiešām arī t. dziesmas sarga izloksnī. — Pagaidām nepierādīts un varbūt pat nepierādāms V. Plūdoņa apgalvojums, ka „daiņu sacerētāji ar nodomu izvairījušies no smagi skanošiem un grūti izrunājamiem vārdiem“ (Mūsu burtniecība un rakstniecība 1933. g. izd. 13. lpp.).

⁴⁾ Rituma interesēm kalpo daudz vairāk elementu nekā parastie, metrikā aplūkojamie. Pie tādiem pieder arī atsevišķi panta arhitektonikas pajēmi; par pēdu garuma izmantošanu norādīts Ceļos III 171.

⁵⁾ Termins latviešu rakstos iegājis ar *c*. Bet ir arī ar *s* — asonanse. sk. A. Gulbja Latv. konv. vārdnīcā I, arī K. Draviņa rakstā Atskaņas, sk. Ceļos III 164.

⁶⁾ Te atskaņa šaurākajā nozīmē, atmetot t. s. rimoidus.

⁷⁾ Romiešu cīpars norāda trochaiskās dziesmas strofu, mazais arabiešu — variantu. Dziesmas no BW.

teiktas miju iespējas, piem., 33865 1. r. Migla, migla, liela rasa, 33862 1. r. Melni vērsī, baltī ragī, 17355¹ 1. r. Smuidra augu, gaŗa augu. Kā arī šie piemēri liecina, tad harmonijai visvairāk izmantojams galotņu vokālisms, retāki sakņu; citādi tas nevar arī būt: viena un tā pati galotne dažādām saknēm, un konstrukcijas pieprasa vienas un tās pašas formas ar vienām un tām pašām galotnēm, piem., apzīmētājs saskaņojams ar apzīmējamo. Nav tomēr šaubu, ka atsevišķos gadījumos apziņīgs harmonijas sekmējums. To rāda variācijas, piem.: 14725 68d uzrakstījumā Es nezinu, kā dzīvot, Es nezinu, kā runāt, Es nezinu, kā bildina Jaunu meitu māmuliņu, bet 68c, ja tik nav kāds misēklis, 3. rindā dod f. bildinu; 30761 I Jūrā gāju, šķavas nāca, Pretim gāju, nebēdāju, bet 213b dod e: Jūrā gāju, šķaves nāce, Preten gāju, nebēdei; interiekcija *aus* + + vok. parādās 30701. 1. r. Ausu, ausu, nosaucos, 14703. 1. r. Ausā, māmiņ, redz, kur dēliņš; 32705. 1. r. Ausa! maza, bet bagāta. Vajadzīga te, protams, liela rezerve, piem.: 29306 17 uzrakstījumos 2. rindu *sakuriet uguntiņu* dod ar *sa*, bet 15² *Uzkuriet uguntiņu*. Spriest šai gadījumā par īpašu nolūku būtu tomēr pārdoši! Jāpatur vērā arī izloksne, piem., 29326. uzrakstījumos svārstās *nebēdnīca* ar *nebēdniece*, bet nevar taču apgalvot, ka pirmā forma tik tālab, lai būtu, piem., 126b uzr. 1. r. Es bij liela nebēdnīca. Bez tam noteicējos var būt konkrētais dziesminieka ieskats reālītātē, asociācijas un tam līdzīgi faktori, piem.: 29336. I 121 o uzr. Ganīdama *noganiju Tautām miežus lidumā* (tāpat kā 29335. ar *kalpam*), bet 407 k uzr. 2. r. *Tautu miežus lidumā*. Bet nav arī, protams, jāaizmirst, ka harmonijas baudītājam vienaldzīgs tās radumies: svarīgs iespaids, ar to saistītais pārdzīvojums.

II. Asonance⁸⁾ pieder pie panta konstruktīvajiem elementiem: tās uzdevumos pievērst dzejas baudītāja uzmanību atsevišķām vietām pantā. Tā kā ar asonanci saistāmās vietas pantā var būt dažādas, tad nedaudz vienpusīga, piem., P. Häbermaņa definīcija: „Assonanz ist der Gleichklang der Vokale in den Schlusswörtern der Verse“ (Reallexikon d. deutschen Litg. I 89)⁹⁾. Asonance galu galā nav taču nekas cits kā *atskaņas veids*¹⁰⁾, un kā šī, tā arī asonance var būt ir rindu bei-

⁸⁾ Mēdz gan ar šo vārdu saprast arī vienkārši patskaņu harmoniju, piem., T. Zeiferts Rv. I² 118 par asonanci dēvē vokāļu saskaņu, ar piemēru: ... Ko saulīte gauži raud...

⁹⁾ Definējumu piejēmusi arī A. Gulbja Latv. konv. vārdnīca, sk. sub v.

¹⁰⁾ A. Gulbja Latv. konv. vārdnīca norāda, ka asonance — nepilnīga atskaņa. Pieder tā t. s. rimoiēm, sk. K. Draviņa rakstu Ceļos III 163 u. n.

gās, ir iekšienē. — Kā atskaņa, tā arī asonance pēc zilbju skaita var būt virišķa un sievišķa, retumis varbūt arī daktiliska vai pat hiperdaktila, piem., 4223 2. r. rasi**nā**ja: 4. r.: lie**dinā**-tas; 13953 3. r. Ne pie vārtu : nepie**ajā**ju. — 1) Asonance sasaista trochaisko rindu beigās, piem.:

Atnāk mana raibaliņa	Sīki, sīki, ne tik sīki,
Par āriņu maurodama,	Ka varēju salasīti. 28392 II.
Pilns terminis balta piena,	Sudrabiņa viju viju
Pilni ragi dabuliņa. 28897.	Ap to miežu lidumiņu. 28250 I.

1. tips — virišķā asonance: ne sevišķi nozīmīgs elements pantā, jo trachaiskajā dziesmā patskanis neuzvērtajā zilbē. Piemēri: 28091² II, 28104 I, 28107 II, 28113 II, 28120 II, 28130 II (rati : vadā |joti), 28145 II, 28163 II, 28170 I, 28196² I, 28220 I, 28221 I un II, 28222 II, 28244 I, 28248 II. Nozīmība var pieaugt, ja 1) patskanim pievienojas līdzskanis, citiem vārdiem, asonance pārveidojas atskaņā, piem., 13847 2. un 3. r. Zelte |niti : mēgi |nāti, 14022 1. un 3. r. izkā |ruse : pielo |cijse, 28207 II izra |vēja : pada |rija; 2) viena un tā pati gramatiskā forma, piem., 13568 bēgu : āvu, nezi |nāja : nevē |lēja, 14065 1. un 3. r. lēca : jāja; 3) tieša gramatiskā atkarība, piem., 13789⁴ 3. r. norau |dāja : 4. r. (gen. sg.) vaina |dziņa. 2. tips — sievišķā asonance : stipri iezīmīga. Var tai būt arī maza inkongruence, piem., īsais un garais patskanis. Piemēri: 2417 I pīrkti : gredze |niņi, 2416 I, 2428 II groži : važo |joti, 2465 II nopel |niņi : vāce |liti, 2472 II nopa |kaļas : lasī |dama, 2486 II lika : māmu |liņa, 2503 II laksti |gala : dziedā |tājas, 2568 II miglas rītu : vana |dziņu, 13537 II kur pa |lika : nesē |jiņa, 13589 II zirgi : jājē |jiņi, 28100 II bija : līga |viņa, 28114¹ II vārpa : raudā |dama, 28136 I uz a |rāja : gulē |dama, 28139 II zirgi : arā |jiņi, 28202² II Māra : revē |tājas, 28210 II neiz |aru : izka |pāju, 28235³ I, 28235¹ II cirsti : atva |siši, 28246 1. un 3. r. 13920 I viju : kume |liņu, 13982 II skalga |niņi : izslau |cīti, 13893 1. r. šnāca : 3. r. jāja, 14019 2. r. negai |dišu : 3. r. gan gai |dītu. Kā redzams, tad pārsvarā vienā strofā ietelpošā blakus asonance. — 2) Asonance sasaista trochaisko rindu beigās ar iekšieni, piem.:

Čukstet čukst(i) tēvs ar māti,	Tēvs māmiņa nezināja,
Ko tie čukst(i), ko nečukst(i)?	Kam es viju pātadzīņu:
Tēvs dzirēs(i) kazu kaut(i),	Kumeliņu drizināju,
Māte cept(i) plācenīti. 13822.	Laudaviņu vizināju. 13821
	412 uzr.

Šis saistījums var būt: a. dipodijai ar dipodiju vienā un tai pašā rindā; b. 1. rindas 2. dipodijai ar 2. rindas 1. dipodiju,

izveidojot t. s. pakari. Piemēri 1. tipam: 13834 I Aut es āvu : sav' kājiņu, Sedloj' savu : kumeliņu; 13890 2. r. Barots manis : kumeliņis; 13884 2. r. Sestā raiba : žagatiņa; 13879 2.—4. r. Pa pārami : ozoliņi, Pa pārami : jauni puīši Seglo savus : kumeliņus, 14189, 14190 3. r., 14191 1.—3. r., 14193 4. r., 14194 2.—3. r., 2829 3. r. Kur odziņu : ierau | dziļu; 2855 1. r. Liji, liji : lietu | tiņis; 2862 1. r. Sudra | biņa : lietus lija. 2905 4. r. Rīgā pilni : spīķe | riši; 2927 4. r. i te | lišu : paga | nītu; 15367 3. r. Es ar tādu : neru | nātu; 14642 2. r. Šodien laba : medišana; 13965¹ 1. r. Cieši jozu : savu jostu; 32252 1. r. Es neiešu : ne ar vienu; 14318 4. r. Ziedu cimdi : nea | dīti; 13987 3. r. Grib' atrast(i) meitu māti. Piemēri 2. tipam:

Ganīdama izganīju
 Treju liču āboliņu;
 Gaididama sagaidīju
 Treju tautu sajājam. 14225.
 Lai man tika, kas man tika,
 Tā pļaviņa, tā man tika. 15355 I.
 Es ar tādu nerunātu,
 Ne vēl savu roku dotu. 15367 II.

Tāpat: 13897 II, 14336 II, 15367² I, 15372 I 265b uzr., 15374 II, 15375², 15377, 15378 II, 15380 I, 15398 II, 15399 I, 15401, 15402 II u. t. t. — 3) Asonance sasaista atsevišķas vietas rindu iekšienē, piem., pretējās 1. dipodijas: 2808 I Osi, osi, ko tu gaidi : Citi kokļ salapoja. Tāpat: 3609 II, 3711 II, 3728 II, 3768 I, 3789 II, 3806 I, 3807 I, 3874 2. un 3. r. (daktiliska a. : kā lapina : to darija); vīrišķā a. : 14197 I, 14198 I, 14202 II, 14205 I, 14207 I, 14209 II, 14213 II, 14228. Nenožīmīga laikam sasaistītāja asonance pretējās dipodijās pāri vienai rindai, piem., 1. dip. 14225 2. un 4. r. — 4) Asonance ciešāki apvieno vienā dipodijā ietelpošās pēdas, piem.: 14704 2. r. siku ziļu; 14053 mazi mani, 14039 došu roku, 14888¹ dziežu dziesmu, 14887¹ lēna vēja, 14903 tēva dēla, 15367 roku dotu, 14330 vārdu manu.

III. Asonance kopā ar konsonanci izveido atskaņu. Par tās izlietājumu t. dziesmās diezgan daudz rakstīts, sk. L. Bērziņa rakstā RKr. XVIII 85—88; piezīmes par to atrod arī lit. vēstures grāmatās, sk. T. Zeifertu Rv. I² 117. Zeiferts l. c. atzīmē, ka atskaņas „nepieder pie latviešu tautas dziesmu parastajiem izteiksmes līdzekļiem“, bet L. Bērziņš taču konstatē, ka „tieksme uz atskaņām mūsu tautas dzejā tomēr ir saredzama“ (86. lpp.); „atskaņas nav l. t. valodas un dzejas garam pretim“ un „visumā jāsaka, ka atskaņa jau tautas dzejā ir iezī-

mēta" (turpat 88. lpp.). Kā kavēkli atskaņu stabilizējumam tautas dziesmās L. Bērziņš piemin mainīgo rindu garumu (o. c. 86, arī Ltd. X 40, Ld VI 644); gala atzinums, ka „atskaņa tautas dzejā nekādā ziņā nav konstruktīvas dabas, bet vairāk dekoratīva" (o. c. 88, līdzīgi Ld. VI 646).

Tā tas ir. Atskaņa gan ir tikams un derīgs dzejas elements arī tautas dzejniekam, bet nav nepieciešama konstrukcijas sastāvdaļa. Atskaņa, salīdzinot, piem., ar asonanci vispār t. dziesmās diezgan reta parādība; zīmīgāki, laimīga inspirācijas brīža doti atskaņu piemēri jāmeklē, kamēr asonance atrodama vidēji varbūt katrā 3., 4. BW krājuma dziesmā. Tas jāsaprot, protams, arī tā, ka: 1) atskaņa, īpaši savās pilnīgākajās formās un īpaši latviešu valodā, ir grūts dzejas tehnikas pajēmiens, vismaz otrtik grūtāks kā asonance, jo atskaņā jāskan taču vokāļiem un konsonantiem; bet 2) tautas dziesma ir tomēr visvairāk dziesma, un tādā gadījumā tiešo valodisko elementu daudzkārt notušē mūzikālais elements resp. meldija, kaut arī visprimitīvākajā formā¹¹⁾, un ja tas tā, tad, zināms, atskaņa var būt tikama un derīga, bet ne svarīga.

Kā vokāļu harmonijā un asonancē, tā arī atskaņā īsti izmantojamais materiāls galotņu zilbēs. Tāpēc rezultāti, protams, salīdzinot ar mūsdienu dzejas tehniku, ne sevišķi izcili: atskaņu prieks gan ir, bet ap pārāk vienādu saskaņu, kamēr smalkāka aistētiska bauda grib, lai būtu ne tikai (fōnētiski) saskaņa, bet arī (sēmantiski) kontrasti. Viņu laiku aistētiķim, domājams, bijis pietiekoši vērtīgs sasniegums saskanīgajās dažādu sakņu galotnēs. — Konkrētie atskaņas gadījumi diezgan dažādi, paturot vērā, ka atskaņa lielāko tiesu¹²⁾ sievišķā. 1) Atskaņas sasaista rindu beigas: a. blakus; b. pamīšus; c. apkampjot; d. vairākkārt atkārtojoties. Piemēri:

Sargies, linu cielaviņa,	Piešiem dūru kumeliņu,
No pelēka vanadzīņa. 10601 I.	Kad tas stalti netecēja,
Saldais alus krūzīnā,	Kad tas stalti netecēja
Ne ozola kannīnā. 10600 ² I.	Pret to meitu māmuliņu. 13984.

¹¹⁾ Tādā formā, kā L. Bērziņš aizrāda, „teksts un meldija... ir līdzvērtīgas potences“, sk. Mūzikas Apskatu II (1934) Nr. 5 144. lpp. Citiem vārdiem: senā meldija nevarēja būt pilnīga teksta resp. tā tiešo valodisko elementu pārvaldītāja.

¹²⁾ Analizējot, piem., tādus piemērus, kā 10600¹ Salda, salda brūklenite. Vēl jo salda zemenite jāiegaumē, ka te daktiliskā atskaņa faktiski amfibrachiska, ar vidējās zilbes uzsvāru, un tā tad īsti kanoniski tomēr sievišķā. Citos gadījumos tā pati sievišķā atskaņa izveidojama ar lāpāmo vokāli no virišķās, piem.: 10600 Mīļi vārdi tautiešam, Ne istam brālīšam.

Barojās sivēniņš, Tievu, garu grožu viju,
 Serus vien kustināja; Slaidi laidu kumeliņu
 Daiļojās mātes meita, Pret to meitu māmuliņu,
 Pierit' vien balināja. 5387. Kas audzēja līgaviņu. 13919.

2) Atskaņas atrodamas rindu iekšienē: a. blakus: 13972² 2. r. Tindu lindu neskanētu; b. dipodiju saistījuma: 13989² 4. r. Vēl gulamu, nemaļamu, 13944 3. r. Tā mazaja, tā smukaja, 14624 2. r. Vizulota, medulota, 14305 1. r. Sudraboti, zābakoti, 14005 1. r. Tec tecinīs, kumelinīs, 14011 1. r. Tišām jāju, nebēdāju; c. ķēdē ar pretējām dipodijām, piem.:

Tev kreklīna nevelēšu, Pacietīšu, ko dariji,
 Kumeliņa nesedlošu. 3590 II. Atdarišu dzivodama. 3591 II.

Pēc mūsu laiku poētikas augstāk vērtējamas atskaņas reatas, piem.: a. ar dažādu sakņu vārdiem: 32235 3. r. Še nava tava: 31819 I Salti vēji pūta, Bārgi kungi sūta; 30768 1. r. Jūra krāca, laiva šņāca; b. ar dažādām galotnēm: 13957 3. r. droši jā: 4. r. zvdzināt, 13921 5. r. audzināju: 8. r. precētāju. — Vispār var spriest, ka vokālisma organizējums biežāk atrodams un noteiktāks trochaiskajās dziesmās; tas tāpēc, ka tais liela simmetrija vārdu un teikumu sakārtojuma resp. liela iespēja vienādās pozīcijās nostāties vienādām galotnēm, kas tā tad visvairāk tiek izmantotas patskaņu organizējumam, un šīs pozīcijas stabilas, tā tad, vieglāk iegauņējamas. Daktiliskajās dziesmās, pastāvot dažādam pēdu garumam, tādas stabilitātes nevar būt; tur trūkst vokāļu organizējumam pieturas vietu, kā arī īsti noderīga vokālisma.

Organizējuma nolūki var būt tikai tie paši arī modernajā dzejā parastie: 1) kalpot ritumam; 2) veidot īpašu, aistētiski baudāmu panta arhitektoniku; 3) instrumentēt. Līdz ar to, zināms, tiek veicināta, piem., teksta atmiņa, radīts spilgtāks iespaids, vispār panākta lielāka dzejas ekspresīvitate, kas straujāki atraisa un kāpina dzejas pārdzīvojumu. — I. Ritumu vokālisma organizējums veicina, piegriežot izpildītāja uzmanību ritmiski nozīmīgajām vietām, īpaši akcentētajām zilbēm. Sevišķu rituma kāpinājumu panāk vienāda is vokālisms kopā ar alliterāciju, piem.: 32342 1. r. Piecus gadus ganos gāju; 30971 1. r. Kalnā kāpu skatīties; parasti citējamie piemēri: Riti, riti, rita rasa; Liptin lipa liepu lapa. Bet ir vokālisms viens pats par sevi iespaidīgs, piem.: 29892 2. r. Prātam vaļas nepalāvu; 31762 1. r. Gauži raud māmuliņa; 31763 1. r. Grūši pūta kumeliņš; 31759² 3. r. Zyrgi zvīdz, važis skaņ; 31793 1. r. Māte mani labi māca; 28484 1. r. Šuj,

bitīte, vīj, bitīte; 29152 1. r. Cūka raka garu sakni. Iespaidīgi ir arī tālākie vienādā vokālisma atkārtojumi, kas it kā ar jaunu spēku ievirza tekstu iepriekšējā ritējumā, piem.:

Divi slika ošu laivas,	Es apvilku ūdens svārkus,
Divi dailas zeltenītes;	Sīkakmiņu kažociņu,
Čaukstēdama jūra nese	Nu es iešu jūrmalē
Divi rožu vainadziņus. 30717.	Ar ziemeli spēlētis. 30732.

Šai ziņā vokālisms sevišķi nozīmīgs daktiliskajās rindās, kur d a k t i l i s k a j ā ritumā iejusties taču nav tik viegli, piem.:

Aizjūdzu kumelju,	Nu sala, nu sala,
Vaicāju māmiņai:	Nu labi sala
Vai laba braukšana... 13246.	Sasala jūriņa... 13282.

Līdzīgi piemēri: 29149, 29141, 29153, 28279, 33242, 28280 (Augat | linīni | Zilgā | līši), 33352. Daktiliskajās dziesmās diezgan bieži vārdu atkārtojumi, kas gan 1) oikonomijas labad, aizpildot rindu ar jau gatavu pēdu, bet 2) jo ievērojami pavairo runātāja iespēju iejusties ritumā, piem.: 30781 1. r. Kas kait, | kas kait; 1779 I Šis deva vērdu, tas deva vērdu; 1767 I Metiet, metiet, vajaga, vajaga; 1762 1. r. Kūmiņ, kūmiņ. Zīmīgi, kā redzams, ka šādi atkārtojumi dziesmas sākumā, konkrēti 1. rindā. Līdzīgi tas ar trochaisko dziesmu ķēdēm, kam 2. rinda satura ziņā nesniedz nekā jauna, bet, kalpojot sasaistījuma un beidzamās daļas ievadījumam, liek tomēr baudīt ritējumu; pa laikam šādas ķēžu rindas ir arī ievērojami ritmiskas, tā ka izpildītājs ir nemanot to valdzinājumā devis atkārtojumu; ne velti ķēde jo spilgti parādās mūzikālajā izpildījumā, kaut istā tekstuālā ķēde interstrofiska un „motivēta tikai ar teksta iekārtu“, sk. L. Bērziņu RKr. XVIII 60.

II. Arhitektoniski vokālisma organizējums: a. dekoratīvi liek izcelties citādi varbūt vienmuļīgajā dziesmas teksta masā atsevišķām vietām; b. kompozicionāli sasaista atsevišķās daļas un vielu, norādot satura ziņā gan paralēles, gan kontrastus. Par paralēlo formu, tā tad, arī vienādc vokālismu, kā strofu sasaistītāju, norādīts jau FBR. XIII 152 u. n. Piemēri vielas sasaistījumam paralēlē:

Kas tur spīd, kas tur viz. 1692 1. r.
Smalkos linu palagos,;
Mikstos dūju spilvenos. 32596 4.—6. r.
Bagāts ēda, bagāts dzēra. 31169 1. r.
Kausē labus malējīņus...
Kausē labus kumelīņus. 31836 2./4. r.
Dienu maļus izmaļušas,
Nakti rījas izkūlušas. 32591 II.

Saule **sienu** kaltē d a m a,
Bite **ziedus** lasī d a m a. 32566 II.
Līkas kājas, siekstas **kāpu**,
Kupris, dzaini ritināju. 30256 II.

Parallēlē, kā redzams, ietelp viegli satuvināmie objekti, piem.: 1) vienādas darbības (spīdēt||vizēt; reālītātē vienlaicīgas darbības (ēst||dzert, kā tas notiek, piem., dzīrēs; kāpt||dzeini ritināt, kas vienā un tai pašā laikā taču jādara bitniekam); subjektīvi vienādi kvalificējamās darbības (malt||kult, kā grūta, smaga darba verbi) u. t. l.; 2) vienādi izjūtamās kvalitātes (smalks||mīksts resp. šā vai tā labietisks) etc. Jāievēro turklāt, ka reālītāte te tikai izejas punkts — radītāja dziesminieka gribai, kā varā pēc sava nodoma un spējas dot parallēles, parādot suverēnajā mākslinieka skatījumā pasauli jaunos aspektos un jaunā apgaismojumā. Svarīgs ierocis šādu parallēļu parādīšanai mākslinieka rokās attiecīgo vārdu vienādaīs fōnētiskais, tā tad, arī vokālais sastāvs¹³⁾). Līdzīgi ar kontrastu. Piemēri:

Ē d a t, lopi, gulē d a m i,
Kalponīte ganiņos;
Kad iznāks saimeniece,
Skrejat, lopi, bizo d a m i. 28989^{2 14)}
Sudrabīņa nastu nesa;
Slinkumiņa vezumiņu. 31241¹ 9.—10. r.
Margodama saule lēca,
Margodama norietēja. 32160² I.

Arhitektoniskajā vienādā vokālisma organizējumā izceļas, pa lielākai daļai, zīmīgākie vārdi, ja ne citādi, tad vienādaīs vokālisms liek attiecīgos vārdus uztvert par zīmīgiem, piem.:

Visi vīri tīrumā,
Mānā vīra vienāva;
Mans vīriņš Rēvelē
Vāra bungas ribināja. 32205.

¹³⁾ Te katrā ziņā jāpatur vērā konkrētais dziesmu izpildījums. Tautas teicēji, kā rāda prakse, piem., Aušzemē, izpildījumā akcentējumu nonivelē: loģiskā akcenta nav, ir tik metriskais, gluži vienādaīs visām uzsvertajām zilbēm; tādā gadījumā jāmeklē īpaši līdzekļi atsevišķo vietu resp. vārdu izcelšanai, un tāds līdzeklis ir arī skaņu organizējums.

¹⁴⁾ Dziesmai stipri daudz uzrakstījumu. Šis izcilākais vokālisma organizējuma ziņā.

Tā bij man g a u s a ē s t,
V i e g l a n e s t m u g u r ā. 32208 II.¹⁵⁾
Visi pieci piekus u š i,
Visi astes atšāv u š i. 2386 II.

Tāpat: 30735, 30736, 29052 I, 29048 I, 28847, 28609.

III. Vokālisma organizējums t. s. instrūmentācija s ierocis. Ar instrūmentējumu: 1) atdarina dabā sastopamās skaņas; 2) izmantojot fonētiskā materiāla ekspresijas spējas, rada vairāk vai mazāk noteiktu ēmōcionālu teksta iespaidu resp. dzejas baudījuma pārdzīvojumu; 3) vienādaish plašāku apmēru skaņu komplekss ar atsevišķiem izciliem vārdiem liek iedziļināties leksikālās vielas saturā. — Dabas skaņu atdarinājumā, zināms, vokālismam jābiedrojas ar konsonantismu; vairākkārt latviešu literātūrā šai ziņā norādīts uz *r* skaņu Vecā Stendera dziedājumā „Rāms laiks...“, š un *br* Ausekļa balādē „Lai top!“ No tautas dziesmām var minēt 13316., kas lūko skaņām aprādīt rudens nakts baigumu¹⁶⁾:

A i, māmiņa, ai, māmiņa,
B a i l i g' ir rudens nakts;
Pūš vējiņš, čaukst lapiņas,
Lavij mani sveši ļaudis.

Bet svarīgs šādam nolūkam ir arī vokālisma organizējums, konkrēti atkārtojumos, tā — pa lielākajai daļai — taču nelielajā t. dziesmas tekstā ievērojami ilgi kavējoties ap vienu vietu. Piemēri: 31971 ar visiem variantiem¹⁷⁾, 879¹, 2123, 2180, 2194, 2195, 2214¹⁸⁾ u. t. l.

¹⁵⁾ Citos uzrakstījumos svārstās vokālisma organizējums ar mistrojumu: gausa || viegli; gauši || viegli; gausi || viegla; vieglu || gausu. Tas var būt tik diezgan drošs norādījums, ka dziesminiekam noteikti nolūki.

¹⁶⁾ Dziesma tieši šai redakcijā modina gan šaubas par savu senumu.

¹⁷⁾ Nevar noturēties, nedodot subjektīvo šai dziesmā atrodamo onomatopēitisko vārdu iztulkojumu: dziesma isi un skaidri tēlo senās kaujas troksni, konkrēti karotāju zobenu troksni vienā (parasti pēc kārtas 2.) rindā, kamēr otrā rindā trokšņa iespaids pavairošanai atskaņai doti ledus brakšķēšanas vārdi (jo „kauja“ notiek uz ledus, tik 3. variantā ne ledus, bet „pieši gāja briku braku“); dziesmai kopā ar galveno variantu 8 varianti, galvenais 17 uzrakstījumos, tā tad liels variējumu skaits, pie kam svarīgākais variējums tieši zobenu trokšņa vārdos. Viegla ātra ieroču kustība: šņiku šņaku || šmika šmaka; smagu ieroču troksnis: šmaga šmags; ieroču saciršanās: šviku švaku; kaucošā skaņa, piem., zobenu cērtot no lielāka augstuma vai, piem., griežot ap galvu: ķiuku ķiuku || šmingu šmangu; ciršanās zobeniem, konkrēti kapājot miesu: čilu čalu. Reta būs dziesma, kas vēl tik bagātīgi dotu ierosmes šādām gleznām; un taču viena vai otra glezna ir bijusi variējumu autoru nodomos!

¹⁸⁾ Kā bērnu dziesmiņa šī jo skaidri rāda, ka nozīmīgs vokāļu organizējums, kauču vārdu atkārtojumos: cibu cibu, čabu čabu, vintaru.

Par t. dziesmu teksta ēmōcionālā iespaيدا panākumu ar vokālisma palīdzību ir jau vairākkārt rakstīts, pašu parādību dēvējot par vokāļu nokrāsū, sk. L. Bērziņa rakstu RKr. XVIII 84 u. n.¹⁹⁾. Pēc L. Bērziņa uz parādību norāda gan lit. vēstures grāmatas, gan atsevišķi apcerējumi, piem.: Z. Mauriņa Daugavā 1928, 2, 211; E. Gaile Fil. materiālos 144 sarakār ar skaņu refrēnu. Lai arī konkrētajā tekstā, kā norādīts Ceļos III 172, „faktori, jādomā, vairāki, un nav arī tik lēti atšķirami viens no otra“, taču skaņu ekspresīvitate nenoliedzama; par to interesējušies arī valodnieki, saistot noteiktu sēmantisku efektu ar noteiktām skaņām, sk. J. Endzelīnu Le. G. § 91 c, E. Hauzenbergu Fil. materiāli 81; C. Stangs (Studi baltici III) apcerējis divskani ui kā sēmantiski īpašas vārdu grupas radītāju. Un tomēr: t. dziesmās atrodamā parādība grūti kvalificējama par pajēmienu. Arī L. Bērziņa rīcībā bijuši tik 3,4 piemēri. Bez tam: ja arī varētu konstatēt, ka lielākajā t. dziesmu daļā, piem., stabilas frazes *gauži raud* [piem.: 5116 (paralēli arī *žēli*), 5024, 31977, 32020, 32021, 32023, 32024, 30967, 30756¹] jeb *grūti pūta* (piem.: 32025, 32026, 30755), tad nevar vēl tik lēti apgalvot, ka primārais motīvs radīt ēmōcionālo iespaidu; par primāru var taču uzlūkot patskaņu organizējuma tieksmi jeb t. s. atskaņu prieku, tāpat kā frazēs *vienu vietu* (32196—7), *apšu malku* (31445, bet parasti, un tā arī šai dziesmā variācijās, *apses*), *abi labi* (29583—4), *garu kāju* kumeliņš (29628², bet turpat arī *augstas kā-*

vantaru, *vinteļu vanteļu*, *lampata lampata*; ja arī ir cibu cabu, tad ne varbūt cibe cabi! Bērnu dzejā, arī bērniem domātā, vienā otrā ziņā taču spoguļojas būtiskākie dzejas elementi, kušos racionālo mērauklu cilvēks nevar vairs iedzīvoties.

¹⁹⁾ Te jāpiebilst, ka varētu nedaudz papildināt L. Bērziņa izteicienu „arī vokāļi piemērojas dziesmas vispārējam noskaņojumam“ (l. c. 84, līdzīgi Ld. VI 643): vokāļi īsti nepiemērojas, bet tiek izmantoti kā ievērojams faktors noskaņojumam. Tāpat jāpiebilst L. Bērziņa norādījumam Ltd. X 40, ka „arī vokāļu izvēlei (mans retinājums J. B.) ir sava nozīme, jo piem. tur, kur tēlojams kas drūms, priekšroka ir dota „ū“ un „au“ skaņām“ (ar piemēru: Ko tā saulīte Tik *gauži raud?*“); runa var īsti būt tikai par vārdu izvēli, bet līdz ar to sākas grūtības, jo, piem., citētajā dziesmiņā saules vietā taču nav ko citu likt, un tomēr šai piemērā šā vārda fonētiskais sastāvs teicami nāk talkā drūmā noskaņojuma radīšanai. Citiem vārdiem: vārdu izvēle arī noteikta vokālisma izvēlei bez šaubu pastāv arī t. dziesmās, bet galvenais vokālisma un vārdu atdzīvinātājs ir radītāja autora nodoms konkrētajā tekstā: atsevišķās dziesmas „dvēsele“, ja var tā izteikties, liek sev kalpot visiem dziesmas elementiem; un, tā tad, viens un tas pats elements var būt dažādu nolūku veicinātājs, raugoties pēc tā, kādā dziesmā tam jāietelp un, tā tad, arī kādas funkcijas jāuzjemas.

jas)²⁰⁾ u t. l. Visticamāki, ka lielākajā gadījumā vokāļu organizējums tik sekundāri iegūn t. s. vokāļu nokrāses funkciju. Jāievēro bez tam, ka arī dzejā pietiekoši daudz nedzīvo vārdu, kā: es, man, nav, vēl, kad, aiz, lai, neba. Šie vārdi, piem., ēmōcionālās ekspresīvītātes ziņā ir pilnīgi mēmi; citiem vārdiem, to vokālisms var būt nozīmīgs faktors tik kopā ar kādiem dziesmas teksta centrā noliekamiem vārdiem. Tālab arī vokāļu nokrāses statistiskajos pētījumos, par ko ieminas L. Bērziņš RKr. XVIII 85, nevar balstīties, kā uz izejas punktu, uz konkrēto vokāļu sastāvu: izejas punkts ir dziesma ar savu saturu un dziļākā satura devējiem vārdiem, īsti — vispirms pārdzīvojumu, tad tā motivāciju. Zīmīgāko piemēru šādam arī ar vokāļu nokrāsu izpaustam pārdzīvojumam dod 33781¹, ko citē arī L. Bērziņš u. c.:

Ko tā saulīte	Neraudi, Saulīte,
Tik gauži raud?	Dievs dara citu
Jūrāi noslika	No zelta, no vara,
Sudraba laiviņ'.	No sudrabiņa.

1. dziesmas daļā gaužas žēlabas, 2. mierinājums. Tālab 1. daļā „drūmais“ divskanis *au*, gausums ritumā ar spondejiem *ko tā, raud*, jo bēdas prasa mieru, iekšējo apceri; tikmēr 2. daļā pieaug rituma spriegums, rodas it kā jauns spēku pieplūdums arī tam, kas 1. daļā bijis kā bez spēka — šai ziņā svarīgs elements *no* atkārtojums, kas prasa teicēja pūļu kāpinājumu, bet līdz ar to vairo pūlēm vajadzīgo spēku. Var pieņemt, ka par šādu rituma sprieguma kāpinājumu ar atkārtojumiem vai vispār vokālisma organizējumu liecina vairākas daktiliskas dziesmas, piem.: 13282, 13246 (*Aizjūdzu kumēlu, Vaicāju māmiņai: Vai laba braukšana...*) Galvenajam variantam „Gauži raud Saulīte Ābeļu dārzā“ vai arī 33778. „Iebrauca Saulīte Ābeļu dārzā“ šādas ekspresijas trūkst, lai ir arī tas pats *au* un ritējuma gausums: jo nevar ar „ābeļu dārzu“ saistīt kādas bēdu vietas izjūtu. Bez tam 33778. dziesmai cits saturs — rādīt augstu, smalku, mīli saņemamu ciemiņu, kas jāuzrunā ar grāciozajām 4 zilbju pēdām „*guli, guli* (Saulīte)“, „*pillas tavas* (actiņas)“ (33778³). Līdzīgu bēdu izpaudumu dod 33870 — 2 I ar 2. r. „*Jau saulīte gauži raud*; II. strofa bēdām pilnāku izteiksmi atrod tikai 33870. dziesmā ar atkārtotu *au* „Pilni meži piebiruši Saules gaudu asariņu;“ piem., 33872.

²⁰⁾ Jāpiezīmē, ka skaņu organizējuma tieksmes saskatāmas arī verbālajos salikumos, kā: brīdin brīst, skrietin skrien. Šie salikumi nav arī atrodamī gluži ikdieniskā runā, bet dzejā (piem. 29628² un 3, 29757, 29765, 29768), dzīva stāstījuma prōzā, kam — tā tad — lielāka aistētiskā ekspresīvītāte.

„Saulītei salījuši Divi zīda paladziņi“ jau tālab vien nav bēdu izpauduma, ka „zīda paladziņi“ šai ziņā ja ne kontrasta objekts, tad taču pilnīgi neitrāli, bez tam nav arī ļaīkam bez nozīmes spilgtā i skaņa.

Statistikai, piem., var jemt kā kontrastus sērās apceres bāreņu un līksmās Jāņu dziesmas, bet rezultāts apm. tas pats: vienu vai otru vokālisma grupu dod, pa lielākai daļai, vieni un tie paši zīmīgāki vārdi, bet funkcijas ir vienā gadījumā daļā nozīmīgas kā vokāļu nokrāsa, kā arī konstatējama vienā gadījumā daļā noteiktu vārdu izvēle, kam motīvi gan ne vienmēr skaidri vai arī var būt vairāki. Vokāļi vārdu sakņu zilbēs un priedēkļos (4 rindu trochaiskajās dziesmās):

Bāru dziesmas.

4126. *a* 4×, *ā* 3×, *au* 3×, *ū* 1×, *ai* 1×, *ie* 1×, *e* 1× (vārdi *slaucīt, gauži, raudāt, asaras*)

4127. *a* 6×, *ā* 1×, *au* 6×, *ē* 3×, *ī* 3× (vārdi *n a v = nau, tautu dēls; dziesmā ķēde*)

4128. *a* 2×, *ā* 4×, *au* 4×, *uo* 2×, *ē* 1×, *ī* 1× (vārdi *n a v, jau, saulīte, priedēklis nuo +*)

4129. *a* 1×, *ā* 1×, *au* 2×, *uo* 2×, *u* 1×, *ē* 1×, *ē* 1×, *e* 3×, *ē* 1×, *i* 3× (vārdi *d a u d z, n o*)

4130. *a* 5×, *ā* 1×, *ū* 1×, *au* 1×, *ie* 1×, *e* 3×, *ē* 1×, *i* 3×, *i* 1× (vārdi *n e, sveša māte*)

4131. *a* 4×, *ā* 1×, *au* 1×, *ū* 3×, *ē* 1×, *e* 2×, *i* 1× (vārdi *s ū d z ē t, grūtums, slaucīt*)

4135. *a* 2×, *au* 1×, *uo* 2×, *ie* 2×, *e* 1×, *ē* 2×, *i* 1×, *i* 1× (priedēklis *nuo +*)

4140. *a* 3×, *ā* 1×, *au* 1×, *u* 1×, *ē* 1×, *ē* 2×, *e* 3×, *i* 1×, *i* 1× (vārdi *ž ē l i, ž ē l a b a s*)²¹⁾

4141. *a* 4×, *au* 1×, *ū* 2×, *ē* 1×, *ē* 1×, *e* 4×, *i* 1× (vārdi *ž ē l a b a s, gaužas asariņas*)

4145. *a* 1×, *au* 1×, *ū* 1×, *ie* 3×, *ē* 1×, *ē* 1×, *e* 7×, *ē* 1× (optimistiska dziesma! *5 × n e +*)²²⁾

Jāņu dziesmas.

32582. *a* 1×, *ā* 4×, *u* 2×, *ie* 1×, *ē* 1×, *e* 3×, *i* 1× (vārds *g u l ē t* 2×)

32609. *a* 5×, *ā* 5×, *au* 1×, *ū* 1×, *ai* 1×, *ē* 1×, *i* 2× (vārdi *t a u r e, p ū s t, l a i*)

²¹⁾ Barona krājumā, un tā arī citos, nevar droši noteikt, kur ne priedēkļos ar šauru, kur ar platu e. Tālab vienkārši visur jāpieturas rakstu valodas normai.

²²⁾ Bet 109 d uzrā to pašu optimismu 1. rinda izpauž ar „Ko raudāšu, ko sērošu“, tā dodot dobjo uo!

32618. a 3×, ā 6×, uo 1×, u 2×, ie 2×, e 1×, i 2× (vārdi locīties, kupla)
32619. a 5×, ā 3×, ai 2×, ie 1×, ē 1×, i 1×, ī 1× [vārdi vai (kā jaut. partikula), gaidīt]
32648. a 1×, ā 3×, u 1×, ai 2×, ē 1×, ē 1×, e 3×, i 1× (vārdi šurp, saimniece, gailītis)
32649. a 3×, ā 4×, uo 1×, ū 1×, ē, i 4×, ī 1× (vārdi ko, plūkt)

Var jau būt, ka simtiem dziesmu analizējot, atrastos nelieli pieturas punkti vokāļu koeficientiem sakarā ar dziesmas saturu; bet vēl drošāki spriest, ka kailie cipari vien par dziesmas saturu vēl nekā nepasaka. Jāievēro, ka te analizētās dziesmas vienas no spilgtākajām noskaņojuma dziesmām; bet ir tad nevar sacīt, ka, piem., bāru dziesmu *au* būtu sevišķas izvēles rezultāta.

Instrūmentējums, tā tad, piesaista uzmanību atsevišķiem skaņu kompleksiem, līdz ar to spiežot arī iedzilnāties instrūmentēto vietu saturā. Par piemēru var jemt kauču citēto 33781¹: gausais ritējums ar zīmīgo vokālismu gribot negribot pajēmis savā varā dzejas baudītāju, tā ka spilgtāki var uztverē atautst kaut uz mirkli ne tikai šās vietas viela par sevi, bet arī asociācijas, īsti — saturs, pats sakāmā kodols.

Vēl reiz jākonstatē, ka vokālisma organizējumam latviešu tautas dziesmās ir savi nolūki, kā arī pats vokālisma organizējums ir dziesminieku nolūkos. Zināms, te nav šāds organizējums tradicionāls konstrukcijas līdzeklis, bargs prasījums, kāds, piem., ir atsevišķos gadījumos modernajā dzejā sakarā ar atskaņām. Tautas dziesminieki vokālisma organizējuma derīguma apziņā labprāt jē preti paraugu un iedvesmes devumu. Nav arī jādomā, ka apzinīgo šā pajēmienu sekmējumu varētu konstatēt ar īpaši mākslisku darinājumu piemēriem; kur atsevišķos gadījumos ir spoži vokālisma paraugi, tur nav jādomā tikai par dabīgu vielas izpaudumos valodas formā: tautas dzejnieki bija, jādomā, iedvesmes cilvēki, īsti sakot, dzejnieki, kam — tā tad — arī dzejas līdzekli nebija jāvelk aiz matiem. Tautas dziesma jau vispār apbrīnojami dabīga, kā Kr. Barons saka: „Katra ir gludena, apaļa dziesmu pērlīte, kā liet izlieta; kaut kāds pārāki piesprausts greznums ir lieks un it kā grumbulis viņas īsteno daļumu tikai maitā“ (BW. I, XXII). Bet dabīgumu ar meisteriskumu apvienot var, protams, tikai meisteris, ģenijs, „īsts ar dailu dzejas garšu apdāvināts dzejnieks“ (Kr. Barons ib.). Par dzejas tehnikas grūtumiem un sasniegumiem, kā arī par tieksmi izlietāt atsevišķos tehnikas pajēmienu, liecību dod pašas dziesmas, īpaši variējumi. Ja jau,

piem., valoda, kuŗas sargātājos visu citu faktoru starpā sabiedriskā konvencija, diezgan plaši pieļauj asimilāciju, tad vēl vairāk šādas tiesības būtiski tādai pašai asimilācijai skaņu organizējuma veidā var piešķirt dzejas valodai, kuŗas pienākumos dot brīvību individuālā radijuma izpaušmei. To arī dara. Vienkārta, tas jau diezgan spilgti izpaužas, var sacīt, asimilētu fražu radišanā. Jau J. Zubatijs savā laikā norādījis uz atsevišķu fražu rašanos alliterācijas spaidos²³⁾. Līdzīgi ir ar vokālismu. Piemēri *gauži raud* un *gruti pūst* jau norādīti; te vēl cits piemērs: *piecas dienas* (30498, 30499), *pieci brieži* (30500—2; 30476); tā kā reālitate šai gadījumā neliek izraudzīties tieši 5, bet t. dziesmu leksikā ir arī citi skaitļu vārdi, tad jādomā, ka konkrētajās frazēs priekšroka skaitļiem 5 dota vokāļu organizējuma labā. Tam liecinājums arī 30671., 2661.—6. dz., kur *pieci brieži||sešas stirnas* al. lapsas, un nav jādomā, ka pieci pirmajā frazē pēc kārtas kā mazākais skaitlis (briedi pirmo min laikam kā lielāko!), jo, piem., 2668. dod *pieci brieži||četras stirnas*. Zīmīgs vokālisma analogos gadījumos 33874. (*divi sirmi*) un 33875. (*seši bērī*) dz., tāpat *sirmi zirgi* (33801²⁴⁾), *sirmi kumelīši* (33803). Vokālisma organizējums variējumos, kā tehnikas meklējuma rezultāts, konstatējams pietiekoši bieži, piem.: *Sieva Ieva* (27225⁴⁾; 13242. 1. r. Agri dziedā jūras gaiļi, bet 13244. Agri mani gaiļi dzied (un tāpat 13242³ un ⁴!); 30440 1. r. Aiz upītes *balti alkšņi*, bet 1. v. Aiz upītes *melli meži*; tai pašā dziesmā II. strofa Tur aug caunas, tur vāveres, Tur raženās lakstīgalas, bet 1. v. Tur uz a u g a u n a s, *lapsas*, Sudrabīna lakstīgalas; 32155. f. *ausekliņš||auseklītis*, jo 1. f. darina atskaņu *ausekliņu*; *zobenīņu*; 34008. I. strofa Sudrabīna gaiļi dzied Zeltupītes maliņā, bet 1. v. Sudrabīna gailis dzied Dzintariņa kalniņā u. t. l. Tā tad: ja arī dziesmās nevar konstatēt stabilas vokālisma organizējuma konstrukcijas, kas parādītos, piem., katrā pantā vai vismaz noteiktās, viegli konstatējamās dziesmu grupās, aptverot, piem., atskaņu veidā zīmīgus panta lielumus²⁴⁾, tad jāsaka, ka šādi organizējuma nolūki ir konstatējami, parafrazējot L. Bērziņa izteicienu no RKr. XVIII 88, jāsaka, ka vokāļu organizējums 1. t. dziesmās it gai-

²³⁾ Tāpat L. Bērziņš Ltd. X 40 norāda, ka epitetu izvēli daudzkārt nosaka konsonantu saskaņa, piem.: *balti bāleliņi*, bet ne *baltas māsiņas*.

²⁴⁾ Visas dziesmas atskaņojumam var minēt 14029:

Līstat, lieti, nelīstat,
Jel rasiņu pataisat;
Jājiēt, tautas, ne jājiēt,
Jel slavītes palaidiēt.

ši iezīmēts. Vēl drošāk var sacīt, ka skaidri saskatāms vokāļu organizējuma funkcionējums, un šai ziņā vērtības ir atradis, kopis un veidojis dziesmās arī to senais radītājs un teicējs. Dzejas baudītājs var taču nozīmīgi uztvert pat nejauši sagādījušos elementus, paturot vērā aiz neja u š ī b a s paslēpušos radītāja mākslinieka iedvesmes aparoto māku, piem.: 13251 I Dodiet man eža cimdus, Eža cimdū pirkstainiekus (dziesmā stipri zīmīgs arī II. strofas rindu sākums: 1. r. Lei es, 2. Leišu!]; 32452 3. r. Tur pakāra mīļa Māra; 32343 I Došu olu brāļiņam Par šupoļu kārumiņu; 32252 1. r. Es neiešu ne ar vienu u. t. l. Dzejā viss var kļūt nozīmīgs, jo tās tieksmē taču apgarot ikdienas lietājumā novalkāto valodu ar jaunu nozīmību.

Vokāļus, tā tad, **organizē**: 1) ar vārdu un fražu izlasi; 2) ar teksta sastāvdaļu atkārtojumu un 3) ar organizējumam nepieciešamo sastāvdaļu novietojumu iederīgās vietās. Trochaiskajās dziesmās organizējumu sevišķi veicina stingri proporcionālā panta iekārta ar ļoti noteiktām sintaktiskām attiecībām, tā dodot iespēju dziesmā novietot vai nu vairākus vienādas formas vārdus, vai arī vienus un tos pašus vārdus vienā un tai pašā formā²⁵). Līdz ar to var saskatīt vokāļu organizējuma gramatiski valodiskās **sekas**: nolīdzinās lāp. vokālis. Jau J. Zubatijs norādījis, ka vienā otrā gadījumā vokāļu organizējums, piem., atskaņa noteic lāpāmo vokāli, sk. Über die sogenannten Flickvokale... 23 (ar piemēru: 1351¹ 1. r. Lai list sniegus, lai list lietus; gan arī ar piezīmi, ka var būt drukas kļūda). Gan, piem., BW. krājumā lāpāmie vokāļi ne vienmēr uzdoti, bet variējumi rāda, ka izpildījumā lāpāmie vokāļi var nolīdzināties. Lāpāmais vokālis var tieši sekmēt vienādā vokālisma radumos²⁶), un katrā ziņā jāpatur vērā statistiskajos vokālisma pētījumos, ja tādi būtu izdarāmi²⁷). Piemēri: 28155¹ II, 28151 II, 28261¹ 1. r. 22 b uzr., 28261² 1 r. 28 d, 28319¹ 1. r., 28338² I, 28354² 1. r., 31255⁴ 1. r., 31273 II 181 I uzr., 3682 u. t. l. Nevar būt, tā tad, šaubu, ka konstruējumi, kā: deviņiem žuburiem (28195 4. r.), kurpītēs: zeķītēs (28247 II)

²⁵) Par sintaktisko attiecību stingrumu zīmīgu piemēru ar rēgulu dod L. Bērziņš SDP. VIII 17.

²⁶) Šai ziņā var iebilst L. Bērziņa norādījumam Ltd. X 40, ka „at-skaņai... ir grūtāki stabilizēties, jo galotnes... ir mainīgas“. Šai gadījumā galotņu mainīgums var būt par labu to vokālisma vienādībai, un tā taču veicina arī atskaņu.

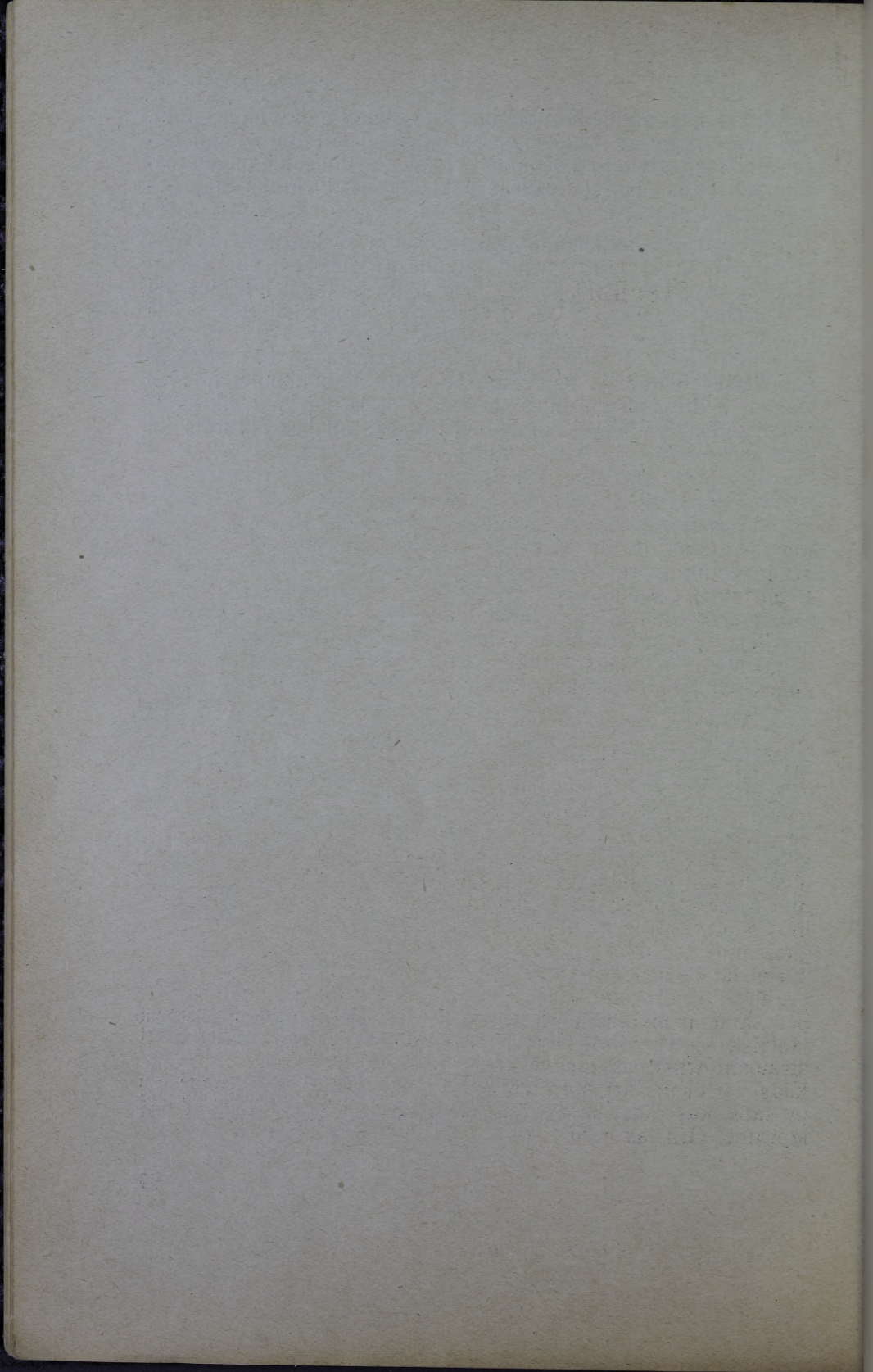
²⁷) L. Bērziņš Ld. VI 644 it kā šaubās vai un kā izmantot šādam nolūkam t. s. cēzūrālvokāli.

u. t. l. lielākajā gadījumā daļā būs ar vienādu gala vokālismu²⁸⁾. Par atsevišķām, ar vokālismu sasaistāmām dziesmu vietām nevar gluži apgalvot, ka lāpāmie vokāļi kārtotos kā pagaditos, juku jukām²⁹⁾. Tur tos cenšas pakļaut savai varai skaņu organizējuma princips.

Vokālisma **nodalījuma** principa nevar saskatīt, piem., hiātu nenovērš, atskaitot varbūt latgaliešu dziesmas, par kurām L. Bērziņš IMM. 1926, 7, 24. Par hiāta cietumu izteicies arī L. Bērziņš, sk. Ltd. X 39. Par hiātu kā mūzikālītātes veicinātāju atsevišķos gadījumos norādīts Ceļos III 170; to var attiecināt vienā otrā vietā arī uz t. dziesmām. — Bet vokālisma **izlases** jautājums pagaidām jāatstāj: tādām nolūkam vajadzīga t. dziesmu vārdnīca un frazeoloģija, lai kaut cik skaidrāki konstatētu k a s skaņas dēļ atmests un kas paturēts kā svarīgs.

²⁸⁾ Zināms, nozīmīga ir teicēja izrunas spēja. Dažiem teicējiem pa laikam aiz vecuma tā diezgan vāja, sk. L. Bērziņu par Liepājas Berķi IMM. 1926, 7, 23.

²⁹⁾ Izteiciens „Promiscuegebrauch“, ko diezgan bieži lietā, sk. J. Endzelinu, piem., Lettisches Lesebuch 21, var, tā tad, arī maldināt. Izteiciens pilnīgi pareizs par lāpāmā vokāļa stāvokli vispār dziesmās, bet ne konkrētā tekstā.

III

K. Ieleja.

Technika un garīgā krīze.

(Pārrunām.)

Beidzamajos gados bieži diskutēts jautājums par garīgo krīzi, kas būtu it kā iestājusies jau priekš tagadējās saimnieciskās krīzes, un netrūkst pat tādu, kas apgalvo, ka pēdējā ir tikai pirmās secinājums. Mēģināsim noskaidrot, vai tas tiešām tā, un ja tas tā ir, vai tad šī garīgā krīze ir vispārēja, vai daļēja, kas aptver tikai dažas garīgās dzīves nozares.

Parasti par galveno vainīgo tagadējā garīgajā krīzē (arī saimnieciskajā, par ko šeit nerunāsim), mēdz uzskatīt tehniku, mašīnas kulturu (K. Zariņš. Jaunie elki. „Daugavas“ 1933. g. 4. burtiņcā). Mašīna esot tapusi par elku, nomācot garu. Mašīna esot dēmozatizējusi un līdz ar to vulgārizējusi mākslu, pakļaujot to puļa prasībām. Iekāms piegriezīsimies tuvāk šiem jautājumiem, mēģināsim noskaidrot drusku sīkāk dažus jautājumus par tehnikas būtību un tās darbības sfērām.

Ar nožēlošanu jāatzīst, ka pašreizējā vispārējā tehnikas izpratne ir gaužām vāja. Par tehniku spriest un to vērtēt jūtas aicināts katrs, kas vien prot turēt rokā spalvu. Un gandrīz neviens par to neuztraucas, jo, lūk, tehnikas darīnājumus taču lietojot katrs cilvēks, ļoti daudzi pat ņemot daļību pašā darīnāšanas procesā. — Bet kā skatītos mūziķis, ja par mūziku un tās būtību gribētu spriest, piem., gleznotājs? Rokas nost, tu šeit esi neprašā — tas teiktu. Bet pats viņš jūtas pilnīgi spējīgs spriest par tehniku. Tad taču mūzikas jautājumos daudz vairāk kompetents būtu katrs, kas prot, nu teiksim, „noklimperēt“ uz klavierēm kādu gabalu. Mūziķis tehniskā darba laukā nespēj pat tik daudz. — Varbūt dažs jautās, vai tad filozofi nekā nav darījuši tehnikas izpratnes labā. Tie taču par savu uzdevumu uzskata noskaidrot lietu būtību. Tomēr jāatzīst, ka filozofija nav spējusi izsekot tehnikas ārkārtīgi straujām attīstības gājīenam, nav vēl paspējusi to novērtēt. Ja kāds vērtējums arī būtu, tad tas ir, pa lielākai daļai, negatīvs un tāds, kas rāda, ka arī filozofiem vēl ir visai vāja tehnikas izpratne. Un tas ir arī pilnīgi saprotams, jo līdzšinējā filozofu

pieeja teknikai ir bijusi tikai tīri ārēja. Nekas labāks te nav gaidāms, iekāms filozofi neturēs par vajadzīgu iedziļināties teknikā tiktāl, lai viņi tur justos kā savās mājās. Te var pilnīgi pievienoties prof. P. Dāles uzskatam, ka filozofija paliks neauglīga tik ilgi, kamēr tā negribēs izmantot speciālo (šajā gadījumā: tehnisko) zinātņu sasniegumus un problēmas, ko var panākt tikai tad, ja filozofs kļūst par speciālistu vismaz vienā no speciālām (šoreiz: tehniskām) zinātnēm (P. Dāle. Filozofijas un speciālo zinātņu sakars. „Burtnieka“ 1928. g. 5. un 6. burtn.). Bet sekotāju šim tiešām apsveicamam uzskatam, vismaz attiecībā uz tehniskām zinātnēm un līdz ar to tehniku, pagaidām vēl neredzam. Vispār filozofija ir konservatīva. Mēs taču zinām, kādu stāvokli filozofija savā laikā ieņēma pret dabas zinātnēm, visai gausi piekāpdamās. Vai tad brīnums, ka tādu pašu stāvokli tagadējā filozofijā ieņem pret moderno tehniku, kas taču izaugusi, bazējoties uz dabas zinātnēm. Filozofija, kas nodarbojas ar tehnikas problēmām, resp. tehnikas filozofija sāk tikai vēl veidoties. Pirmie tās celmlauži ir paši tehniķi, jo oficiālā filozofija vēl ir veco dogmatu valgos, it kā nebūtu cienīgi nodarboties ar tehniku. — Pašreizējos apstākļos filozofija nestāv vairs zinātnes priekšgalā. tā vairs nevirza uz priekšu, bet drīzāk bremzē. Apstiprinās Spensera uzskats, ka filozofijas vieta ir nevis zinātniskās attīstības avangardā, bet arjergardā, tā tad, nevis spraužot mērķus un organizējot, bet kārtojot un sintezējot zinātņu sasniegumus.

Neiztīrējot sīkāk tehnikas būtību, par ko varētu sarakstīt veselus sējumus, un kas nav šī šaurā raksta nolūks, pametīsim skatu uz dažām lietām, kas liecina, ka mēs tehniku neizprotam, un neizprotam tādēļ, ka neprotam tai pieiet. — Mēs teknikā redzam tikai ārējo, apbrīnojam tās praktiskās darbības formas, kaut tām ir tikai sekundāra nozīme. Tehnikas galvenā problēma ir spēku problēma. Tehniķis neoperē ar vielu, bet ar spēkiem. Viela ir tikai ārējā ietvere, kas dod iespēju konkrētizēt savu ideju, kā gleznotājam krāsas, vai tēlniekam marmors. Vēl vairāk — arī viela tehniķa rokās atdzīvojas. Tai var piešķirt nevien dažādas formas, tādējādi liekot lietā tai slēptos spēkus, bet arī izpētot tās iekšējo spēku līdzsvara likumības, rodas iespēja radīt jaunas vielas, jo ķīmiskās reakcijas patiesībā ir tikai līdz šim pastāvošo vielas iekšējo spēku sistēmu transformācija jaunās. Līdz ar to arī vielas problēma kļūst par spēku problēmu. Tehniķis operē ar spēkiem tāpat, kā mūziķis ar skaņām. Dažs tilts vai mašīna ir tāda pati spēku simfonija, kā Bethovena simfonija skaņās. Protams,

tikai tiem, kas to prot redzēt. Bet arī Bethovena simfonijas ne katrs izprot.

Arī tehnikas darinājumi var, konvencionālos vārdos runājot, būt mākslinieciski vērtīgi. Daža mašīna, tilts vai cita būve nav mazāk daiļi par kādu gleznu vai skulptūru. To tomēr negrib atzīt, jo tur taču esot ietverts arī utilitārais moments. It kā, piem., mākslinieciski izveidots krēsls ar to vien kļūtu mazāk vērtīgs, ka uz tā var arī sēdēt! Īsta māksla sākas tikai tur, kur ir zināmas normas. Chaosā nav mākslas. Vai tad nav gluži vienalga, kādas ir šīs normas, ja tikai tās diktē loģiskā nepieciešamība. Protams, mēs nedrīkstam kādam tehniskam darinājumam pieiet ar to pašu mērauklu kā, piem., gleznai, bet ja literāriskam darbam un skulptūrai šķiramas mērauklas, tad jo vairāk sava mēraukla vajadzīga tehnikas darinājumam, kas taču nāk pavisam no citas pasules.

Ja kādreiz māksla bija pakļāvusi sev tehniku, kad pat mašīnām piešķīra arhitektoniskas formas, tad tagad vērojams pretējs virziens. Tas vislabāk redzams arhitektūrā. Kur agrāk gandrīz katrs arhitektonisks ķermenis bija apkrauts un aplīmēts dažādiem izrotājumiem, kam ar pašu celtni nebija nekāda sakara, tur tagad modernā arhitektūra atzīst tikai lietīškību, protams, ievērojot arī to, ka celtne neatrodas kautkur ārpus laika un telpas. Ja agrāk celtnes ārējo veidu un iekšējo iekārtu noteica dažādās mākslas teorijas un stili, tad tagad tikai mērķis, kam celtne kalpos, tik tas nav jāsaprot pārāk vienkārši un šauri. Tas sevī ietver arī aistētiskos momentus, nemaz jau nerunājot par modernās higiānas prasībām. Racionālizācija, kas ir viens no galveniem motīviem modernajā tehnikā, tiek ievērota visvairāk attiecībā uz cilvēkiem, un tā prasa, lai cilvēks savā mājā justos labi ne tikai fiziski, bet arī psihiski, jo tikai tad viņš darbā var sniegt maksimālo efektu.

Kā antīkā māksla, tā tehnika bija statiskas, bet modernā tehnika ir dinamiska, kamēr māksla arī vēl tagad vispār palikusi statiska. Tehnika kā galvenais kultūras virzītājs faktors pārveido arī cilvēka psihi. Tagadnes cilvēku vairs nespēj saistīt tie mākslas veidi, kā agrāko, kad visa dzīves struktūra un arī cilvēka psihe bija citāda. Tāpēc nav brīnums, ka mākslai vairs nav tāda nozīme kā senāk. No tā izriet arī sūdzēšanās par garīgo krīzi. Patiesībā par vispārēju garīgo krīzi nevar būt runas, ko spilgti rāda lielā rosība zinātnē un sevišķi tehnikā un taisni pēdējā laikā redzam kolosālus sasniegumus. Par krīzi var runāt tikai mākslā un, pa daļai, vēl humanitārās zinātnēs. Taisni no šejienes nāk tie, kas runā par vispārēju gara kultūras pagrimšanu un pat par tagadējās kultūras bojā

ēju (Špenglers). Rodas jautājums, kāpēc tad ir krīze minētājās gara dzīves nozarēs? Objektīvi lietu apsverot, jāatzīst, ka krīze šajās gara dzīves nozarēs iestājusies tāpēc, ka spējīgākos garus saistījusi pie sevis tehnika, kas paver radītājam garam daudz plašākus apvāršņus, kaut gan mākslinieki aiz tīras pašmīlības mēdz apgalvot pretējo. Tomēr tādiem apgalvojumiem nav pamata, jo fantāzijas lidojums ir tikpat neaprobežots kā vienam, tā otram, bet savu sapņu realizēšanā priekšroka ir tehnikim, jo viņš pats rada līdzekļus, ar ko iemiesot savas idejas, kamēr māksliniekam šai ziņā bieži jāgriežas pie tehniķa. Taisni tehnika (un arī dabas zinātnes) ir tā, kas cilvēka gara lidojumam paver arvien jaunas tāles un atklāj jaunus kontinentus.

Neapstājoties pie architektūras, par ko jau iepriekš runājām, un sīkāk neizdebatējot jautājumu par cik tagadējā māksla balstās uz tehnikas, kaut garām ejot jāatzīmē, ka, piem., esošā mūzika bez tehnikas nemaz nav domājama (lielākā daļa mūzikas instrumentu faktiski ir mašīnas), mēģināsim mest skatu nākotnē un apsvērt dažas iespējamības, ko tehnika paver. Nemaz jau nerunājot par tām iespējām, ko tehnika sniedz tagadējām mākslas nozarēm, jaunu materiālu un dažādu palīglīdzekļu veidā, tā ir radījusi pavisam jaunas mākslas nozares. Lai minam tikai kino un pa daļai arī foto. Ja pagaidām šīs nozarēs īstas mākslas ir maz, tad tam ir savi iemesli, kam ar tehniku nav nekādu sakaru, un tas nekādā ziņā neizslēdz, ka nākotnē varētu būt arī citādi.

Ja tagadējais kino balstās uz foto tehnikas, tad ir tomēr vēl viens veids, kam pamatā likts zīmējums. Pie šī tipa pieder pazīstamās Miki pelītes filmas. Bet jau tagadējā kinotehnika vairs neprasa, lai ierobežojas tikai ar melnbalto zīmējumu. Tā vietā var likt gleznojumu. Te atrisinās problēma, kā ievest gleznā dinamisko elementu. Vai futuristu mēģinājumi parādīt kustoša ķermeņa dažādas fāzes (Ballā) nav tāla šī mākslas veida priekšnojauta? Te atrisinās arī problēma par glezniecības un mūzikas sintezi, ar ko nodarbojies Čurjonis. Te nav runa tikai par savdabīgu kino paveidu. Kāpēc gan pie sienas pakārtās gleznas vietā nevarētu būt ekrāns, kas to parādītu, pie kam nevien redzētu, bet arī dzirdētu?! Protams, šo jauno mākslas nozari gan sauktu citādi, jo galu galā tam ar glezniecību nebūtu vairāk sakara, kā teātrim ar kino. Protams, kā jau visur, tā arī šeit pašā sākumā nevaram gaidīt kādus sensacionālus pārsteigumus no mākslinieciskā viedokļa (no citiem drīzāk), bet mēs taču zinām, ka visas mākslas savos pirmsākumos ir bijušas stipri prīmītiivs. Otrs, varbūt vēl svarīgāks faktors ir tas,

ka iepriekš minētās mākslas nozares (kino un foto) līdz šim ir noderējušas tikai par finansiālas izmantošanas objektu. Ja mēs arī citas mākslas nozares gribētu nostādīt uz līdzīgiem pamatiem, tad arī tur istas mākslas paliktu ļoti maz, kaut arī tad tām vēl paliktu tā priekšrocība, ka to attīstība nav tā traucēta jau pašā augšanas stadijā, kā tas ir noticis ar iepriekš minētajām nozarēm. Par raksturīgu piemēru šeit var noderēt teātris un kino. Lai novērstu pārpratumus, jāatzīmē, ka par abu šo nozaļu salīdzināšanu pašreizējos apstākļos, jau agrāk minēto iemeslu dēļ grūti runāt. Par šīm topošām mākslas nozarēm pozitīvi runāt var mazāk tagadnē, bet vairāk par nākotnes iespējām. — Bet arī līdzšinējās mākslas nozares šķiet nākotnē radikāli pārveidosies līdz ar cilvēku psihes pārveidošanos. Ja tagadējā māksla balstās galvenā kārtā uz dabas atdarināšanu, tad nākotnes mākslā arvienu lielāku nozīmi gūs tehnika, pie kam tai būs ne tikai tīri materiālas dabas saskare, bet būs arī garīgi ietekmējumi. Ka mums nemaz tik akli nevajag piekerties dabai, to mēs varam redzēt, kaut vai samērā tik niecīgā lietīšķās mākslas nozarē, kā tapēšu glezniecībā.

Piegriežoties tuvāk mākslas un tehnikas savstarpējām attiecībām, jāsaka, ka tehnika vispār ir primāras, bet māksla sekundāras dabas. Ir drusku naīvi, ja neteiksim vairāk, izķert atsevišķu momentu no dzīves, kā to dara K. Zariņš. (K. Zariņš. Jaunie elki. „Daugavas“ 1933. g. 4. burtn.) un tad prasīt, kur te ir tehnika, nemaz neapdomājot, ka pašreizējā dzīve bez tehnikas nav nemaz domājama. Ar tādām metodēm varētu arī pierādīt, ka cilvēks pārtiek no „zila gaisa“. Lai pierādītu, ka māksla ir izaugusi uz tehnikas radītās bāzes, nav nemaz vajadzīgi nekādi archaioloģiski izrakumi, pēc kādiem minētais autors prasa N. Brakšam, kas šo uzskatu izteicis. (N. Brakšs. Tehnika vai māksla. „Daugavas“ 1932. g. 12. burtn.), bet pietiek ar mazu ekskursu kultūras vēsturē. Ir nenoliedzama patiesība, ka pirmatnes cilvēks mākslai varēja nodoties tikai pēc savu pirmo eksistences prasību apmierināšanas, bet tur cilvēkam nāca palīgā tehnika. Blakus minot, arī pirmatnējai mākslai bija tīri utilitārs raksturs, kamēr tagadnes mākslinieki utilitārismu uzskata tīri vai par nāves grēku. Pirmatnējo sienas zīmējumu mērķis bija nodrošināt labākas sekmes medībās, bet tie nebija pašmērķis (*l'art pour l'art* princips). Tālākā attīstības gaitā notiek vēl lielāka diferencēšanās, un atsevišķiem cilvēkiem rodas iespēja pilnīgi nodoties mākslai. Te meklējams pamats uzskatam par mākslas parazitisko dabu, jo mākslinieku taču uztur citi, strādātāji. Bet visa šī diferencēšanās kļuva iespējama tikai aiz tehnikas. Te vēl varētu iebilst, ka zināma lielāka ļaužu grupa varētu māks-

slinieku uzturēt arī bez tehnikas palīdzības. Taču tas lietu pēc būtības negroza, jo mainās gan objekti, bet ne attiecības. Pašam māksliniekam, bez tehnikas palīdzības savas eksistences prasības apmierinot, neatliktu pietiekoši laika jau tikai darba prasmes iegūšanai vien, par tālāko nemaz vairs nerunājot. Ja jau tagad, pie tik labvēlīgiem apstākļiem tādu, kas ar mākslu nodarbojas tikai savā, no eksistences cīņas brīvā laikā sauc par diletantu, kā to dara arī pats K. Zariņš (K. Zariņš. Kas būs turpmāk? „Daugava“ 1931. g. 5. burtn.), tad pie tik primitīviem apstākļiem, kādi būtu bez tehnikas, būtu jārunā par diletantismu ne tikai kvadrātā, bet pat desmitā pakāpē. Tā tad, bez tehnikas nebūtu mākslas, bet vislabākā gadījumā tikai diletantisms, un pie tam visai zemas kvalitātes, un šai ziņā nekādai augstprātībai pret tehniku nevar būt vietas. Protams, iepriekš teiktais nekādā ziņā negrib mazināt mākslas vērtību. Vai mēs orchidejas skaistumu neatzīsim tikai tāpēc, ka viņa ir parazīts?! Tāpēc par šo vienkāršo faktu konstatēšanu māksliniekiem nebūtu ko uztraukties, kaut arī no ētiskā viedokļa šie fakti nebūtu visai glaimojoši.

Ir laiks arī atnest seno uzskatu, ka vienīgi mākslas un humanitārās zinātnes ir „dievišķīgas“, jo tas ir tikpat novecojies, kā feodāliskā laikmeta uzskats, ka cilvēks sākas tikai ar baronu.

Tas, ka technikā valda ūtilitārais moments, bet mākslā tam ir mazāks svars, vēl šo tiesību nedod. Mēs redzam, ka technikā tiek ielikts ne mazāk gara un pašai zlicības, un ja to neatzīst, tad „ne tik daudz kultūras, kā viņu pašu (t. i. mākslinieku un filozofu K. I.) liktenis, vēlēšanās paturēt garīgo hegemoniju“ arī uz priekšu, spēlē galveno lomu, kā to pilnīgi pareizi saka N. Brakšs. Vidējs rakstnieks vai mākslinieks nebūt nav vērtējams augstāk par techniķi konstruktoru, jo kā viens, tā otrs rikojas ar jau esošām atziņām. Kā vienam, tā otram jau iepriekš jāpiesavinās sava darba tehnika, abiem tiem darbā fantazijas lidojumu ierobežo noteiktas likumības, un ka tās ir dažādas, tas pats par sevi saprotams, jo arī rakstniekam un gleznotājam tās ir dažādas, kaut arī tie stāv viens otram daudz tuvāk. Ja māksliniekam darbā lielāka loma zemapziņai un jūtām, tad tas nedod tiesību zinātni un tehniku nostādīt zemāk. Ja gribētu pieturēties konvencionālām normām, tad būtu loģiski apgalvot pat pretējo — parasti taču zemapziņu un jūtas nostāda zemāk par apziņu un konkrēto domāšanu.

Garīgā krīze, cik tālu par to var runāt, nebeigsies ātrāk, iekāms mākslinieki un humanitāro zinātņu pārstāvji pietiekoši

nenovērtēs un neizmantos tās iespējas un atziņas, ko viņiem sniedz modernā tehnika un dabas zinātnes. Nevar taču nekā pozitīva sniegt tas, ja mūsu modernie ļābi sēž pelnos, kasās un farisējiski brēc pret tehniku, ka tā ir pret viņiem netaisna, bet negrib redzēt tās jaunās darbības sfēras, ko tehnika paver un nīcīgi nostumj pie malas tos jaunus ieročus, ko tehnika sniedz.

Korrektūras kļūdu labojumi.

Ceļu II. b. :		Nodrukāts.	Jābūt.
65. lpp.	19. r. no augšas	apzīmējumi	apzīmējami
72. " "	12. " " apakšas	IV	III
Ceļu III. b. :			
68. lpp.	12. r. no augšas [un vēl dažās vietās]	d.	L.
" "	13. r. no augšas	Thmill	Thuill
" "	15. " " "	luktris d.	lustris L.
" "	20. " " "	Hepalica	Hepatica
" "	13. " " apakšas	Toraxacum	Taraxacum
" "	12. " " "	Agremonia	Agrimonia
69. " "	4. " " augšas	hederaela	hederacea
" "	5. " " "	avoensis	arvensis
" "	11. " " "	latitolia	latifolia
" "	14. " " "	Seorconera	Scorconera
" "	16. " " apakšas	Tussilogo forfora	Tussilago farfara
70. " "	6. " " augšas	Evanymus europaens	Evonymus europaeus
" "	15. " " apakšas	Convalloria	Convallaria
" "	15. " " "	Polygala	Polygola

Satura rādītājs.

	Lpp
I.	
Kārlis Klūga, Akrostichi I—III	3
Irma Viksne, Arkadijā	4
„ Autobuss	4
„ Pērkonā nakti	5
„ Vecās dzirnavas	5
V. Kancāns, Vasara	6
„ Augusta ritā	6
„ Kādai mirušai	7
Livija Bičole, Dzejolītis bērnam	7
„ Pirmais strazdiņš	7
„ Ziedoņa ziņas	8
„ Māriņas ziņa	8
„ Tavā tuvumā	8
Kr. Ancītis, Pabira sniedzīņš	9
„ Martā	9
M. Bišīte, Bērzs rudenī	10
„ Pirmā sniegā	10
„ Pirmie pūpoli	10
„ Priekšnojautas	11
Edmunds Zirnis, Pie jūras	11
„ Vakārā	12
Frīda Šmite, Es lūdzu	12
„ Narcises	12
„ Vakārā	13
J. Sēlis, Aprīlī I—III	13
„ Sāpēs	14
„ Vasarā	14
Anna Freimane, Slavēt es dzīvi varu	14
Ed. Putniņš, Rudens vakārā	15
L. Latkovskis, Latviešu tautas dziesmas latīniski I—VII	15—16
„ Latviešu dzejnieki itāliski	16—17
II.	
J. Kauliņš, Epentezes un pārskaņas rašanās	19—23
Kārlis Draviņš, Atskaņas	24—27
L. Latkovskis, Folklorā	27—28
Ed. Putniņš, Ed. Virzas „Lauku darbi“ un Vergilija „Georgikas“	28—37
I. Viksne, Sunākstes jeb Sunāksts vietu vārdi	37—39
Doc. L. Bērziņš, Daži stila jautājumi latviešu tautas dzejā	39—50
K. Kurcalts, Piezīmes par drāmas ģenezi	50—53
Elza Šenkevica, Snēpeles biežputras	53—54
K. Kārklīņš, Skaņu simbolika	54—60
Kārlis Plukšs, Par vārda pirmnozīmi	60—65
Alv. Augstkalns, Kāds senu laiku notikums un raksts	65—72
J. Bičolis, Latviešu tautas dziesmu vokālisms	73—89
III.	
K. Ieleja, Tehnika un garīgā krīze	91—97
Korrektūras kļūdu labojumi	97

11-1
LATVIJAS NACIONĀLA BIBLIOTEKA

0306102981

Ramaves izdevumi:

1. **Ceļi.** Rakstu krājums docenta L. Bērziņa sešdesmitās dzimšanas dienas piemiņai. Rediģējis Alv. Augstkalns. Rīgā, 1931. Ls 1,50
 2. **Filoloģijas materiāli.** Profesoram J. Endzelinam sešdesmitajā dzimšanas dienā veltīts rakstu krājums. Rīgā, 1933. Ls 7,—
 3. **Ceļi.** Rakstu krājums. II. Rīgā, 1933. Ls 1,30
 4. **Ceļi.** Rakstu krājums. III. Rīgā, 1933. [Veltīts profesoram J. Kauliņam septiņdesmitajā dzimšanas dienā.] Ls 3,50
 5. **Ceļi.** Rakstu krājums. IV. Rīgā, 1934. Ls 1,50
-